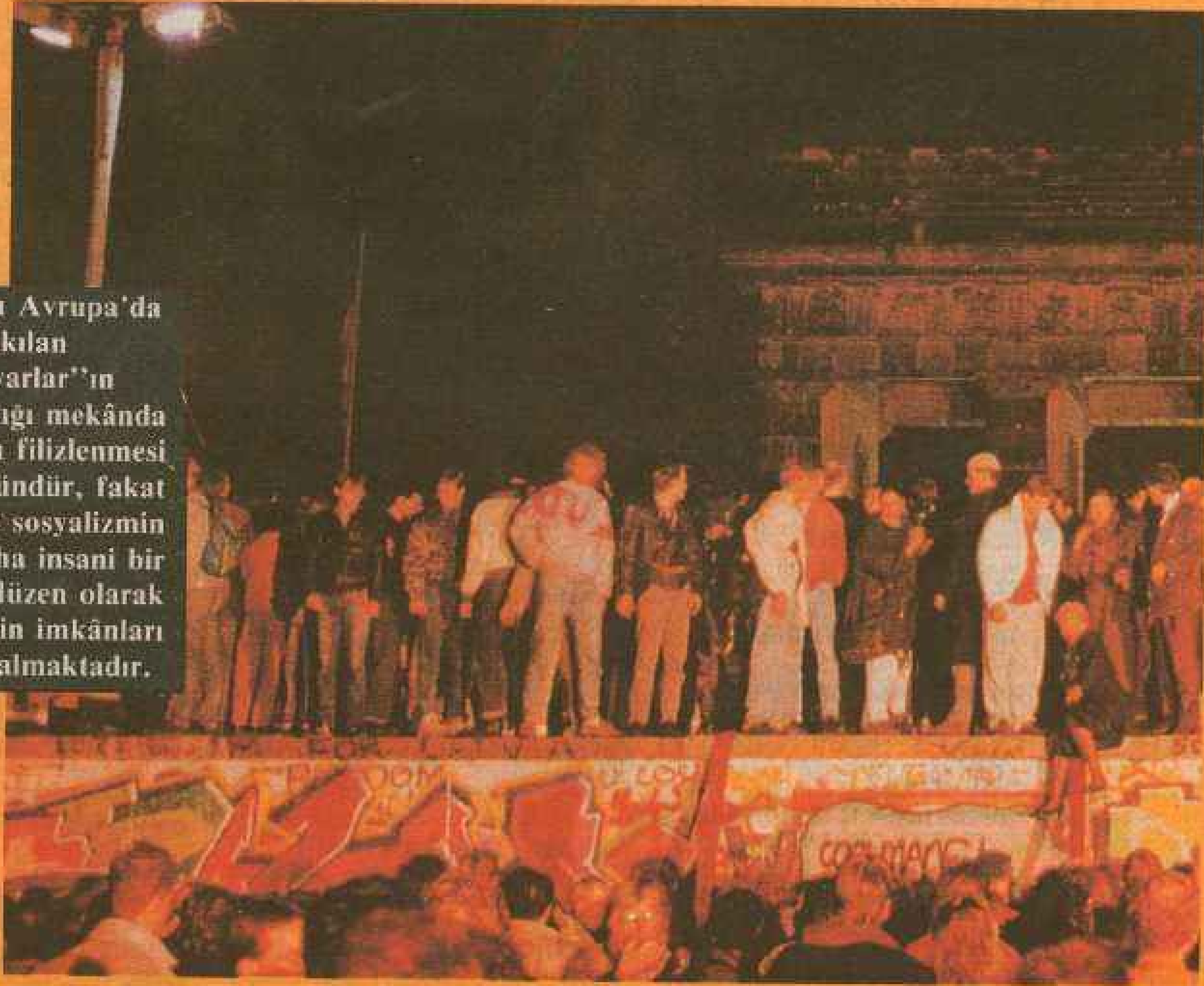
SAYI: 37 FİYATI: 3000 TL. (K.D.V. dahil)

Görüş

EKONOMİ VE POLİTİKADA

AYLIK DERGİ ARALIK 1989

Doğu Avrupa'da ''yıkılan duvarlar''ın açtığı mekânda kapitalizmin filizlenmesi belki mümkündür, fakat aynı mekânda sosyalizmin kendini daha insani bir düzen olarak yenilemesinin imkânları çoğalmaktadır.

ALAYIN CİDDİYET KESBETMESİ
Halim Togan

TUTARSIZLIK BELGELERİ: 1990 BÜTÇESİ VE PROGRAMI
Doç.Dr.Oğuz Oyan

Liberal burjuvazinin en çok kullandığı slogan ''bütçe, halkın yolsuzluklara karşı silahıdır'' olmuştur. Şimdi bütün bu gelişmelerin gerçek anlamının içini boşaltmak, bu arada bütçe ilkelerini geçersiz kılmak için elinden geleni yaparak ve başta fon ekonomisi olmak üzere bütçe dışına çıkarma operasyonunu akıl almaz boyutlara tırmandırarak dikensiz gül bahçesi yaratma eğilimindeki siyasal yönetimin bütçe-

ARSA VE KONUT SERTİFİKASI
Murat Karayalçın

İÇİNDEKİLER

3 ALAYIN CİDDİYET KESBETMESİ
HALİM TOGAN

4 DUVARLARI YIKANLARI DÜŞLEMEK
TEVFİK ÇAVDAR

6 DE FACTO REJİMİN SONA ERMESİ
M.SEMİH GEMALMAZ

8 BAŞBAKANIN SONBAHARI
BAKIR ÇAĞLAR
▶ BECERİKLİ MAYMUN
ERDAL ATABEK

10 DÜŞÜNCE AÇIKLAMAK HÂLÂ SUÇ
HALİT ÇELENK

12 "KÜRT KİMLİĞİ"NE GEÇİT YOK!
SERHAT SALİHOĞLU

15 ÇALINAN ŞEHİR
TEKTAŞ AĞAOĞLU

16 NAMİBİA'DA SEÇİMLER
GÜRHAN UÇKAN

17 BİLİM NE Kİ
TAHİR HATİBOĞLU

18 NASIL BİR PARTİ?
SORUŞTURMA
MEHMET EMİN SERT, SARUHAN OLUÇ

21 SENDİKAL BİRLİK VE YENİLENMENİN İŞARETİ
GÜL ÇAKIR

22 RÜYADAN GERÇEĞE
NURCAN AKÇA
▶ GREVİN ANLAMINI ÇARPITAN TÜZÜK
MESUT GÜLMEZ

25 İŞÇİLERİN YÖNETİME KATILMALARI
DR.İBRAHİM TÜRK

26 BİR UYARI
MURAT KARAYALÇIN

28 TUTARSIZLIK BELGELERİ
DOÇ.DR.OĞUZ OYAN

30 TEFECİLİĞİ ÖZENDİRİYORLAR
VEYSİ SEVİĞ

32 KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ
PROF.DR.AYHAN TAN

33 PRATO
FERRUH YAVUZ

34 TARİHİN İVME KAZANAN TEKERLEĞİ
ÖMER BEDRİ CANATAN

35 BERLİN DUVARI
MEHMET DOĞANAY

36 RESTORASYON
ÇAĞATAY ANADOL

38 SOSYALİZMİN EVRİLİŞİ
AHMET KAÇMAZ

"LAF" VE "İŞ"

Türkiye'nin bugünkü hayati siyasal sorunu demokratikleşme ise bu gündemin yüzlerce altbaşlığından biri de düşüncenin ve düşündüğünü örgütlemenin özgürlüğünü kazanmaktır. Bu da, 141 ve 142. maddelerin iptaline bağlı bir sorundur. Türkiye'de "güncel" ve kaldırılamadıkları sürece de güncel kalacak olan bu maddeleri kimler, nerede kaldıracaklar?

Başta Cumhurbaşkanı Özal, bu maddeleri kaldırma iktidarında olan iktidar ve muhalefet partileri, herkes Mussolini'nin günümüze düşen bu gölgesine "karşı" olduğunu söylemektedir de, her ne hikmetse laftan öteye geçmek mümkün olamamaktadır.

Bu maddeler üzerine söylenen "laf"la yapılan "iş" arasındaki derin çelişkinin sebebi olmalıdır. 141 ve 142'nin formülasyon olarak ifade ettikleri şeyle, formüle ettikleri şey arasındaki fark, kaldırılmalarından yana olmakla kaldırılmaları arasındaki farkı belirliyor. 141 ve 142'nci maddeler "düşünceyi" değil, belli bir düşünceyi, eylemi değil, belli bir eylemi yasaklıyorlar. Bu maddeler, tarih boyunca özgürlüğün sembolü olmuş "sokağı", siyasal sahneyi fethetmiş gericiliğe karşı insanlara kalan biricik alanı, yasaklıyorlar. Öyleyse bu maddeler ancak konuldukları yerde ve kimler için konulmuşlarsa, onlar tarafından kaldırılacaklardır. "Sokak" bu maddeleri fiilen kaldırdığında, göreceğiz ki hukuki infazı bir günde gerçekleşecek, "Sokağın özgürlüğü" gerçek özgürlüğümüz olacaktır.

□

Kürtlerin kimliğini konuşan bir konferansa katıldıkları için yedi SHP milletvekilinin partilerinden ihraç edilmeleri kasım ayının "ilginç" ve normal gelişmelerindendi. SHP yönetiminin "Kürt kimliğini" reddetmekle kendisine atfedilen sosyaldemokrat kimliği reddetmiş olduğunu gösteren bu ilginç gelişme, Türkiye'de verilen demokrasi mücadelesi açısından da belli bir zaafı dile getirdiği için, "yararlı" olmasa bile, öğretici olmuştur. Monolitik Kemalist kültürün ve milliyetçi resmi ideolojinin ırkçılığa yakın ana varyantının demokratik platformdaki taşıyıcısı olan SHP ile nereye kadar gidilebileceği de böylece bir kere daha açıklık kazanmıştır. Böyle davranmakla SHP yönetimi, elbette farkında olmadan (!) Kürt kimliğinin altına kalın bir çizgi daha çekmiş, güttüğü amacın tersine olarak, bu kimliği göze batırmıştır.

Ne ki sorun, SHP Kürt kimliğini reddetmek suretiyle de olsa seslendiriyor diye çözülmüş olmuyor. Kimlik mücadelesi veren Kürt demokratik hareketinin, SHP aracılığıyla açamayacağı yolu kimlerle ve nasıl açacağına dair çözümün de gerçekleştirilmesi gerekiyor. Bu nokta, demokratizmin ve demokratik ulusal kimliklerin en yakın ve sıcak dostları olan Marksistlerin düşünmeleri, düşünmekle yetinmeyip çözmeleri gereken kördüğüm bir noktadır. Öyleyse Marksistler kendi kimliklerini bütün zenginliğiyle ortaya koyabilmelidirler ki, başkalarının verdiği kimlik mücadelesine katkıda bulunabilsinler.

□

Doğu Avrupa'daki gelişmelerle birlikte sosyalizmin ve sosyalizmin yenilenmesiyle eşzamanlı olarak da dünyanın yenilenmesinin şartları olgunlaşmış oluyor. Bu yenilenme hareketine Türkiye'yi kim katacak? Klasik sağ güçler mi (DYP-ANAP), klasik "sol" güçler mi (DSP-SHP), yoksa bunlardan mürekkep herhangi bir kompozisyon mu? Dünyanın kapsamlı bir demokratik yenileşme geçirdiği 2. Dünya Savaşı sonrasındaki Türkiye'ye bakarsak, bu klasik güçlerle ne kadar "yenilendiğimizi" görmemiz mümkündür. Bize göre Türkiye'nin geleceğiyle dünyadaki gelişmeleri ilişkilendirmek bakımından asıl görev kendini bu yenileşme hareketinin asli sorumlusu olarak yeniden üretmeyi başarmak zorunda bulunan Marksist-sol güçlere düşüyor. ■

İllüstrasyonlar: Uğurcan Ataoğlu

EKONOMİ VE POLİTİKADA **Görüş** AYLIK DERGİ

▶Sahibi: Şükrü Çelikyapı ▶ Yayın Yönetmeni: Çağatay Anadol ▶Yazı İşleri Müdürü: Erdal Şahin ▶ Yazışma GÖRÜŞ Nuruosmaniye Cad. 5/2 Cağaloğlu-İstanbul Tel: 527 03 40 ▶Fiyatı: Yurtiçi 3000.-TL Yurtdışı 3 DM. ▶Yıllık Abone Ücreti (12 Sayı): Yurtiçi 27.000.-TL. Yurtdışı 35 DM. Abone bedelleri Yayın-Dizgi Merkezi'nin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi'ndeki 002846-4 (Yurtdışı havaleleri için Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi döviz tevdiat hesabı No: 616213-5) numaralı hesabına yatırılmalıdır. ▶ Dizgi: Yayın-Dizgi Merkezi Tel: 527 03 40 ▶Ofset Hazırlık: Gümüş Reprodüksiyon ▶Baskı: Teknografik ▶Genel Dağıtım GAMEDA

ALAYIN CİDDİYET KESBETMESİ

"Gerekirse memlekete komünizmi biz getiririz..." sözü, bir zamanlar belli bir iktidar anlayışıyla alay makamında anlatılır dururdu. Bugün bu, doğru çıkıyor.

Cumhurbaşkanı seçimi sahnesi kapandı.

T.Özal, Cumhurbaşkanı!

İyi, güzel de, eski başbakanın yeni C.başkanı, hem de gönlünde yatan türden bir C.başkanı olmasının bir azınlığın "dayatması" olduğu iddiaları yalan. Yeni C.başkanını ANAP Meclis Grubu tek başına "tensip" etmedi. Meclisteki "muhalefet" partileri ve tüm basın ve genel politik kamuoyu bu sonucu elbirliğiyle sağladı. Parti sözcülerinin, Demirellerin, İnönülerin, Baykalların, vb. dehşetengiz karşı çıkış, itiraz, tehdit, vb. gürültüsü basına haber kaynağı olmaktan öte hiçbir içerik ve yönelim taşımıyordu çünkü. Basın, ardarda sökun eden haberleri âdeta şehevî bir meslek hummasına tutulmuşçasına şişire şişire değerlendirmekten, bıktırıcı yorumlar ve tahminler döktürmekten öte hiçbir işlev görmedi. Genel politik (!) kamuoyu ise sahnedeki temaşayı seyreylemekle yetindi.

Şimdi sahnede başka oyun var. H. C. Güzel adlı sadık ve mutabık ANAP'lı "neler" yapacak? Ardındaki şu kadar delege oyu ve bu kadar grup oyu ile eski başbakanın yeni parti başkanını hangi köşelere sıkıştıracak? ANAP içinde kopan "fırtına"nın rüzgârı "muhalefetin" değirmeninde hangi unu öğütecek? Yeni hükümet kendi kendini nasıl yıpratıp aşındıracak? Herkes -siyasi partiler, basın genel politik kamuoyu- hep bununla meşgul.

Öyle görünüyor ki, baştan beri -ve 26 Mart seçiminin kesin sonucuna rağmen- mevcut parlamento içine, yani pozitif hukukun yapay ve uyduruk, akıl ve izan dışı soyut kuralları düzlemine hapsolunan sahnede yine elbirliğiyle mutad üzre icrayı sanat eylenecek. Eldeki oyuncularla daha başka ne olabilir ki? C.başkanı seçimindeki kitaba uydurulmuş acayiplikler, yeni hükümetin oluşturulmasında gözükara usulsüzlükler, vb., hepsi, parlamentonun 83 "genel seçim"inden bu yana hangi irade doğrultusunda ne gibi bir işlevle yüklenmiş olduğunu son bir kere daha gösterdi. Çoğunluk denilen grubun işlevi malûm: seçmen iradesinin yerine o başka iradeyi ikame etmek. "Muhalefet" gruplarınınki de aynısı: Öbürüne yardakçılık etmek! Adı sosyal demokrata çıkmış bir "ana muhalefet partisi" liderinin 31 Ekimden iki gün önce "C.başkanı seçiminin sonucu belli olmuştur. Bu sonucu ancak ordu müdahalesi önleyebilir. Biz de öyle bir şeye taraftar değiliz" diyecek kadar açık yüreklilik gösterebilmesi, yardakçılık işlevinin ne denli ciddiye alındığının göstergesidir. Millete kırk katırla kırk satır arasında başka hiçbir tercih hakkı ve başka bir tercih doğrultusunda herhangi bir işlev tanınmıyor.

Ülkede politikanın yüreği "parlamento" sahnesinin dışına taşmak için çırpınırken tüm "muhalif"ler o yüreği "parlamenter işleyiş" kafesi içerisine tıkıp orada tutmak için rejimle ve rejimin yarattığı ANAP'la elbirliği ediyorlar. Ve elbirliğiyle tıknefes edilen politika sahnesinin arka perdesi ardında birileri -iş aleminde, ekonomik, sosyal politika uygulamalarında- bildiğini okuyor; hukukun başı gözü yarılarak, ülke çıkarına meydan okunaraktan talan, vurgun, kayırma ve satış sürdürülüyor.

Sağlı sollu "muhalefet" partilerinin millet iradesini sürekli hiçe sayan, kitlelerin politik inisiyatifine dayalı aktif **muhalefeti** ısrarla dışlayan tavır ve davranışlarının nedeni, kendilerini rejimin iktidar oluşumu ve mekanizmasının bütünleyici bir parçası saymalarındandır. 12 Eylül "hukuk"unun bekasına yönelebilecek her tehdidi kendi varlık nedenlerine yönelik "kural dışı" bir tehlike saymaları da bundandır. Bunu, Türkiye'nin koşullarında, o kadar da olağan dışı görmemek gerekiyor. Lâkin işin acı yanı, adı demokrata çıkmış, hattâ kendini handiyse sosyalist ilân ediverecek belli bir kesim politik kamuoyu da, besbelli, özünde aynı tavır ve davranışı paylaşıyor. Her şeyin, en temel demokratik hak ve özgürlüklerin dahi içerik ve kapsamının, demokratikleşmede "zamanlama"nın iktidar olgusunca en tepeden belirlenmesini kabullenme, hattâ doğrudan bekleme alışkanlığı o denli iliklere işlemiş! Hiçbir kural nizam tanımayan bir iktidarın her şeye kaadirliğine bağlanan beklentilerin yurttaşlık bilincini nasıl aşındırıp yozlaştırdığı kimsenin umuru değil.

141., 142., 163. maddeler üzerinde kopan en son fırtına bunun güzel bir örneği. Bu konuda belli bir TV açık oturumunda "üç parti" -yani ANAP dahil!- sözcülerinin "anlaşmış" olmalarının demokrasi özlemcisi hemen her kesimde uyandırdığı heyecan başka nasıl açıklanabilir?

Nerdeyse 50 yıl öncesinin bir Ankara valisinin ünlü sözü -"Size de ne oluyor! Gerekirse memlekete komünizmi biz getiririz..."- bir zamanlar herkesin paylaşmadığı belli bir iktidar anlayışıyla alay makamında anlatılır dururdu. Bugün, herifin dediği doğru çıkıyor. Anlayış en haddini bilmez yöneticiden en "bilinçli" yönetilene sirayet etmiş, alay ciddiyet kesbetmiştir.

Bu gidişle, ANAP'lı C.başkanına da, C.başkanının açık uzantısı "parlamenter hükümet" olgusuna da belli ki çok çabuk alışılacak. Bu olguların daha bugünden en olmadık beklentilerin mihrakı olup çıktığı bir ortamda soygun, talan ve satışa, insan haklarının çiğnenmesine, millet iradesinin hiçe sayılmasına seyirci kalma tavrı sürüp gidecek. Başkaları -yeni yeni Tandoğan'lar- bizim istediklerimizi yapmıyorlar ya da isteklerimizi bize çok görüyorlar diye de bize ağlama duvarının dibine çöküp yakınmaktan başka yapacak bir şey kalmayacak. ■

DUVARLARI YIKANLARI VE DE SULTAN REŞAT'I DÜŞLEMEK

Bir yanda duvarlar yıkılırken ülkemizde de 12 Eylül'den beri sürdürülen duvar örme işlemi kesilmiyor, akıl almaz biçimde yaygınlaşıyor.

Yüzyılın son on yılına girmek üzereyiz. Duvarları yıkılmış bir dünyaya doğru doludizgin gidiyor insanlık. Kimse belirli kalıpların arkasında hapsolmak istemiyor. Tüm temel değerler yeniden oluşuyor. Özgürlük, dayanışma, kardeşlik bir kez daha milyonlara bayrak oldu. Glasnost ve perestroyka ile başlayan yeni rüzgâr umulmadık bir hızla tüm dünyaya yayıldı. Bu iki kavram sadece sosyalist toplumlara değil bütün insanlığa yol göstermeye başladı. Sık sık basında görmeye alıştığımız "Prag ilkbaharı" vb. başlıklar kapitalist evren içinde söylenmeye başlandı. Hızla uluslararası olma özelliğini kazanan ekonominin, yeniden yapılanması ve her şeyin üzerinde açıklık... Düşünüyorum da Berlin duvarı sadece Berlin'in doğu yakasını batıdan ayırmıyordu, batıyı da doğudan ayırıyordu. Duvar tek yanlı değil çift yanlı bir duvardı. Batının tek yanlı propagandalarıyla tanınan doğu insanını ilk kez batılılar yüzyüze, gözgöze tanıdılar. Batıya bir yasak meyva albenisiyle bakan doğulu ise, o parlak, bol ışıklı görünüm altında insanca yaşama koşullarının yokluğunu görerek kendi düzenini daha bir gerçekçi değerlendirebilecek artık. Nitekim üç milyonu aşkın insan sınırları aştı ama, Batı Almanya'da kalmak isteyenler bunun % 1'i bile değil. Bir Demokratik Almanya vatandaşının Yalçın Doğan'a kendi düzeninin sağladığı güvenceleri anlatırken söyledikleri bu anlamda çok ilginç.

Duvar kapitalizmin de duvarı idi. Arkasındaki sosyalist dünyayı insanların tanımasına engel oluyordu.

Duvar kapitalizmin de duvarı idi. Onun arkasındaki sosyalist dünyayı insanların tanımasına engel oluyordu. Tek yanlı işleyen kapitalist propaganda araçlarının etkisini daha bir büyütüyordu. Eğitimde fırsat eşitliğinden yararlanamayan, çocuklarını yetenekleri doğrultusunda istedikleri gibi eğitemeyen, kentlerini silahlı, uyuşturuculu cehaletin doldurduğu, insanca yaşanabilecek bir konutun zor bulunduğu, kiraların alabildiğine yüksek olduğu, sağlık hizmetinin bütünüyle metalaştığı, her türlü hizmetin tekelleşme nedeniyle pahalıya sağlanabildiği bir kapitalist evrenin insanları bu sayılanların tam aksini sosyalist ülkelerde görebileceklerdir. İki sistemi insanlar kolaylıkla karşılaştırabileceklerdir. Hangisinin insanca yaşama daha uygun olduğunu açık bir biçimde saptayabileceklerdir. Sosyalizmin sarsıldığını her fırsatta söyleyenler gerçek depremin kendi düzenlerinde olduğunu kısa sürede farkedeceklerdir. Konut, eğitim, sağlık vb. yaşamsal sorunların çözümlenebildiği yıkılan duvarlar sayesinde görülebilecektir.

Bir yandan duvarlar yıkılırken, bir yandan da yeni globalizmin istediği doğrultuda, bazı ülkelerde yeni yeni duvarlar örülüyor. Güney Amerika'da halkların kendi sosyal ve ekonomik kaderlerini özgürce belirleyebilmeleri kanla, şiddetle önleniyor. Güney Afrika'da küçük bir azınlık kendi çıkarlarını artırabilmek için her türlü baskı yöntemini, tüm insanlığın karşı koymasına rağmen tam bir aldırmazlık içerisinde sürdürüyor. Ortadoğu'da kan gövdeyi götürüyor. Ülkemizde de 12 Eylül'den bu yana sürdürülen duvar örme işlemi kesilmiyor, akıl almaz biçimde yaygınlaşıyor.

İnsanlara, öncelikle düşünmeme öğretiliyor. Düşünceden korkma bir karabasan gibisine yaygınlaştırılıyor. Belirli kalıpları ezberleyerek, yineleyerek çevremizdeki sorunlara yanıt aramaya itiliyoruz. Üniversiteye,

hatta kolejlere girerken bile kalıplar seçme sınavlarının temelini oluşturuyor. Neredeyse karşılaştığımız her soruna yanıt ararken şıklar nelerdir diye soracağız. Kitaplar izleniyor, suç aleti olarak TV'de teşhir ediliyor. Çocuklarımız okuma alışkanlığı yerine çizgi romanların kolaycı algılama yöntemleriyle yetiniyor. Gazetelerimizde inceleme ya da düz yazı örnekleri okunmuyor. Bunları yayınlayan gazeteler satın alınmıyor ya da çok küçük bir grup tarafından izleniyor. Dedikodu yayınları, Amerikan dergilerini anımsatan pahalı, iyi baskılı, bol renkli yayınlar piyasayı doldurmuş durumda. Basındaki hızlı tekelleşme eğilimleri düşünceyi hapseden yeni kalıplar üretiyor. Yasaların, zor kullanımın, düşünce üzerindeki baskılarından belki de daha etkin olanlar bunlar. Tek düşünme eksersizimiz TV'deki yarışmalarla sınırlanıyor. O bilgiler de ansiklopedilerin yansıttığı kalıpların yinelenmesinden ibaret.

Dinden kaynaklanan kalıplar ise özgürlüğümüzü, yaşamımızın tüm yönlerini biçimlendirmek üzere. Giyimimizden el sıkmamıza kadar bu biçimlerin sınırları içerisinde hareket etmeye zorlanıyoruz. Kültürde, sanatta, yazında özgürleşmenin düşmanları yok. Bir yandan yasal, diğer yandan toplumda yaratılan güdümlü kalıpların baskısı, romanda, şiirde, yazının diğer alanlarında kişilikli, özgür yapıtların yazılmasını, yayınlanmasını engelliyor. Ekonomik koşullar düşün ve anlatım özgürlüğünün önündeki bir başka duvar. 3000 bilemedin 5000 basan yayınlarla nereye gidilebilir? Yazar, araştırmacı, özgür çalışma koşullarına sahip olabilir mi? Çağdaş anlatım ya da iletişim tekelleri herkesin sesini kısmış durumda. Devlet radyoyu, televizyonu kendi denetimi altına, daha doğrusu egemen sınıf adına kendi denetimi altına almış görünüyor. Bunun adı radyo ve TV'de yansızlığı sağlamak! Oysa böyle bir yansızlığı sağlamaktan çok tek yanlılığın örnekleri sergileniyor. Bu durumda yansızlığın yerine çok sesliliği isteyenlerin soluğu kesiliyor. Bu bazen devletin yüce çıkarları adına, bazen de sözde devrimcilik ya da devletçilik adına yapılıyor. Özgürlüğü etimizle kemiğimizle, benliğimizle duymamız gerektiğini unutuyoruz. Bunun sonucu en iyi niyetlileri bile bir hoşgörüsüzlük çemberi içerisinde buluyoruz. Ne kendileri bu çemberi kırıyorlar, ne de başkalarının bu çemberi kırmasına izin veriyorlar.

Biz de duvarları yıkmak istiyoruz. Doğruları, gerçekleri özgürce haykırmak istiyoruz. Biz de yüzyılın son on yılında oluşmakta olan bu yeni dünyada yerimizi almak istiyoruz. Örgütlenme hakkının hiçbir nedenle kısıtlanmamasını istiyoruz. Kimse özgür düşünceden, özgür anlatımdan, özgür örgütlenmeden korkmasın (Bizlerin, ülkemizdeki milyonların böyle bir korkusu yok). Gece yarısı gösterilen korku filmleri gibi içimize zorla sindirilmiş bu korku. Polis arabalarının, cankurtaranların, yangın araçlarının yerli yersiz çaldıkları sirenler bu korkunun borazanı gibi üzerimize geliyor. Yıkalım bu korku duvarını...

Bir duvar da tek adamlar. Seviyoruz tek adamları. Siyasal yaşamımızdan sendikalarımıza kadar tek adam sultası devam ediyor. Birlikte karar almak, bu kararları birlikte uygulamak, birlikte derlemek ürünlerini... Bu kavramları şiirlerde, türkülerde seviyoruz. Uygulamaya gelince kimse yanaşmıyor. İnsanın kendi yeteneği ve bilgi dağarı konusunda yeterli bilgiye sahip olması, bu nitelikleriyle doğru oranlı görev yüklenmesi hiçbirimizin aklına gelmiyor. Herkes, her şeyi yapabileceğini varsayıyor. Gençlik örgütlerinden, devlet yönetimine kadar bu hastalık toplumu bir kanser gibi sarmış. Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne altmış altı yıl geçmiş, övünmüşüz her on yılda milyonlarca genç yaratmamızla yeni baştan, ama bir de var olan iki büyük siyasal akımın liderlerine bakalım. Bir yanda Mustafa Kemal, İnönü, Ecevit, gene İnönü; diğer yanda Bayar, Menderes, Demirel ve de Özal. 1980'in büyük depreminden sonra da ayakta kalanlar bunlar. Geçmişe yönelik hiçbir özeleştiri yapılmamış, geleceğe yönelik yeni bir şey söylenmiyor. 1930'lu yılların, bir anlamda zorunlu devletçiliğinden başka yüzelli yıldır ekonomik politikamızda yön değişmemiş: Serbest pazar, özel girişim! Geldiğimiz noktayı bu açıdan irdeleyen yok. Politikada yeni bir ses yok. Duvarlar yeni seslerin önüne set çekmiş. Kimse yıkmaya çalışmıyor bu duvarları. Yıkmaya çalışan bir avuç insana da yapılmadık maddi ve manevi işkence yok.

Sosyalizm önüne duvar örmüşüz, Kürt sorununun önüne duvar örmüşüz. Kimse dokunmasın bu duvarlara diyoruz. Bir zamanlar bir şairimizin dediği gibi "Dokunmayın bu aslana" diye neredeyse bağıracağız. Oysa zaman akıyor ve bilim adamlarının sık sık yinelediği gibi, zaman toplumsal yaşam fonksiyonunun açıklayıcı bağımsız değişkenidir. Onun önüne duvar öremezsiniz. Ördüğünüz duvar Berlin duvarı kadar da yaşayamaz. Hitler gibi duvarlarla donatılmış bir toplum yaratamazsınız; o bile yıkıldı. ABD'ye, NATO'ya güvenerek de duvar örülemez, çünkü onlar da şu anda kendi duvarlarının yerle bir olmaması için çırpınıyorlar.

Sosyalizm önüne duvar örmüşüz, Kürt sorununun önüne duvar örmüşüz. Kimse dokunmasın bu duvarlara diyoruz. Oysa zaman akıyor ve zaman toplumsal yaşam fonksiyonunun açıklayıcı bağımsız değişkenidir.

Duvarlar yıkılırken Sultan Reşad'ı anımsamamak ne mümkün. Gençliğini, olgunluk yaşlarını Abdülhamid'in ördüğü saray duvarları arasında geçirmiş, beklemiş bu duvarların yıkılmasını. Gün gelmiş beklediği mucize gerçekleşmiş, halktan gücünü alan parlamento o duvarı yıkmış. Bu kez Beşinci Mehmet Reşat olarak sultan, padişah olmuş. Duvarların acısını çektiği için, yeni duvarlar örmekten çekinmiş. Katibi Halit Ziya Uşaklıgil'le birlikte, koltuklarının kadifeleri çözülmüş, damları akan sarayında tabandan gelen politik isterlere set çekmeden zamanını çelebice doldurmuş. Sanki bir İngiliz kraliçesi, sanki bir İsveç kralı gibi. İçine kapanık, çelebi, yürüyüşüyle, oturuşuyla kendi halinde bir sultan. Bazıları onu beceriksiz, pasif olarak niteler. Oysa demokrasiye yönelmiş bir imparatorlukta nasıl padişah olunacağını, hadi bugünkü deyimle nasıl cumhurun reisi olunacağını dosta düşmana göstermiş. Abdülhamid'in duvarlarla örülü toplumunu hiç mi hiç aramamış...

Döneminin en görkemli duvarları, çökmekte olan Bizans'ı koruyabildi mi?..

Pinochet'in, Salazar'ın, Franko'nun duvarlarından ne haber?..

Metaksas'ın, Papadopulos'un duvarlarına ne oldu?..

Markos'un denizle pekiştirilmiş duvarı nerede şimdi?..

Duvarların önünde kurşuna dizilen yiğitler yarını hazırlıyorlar!

Duvarları yıkanları nasıl coşkuyla anıyorum...

Çelebi Sultan Reşad'ı, bugünlerde, nasıl mumla arıyorum. ■

*◀ **Duvarlar yıkılırken.** Berlin duvarı çift yanlı bir duvardı. Batı'nın tek yanlı propagandalarıyla tanınan doğu insanını Batılılar yüzyüze, gözgöze tanıdılar. Ancak bu duvar yıkılırken ülkemizde 12 Eylül'den beri sürdürülen duvar örme işlemi kesilmiyor. Sosyalizm önüne, Kürt sorunu önüne yeni duvarlar örülüyor.*

M.Semih Gemalmaz

DE FACTO REJİMİN SONA ERMESİ

Anayasa ve yasalarda belirlenen usullere uygun biçimde, mecliste çoğunluğu oluşturan partiye dayanan bir hükümet kurulması ve cuntanın kendini tasfiye etmesi, de facto rejimin sonu sayılabilir mi?

Türkiye'de son otuz yıla sığdırılan üç askeri darbe, en az iki bilinen askeri müdahale kalkışması ve halen, şu ya da bu biçimde süregiden ordunun yönetime el koyması tehditleri ile örülü pratikler karşısında, Türk bilim yaşamının ve ürünlerinin darbeler ve de facto rejimler çözümlemesine ilişkin kısırlığı aklı başında her düşüneni dehşete düşürmüyorsa ortada ciddi bir sorun var demektir. İşte başlangıç noktası yapılması gereken açmaz buradadır.

Sözü edilen kısırlık, eksiklik bir olguya, en hafifinden karine teşkil etmektedir: Türk bilim yaşamı, darbeleri içine sindirmiştir. 1960 müdahalesinin, bilim çevrelerinden aldığı alkış bizzat sorgulanması gereken bir patolojik belirtidir. 12 Eylül darbecilerine bağlılık telgraflarını yollamada birbiri ile yarışan üniversite yönetimleri olgusu ise belleklerde henüz çok tazedir. Darbecilere doktor ünvanlarını dağıtanlar da aynı çevredendir. Dahası, darbe ve de facto rejim sürecinde, gerek doğrudan askeri yönetimlerde gerekse de "ara rejim" formülü ile empoze edilen evrelerdeki görüntüsü sivil ama siyasası de facto'yu kurumsallaştırmak olan hükümetlerde pek çok ünvanlı akademisyenin görev alması olgusu da, vurgulanan patolojik durumun bir diğer belirtisidir.

Gelecek üç-beş kuşağın bile üzerinden atamayacağı bir insan hakları ihlalleri karnesi oluşturan 1980 darbesini, halen, antidemokratik anlayışın tüm kabalığı ile alkışlayan ünvan gasıpları ortadadır.

Şunu söylemek, bugün ulaşılan aşamada, artık abartılı bir değerlendirme sayılamaz: 12 Eylül 1980 darbesi ve onun kurduğu de facto rejimin, kitlesel, sistematik, yer yer vahşi insan hakları ihlalleri gerçekleşmeseydi, bu çevreler, darbecilere şapka çıkarmayı sürdürmede doğrusu tereddüt etmeyeceklerdi. Gelecek üç-beş kuşağın bile üzerinden atamayacağı bir insan hakları ihlalleri karnesi oluşturan 1980 darbesini, halen, antidemokratik anlayışın tüm kabalığı ile alkışlayan ünvan gaspları ortadadır. Daha akıllı geçinenleri ise, darbeyi, zorunluluk ve de gereklilik kavramlarını kullanarak rasyonelleştirmeye, de facto rejimin ürünlerini, de jure rejim içerisinde de kullanabileceğimizi formülleştirmeye soyunmaktadırlar. Ve bunlar, ne yazık ki, gerekli yetkinlikteki bilimsel karşı çıkışlarla mahkûm edilememiştir.

Kuşkusuz, örnek olsun, insan hakları ihlallerinin dökümünü çıkarmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır ya da mikro düzeyde spesifik sorun öbekleri (olağanüstü rejim pratikleri; çoğu başlangıç çalışması niteliğini aşmayan silahlı kuvvetlerin konumuna ilişkin irdelemeler, vb.) üzerinde odaklaşan kimi denemeler vardır. Ama bütün bunlarda eksik olan yahut bunlardan da yararlanılarak doldurulması gereken boşluk alanı, darbe ve de facto rejim yoluyla kurulan sisteme ilişkin global ve kapsamlı çözümlemeleridir. Ve ne yazık ki, şu gerçeği teslim etmek gerekmektedir: Özellikle Amerikan politika bilimi kuramcılarının darbelere ve de facto'ya ilişkin çözümlemelerini ithal ederek Türkiye sosyal laboratuvarında yeniden kurmaya çalışan ve bu yolla da de facto rejimin kuramcılığını üstlenen bir kesim akademisyen, antidemokratik rejimleri olağanlaştırıp sunmada, onun pan-zehirini sunmakla yükümlü olan çevreye göre yer yer daha başarılı olmuştur.

Bir başlangıç noktası olarak altı çizilmesi zorunlu yaklaşım şudur: Darbe (coup d'etat) ve onun zorunlu uzantısı olan de facto rejim olgusu, özenle de jure rejim'den ayrılmalıdır. Darbe ve de facto rejim, özü itibariyle antidemokratiktir. Dolayısıyla, ürünleri de, yani yapılaştırdığı politiko-juridik sistem de, aynı sakatlıkla malûldür. İnsan hakları ihlallerini kurumsallaştırır. Bu demektir ki, sadece, demokratik, anayasal ve meşru rejime, antidemokratik, anti-anayasal ve gayrimeşru biçimde müdahale edildiği anda ve onunla sınırlı olarak değil ve fakat bunun sonrasında kurulan düzen süresince de, zorunlu biçimde ortaya çıkan insan hakları ihlalleri pratikleri bütünü vardır. Buna karşılık, hak ihlalleri mağdurları, hukuksal korunma için etkili araçlardan ve kurumlardan yoksun bırakılmıştır. Böylece, yetkinin mutlaka sorumluluk getireceği temel demokrasi kuralının tersine, bireyler karşısında, üstün yetkilerle donatılan devlet erki ve onu kullanan ajanları frenleyecek mekanizmalar oluşturulmadığı için, gerçek anlamıyla keyfiliğin önü açılmaktadır. Kısacası, birey hak ve özgürlükleri bakımından katlanarak artan olumsuzluklar, yani onların sınırlandırılması, askıya alınması, mevcutlarının anlamsızlaştırılması, listesinin daraltılması de facto rejimin karakteristiklerindendir.

De facto - de jure ayrımını güçleştiren bir etmen de, de jure rejimin özellikle olağanüstü rejimlerinin örnekleri olan sıkıyönetim, olağanüstü hal, vb. kurumlarını, aynı adlar altında de facto rejime kaptırmış olmasıdır. Bu yolla, sıkılaştırılmış olmakla birlikte toplumun karşılaştığı bunalım (savaş, ayaklanma, doğal yıkımlar gibi) evresini aşmak amacıyla sınırlı ve geçici ve istisnai bir hukuk rejimi olarak yapılaştırılan meşru ve demokratik olağanüstü rejimler, bir yanılsama ile sanki de facto'da da aynı kapsamda mevcutmuş izlenimini doğurmaktadır. Bu çok ciddi bir yanılsamadır. Çünkü, bir kez, adı sıkıyönetim yahut olağanüstü hal, vb. olan pratikler, de jure'deki gibi geçici ve istisnai değil, süreklidir, kural haline gelmiştir. Demek ki, de facto, bir bütün olarak, başlangıcından sonuna dek, olağanüstülüğü kurumsallaştıran, bu anlamda onu olağanlaştıran, hep geçerli kılan niteliktedir. Kaldı ki, her ne denli adları özdeş de gözükse, de jure ve de facto olağanüstü rejimleri içerik olarak farklıdır. Birey karşısında devlet erki, devlet erki içerisinde yürütme, yürütme içerisinde de çoğu kez şef diğerlerine göre üstün yetkilerle donatılırken, bunun denetimini sağlayacak hukuk frenleri ortadan kaldırılmıştır de facto'da. Kaçınılmaz sonucu, mutlaklaştırılmış bir baskı rejimidir. Buradan bakıldığında çok açık görülür ki, örnek olsun, de facto'daki sıkıyönetim artık de jure'deki sıkıyönetim değildir.

Bu veriler ışığında, genel ve vazgeçilmez vurgu şudur: Hiçbir koşulda, de facto, de jure'leştirilemez. De facto'nun çeşitli hukuk teknikleri (referandum, seçim, vb.), araçları (mahkemeler, vb.), normları (anayasa, yasalar, bildiriler, vb.) kullanılarak, darbe erki tarafından önce yasallaştırılması ve giderek meşrulaştırılması olanaklı değildir.

Bir olgu olarak darbe ve onun uzantısı de facto rejim ortada olduğuna göre iki yaşamsal öneme sahip sorun çözümünü beklemek-

tedir. İlki, darbe ve de facto rejim nerede başlamıştır ve nerede sona erer sorunudur. İkincisi, yeni darbe ve de facto rejim oluşumuna, hukukun olanakları ve sınırları içerisinde, set vuracak teknikler nelerdir sorusudur. İşte bu iki soruya anlamlı, tutarlı ve etkili yanıtlar getirilemediği sürece bu hastalıklı oluşumun önce önlenmesi, giderek de kökünün tümden kurutularak yinelenmesinin yollarının tıkanması olası olmayacaktır.

Birinci sorunun ilk bölümünün (nerede, ne zaman başladı?) yanıtı görece olarak kolaydır. Anayasal, demokratik, meşru bir sivil siyasal erke, çoğunlukla o ülkedeki silahlı kuvvetlerin, bazen emir komuta zinciri içerisinde bazen de bir grup hareketi olarak, müdahale etmesi, yani yönetime el koyması anı başlangıç noktasıdır. Bir askeri harekâtla hükümet devrilir, yasama organı kapatılır ya da dağıtılır, demokratik rejimin temel kurumları ile birey hak ve özgürlükleri askıya alınır, bütün demokratik kurumlara yaşam veren anayasa, dolayısıyla öncelikle geçersiz kılınır, ülkede genel ya da kesimsel olarak sıkıyönetim ilan edilip uygulamaya konur. Genel ve yaygın uygulama olarak sokağa çıkma yasağı getirilir. Kitlesel boyutta gözaltına alma ve tutuklamalar başlar. İşte bu veriler darbe ve onu izleyecek de facto rejimin başladığını gösterir.

Sorunun ikinci bölümü (nerede, ne zaman biter?) iki aşamalı düşünülebilir. Silahlı kuvvetlerin yönetime el koyma anından (kitle iletişim araçlarıyla kamuya duyurulduğu zaman artık aleniyet kazanılmış ve o eylem teşebbüs olmaktan çıkarak tamamlanmış demektir) başlayarak, karşılaşabilecekleri olası dirençleri ezme erkini kendilerinde gördükleri, yani darbenin başarı ile sonuçlandığı (bir askeri operasyondur bu) hususunda kendilerini güvenlikte hissettikleri zaman diliminde, eylem olarak darbe sonuçlanmış demektir. Esasen, bir eylem olarak darbeyi de içeren bütünlüğünde de facto rejim, bir teknik alt ayrıma bağlanmak gerekirse, sonuçlanan yönetime el koyma askeri operasyonundan itibaren bütün gücünü kendini yerleştirmeye, kurumsallaştırmaya verir.

Bu süreçte, yasama, yürütme ve kısmen de yargı erkini elinde tutan askeri cunta, son söz daima kendisinde saklı kalmak koşuluyla, işlerinin yürütülmesinde, bir tür kendi memuru niteliğini taşıyan bir hükümet atar. Bu hükümet, doğrudan asker kişilerden oluşabileceği gibi, sivil görünümlü ama asker kökenli ya da sivil kökenli ama asker mantaliteli bir kadrodan biçimlendirilir. O halde, bir kez, böyle bir hükümetin varlığı, de facto'nun sonlandığının işareti değildir.

▲ *Sivil kökenli ama. "Askeri cunta, bir tür kendi memuru niteliğini taşıyan bir hükümet atar."*

Yönetime el koyan erk, bir yandan kendini yasallaştırmaya çalışırken, diğer yandan da geçmiş yönetimle siyasal hesaplaşması için hukuksal zemin hazırlar. Olağanüstü nitelikler gösteren bu tür hesaplaşmalar da de facto rejimin sürdüğünün bir başka kanıtıdır.

Acaba askeri erkin biçimlendirdiği anayasa ve onun referandum, vb. hukuk teknikleri kullanılarak halka onaylattırılması de facto rejimin sona ermesi anlamına gelir mi?

Bunun yanıtı birkaç açıdan düşünülmelidir. Bir kez, anayasayı yapan kurucu iktidarın temel direği daima darbe erki olmaktadır. Sivillerden ve uzmanlardan oluşan bir anayasa komisyonu ya da bir meclis ortada olabilir ama bu kurullar, a) danışma organı niteliğinde yapılaştırılmış, b) atama usulüyle biçimlendirilmiştir. İkincisi, halkın onayına sunulan belge, a) tek yanlı propaganda ile takdim edilir, b) seçeneksiz biçimde oylamaya konu yapılır, c) ülkede de facto rejimin bütün baskıcı kurallarının hüküm sürdüğü evrede halka sunulur, vb. Dolayısıyla, darbe erkinin biçimlendirdiği hukuk belgesi, halkın özgür istencinin gerek yapılışında gerekse onaylanışında hiçbir şekilde açığa çıkmasına olanak bulunmayan bir sürecin ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında, oranı ne denli yüksek olursa olsun, ortaya çıkan sonuç, halkın baskı ve tehdit altında bir belgeyi onaylamaya zorlanmasıdır; yani bir onaylatmadır bu. Bu bağlamda ulaşılacak vargı açık olmalıdır: Darbe ve de facto rejimin empoze ettiği belge, demokrasi ilkeleri ve insan hakları öğreti ve kuralları bakımından, sadece ve sadece "yok hükmündedir". Üçüncüsü, onaylattırılan yeni politiko-juridik düzen, bütünüyle olağanüstü özellikler taşıyan içeriği ile ortadadır. Diğer söyleyişle, demokrasinin ilke ve kurallarını, temel hak ve özgürlükleri tersyüz eden, baskıcı (zorunlulukla otoriter ve global bir ideoloji üretebildiği oranda da totaliter) rejimi yasallaştıran bu onaylatma, bu içeriği nedeniyle de, meşrulaştırılamazlık koşulunu evleviyetle taşır. O halde, yukarıda bazı özellikleri çizilen onaylattırma, de facto rejimi sona erdiren bir süreç olarak değerlendirilemez.

Yeni kurulan politiko-juridik düzen içerisinde siyasal partilerin katıldığı genel seçim sonrasında, anayasa ve yasalarda belirlenen usullere uygun biçimde, mecliste çoğunluğu oluşturan partiye dayanan bir hükümet kurulması ve cuntanın kendini tasfiye etmesi de facto rejimin sonu sayılabilir mi?

Yanıt, yalın ve açıktır: Sayılamaz.

Bu yanıt için, bir başlangıç sayılabilecek şu gerekçeler ileri sürülebilir. Bir: Kurulan siyasal düzen, kurumları, usulleri ve aktörleriyle, darbe erkinin (cuntanın) oluru ile biçimlenmiştir. Bu anlamda, halkın özgür istenci dışlanmıştır. İki: Anti-anayasal ve gayrimeşru biçimde önceki demokratik düzenin siyasal kurumları kapatılmış, feshedilmiş, patrimuanına (mal varlığına. Ed-n) el konmuş, aktörleri siyasal etkinlikte bulunmama yasaklarıyla sınırlanmıştır. Bu anlamda, gerçek bir siyasal plüralizm yoktur. Üç: Siyasal yaşam, gerek maddi içeriği gerekse usuller bakımından daraltılmış, sınırlandırılmış, eşitliksizci öğelerle donatılmıştır. Bu anlamda, özgür bir siyasal yarışma ortamı olanağı bulunmamaktadır. Dört: Darbe erki, kurduğu politiko-juridik düzen içerisinde, bir bütün olarak devlet çarkının, bu bağlamda da kaçınılmaz olarak siyasal etkinliklerin üzerinde kendi gözetim ve yer yer etkili müdahalede bulunma olanağını verir biçimde konumlandırılmıştır. Bu anlamda, vesayetçi bir demokrasi vardır. Beş: Kurulan düzen, siyasal katılımı da içeren kamusal yaşama bireylerin katılımını anlamsızlaştıran, kitlelerin depolitizasyonunu esas alan bir yapı üzerinde yükselmiştir. Bu anlamda, güdümlü bir demokrasi vardır. Altı: İdeolojik tek seslilik, düşünce suçları, vb. kurumsallaştırılmıştır. Bu anlamda da, siyasal yelpazede genişlik, zenginlik, plüralizm yoktur. Liste uzatılabilir. Söyleyenebilecek olan şudur: Belirtilen kurumlar, usuller, aktörler, bu koşullar altında gerçekleştirilen genel, yerel ya da ara seçimler ve bunlara dayanarak kurulan sivil görünümlü iktidarların varlığı da de facto rejimin tükendiği anlamına gelmez.

De facto rejimi anlamlı biçimde sona erdirecek somut veriler şöyle toparlanmalıdır:

De facto rejimin bütün kurum ve kurallarıyla süregitmesi olgusu, bu kurum ve kuralların yine ancak bütünüyle tasfiye edilmesiyle sonlanır.

İşte anahtar ölçüt buradadır. Yanıltıcı sivil düzen görüntüsüne sahip mevcut rejimi, hangi dürtülerle, gerekçelerle olursa olsun, kökten ve tümden değiştirmeye yanaşmayan her yaklaşım, de facto rejimi sürdürmenin hizmetindedir. Politiko-juridik kurumlarda reformlar yapılmasını önermek, düzene bağlılığı vurgulamanın inceltilmiş biçimleridir.

O halde, de facto rejim, ulusal ve ulusalüstü tüm demokratik güç odaklarının etkileme olanaklarını eşgüdümlü biçimde bütünleştiren bir siyasa ile aşılabilir. Bu siyasa, mevcut düzenin çizdiği sahada yürütülecek bir mücadele olabileceği gibi, zemini geçerli ölçütlerin dışına da kaydırabilir. Ancak, bugün oluşmakta olan ulusal ve uluslararası yeni dengeler ve siyasalar karşısında, demokratik barışçıl platformun önemi öne çıkmaktadır. Buradan bakıldığında, en geniş katılımı sağlayacak bir yeni (ve belki geçici) örgütlenim modeline gereksinim vardır. Consensus için ölçüt basittir: De facto'yu sona erdirmek.

Yanıltıcı sivil düzen görüntüsüne sahip mevcut rejimi, hangi gerekçelerle olursa olsun, kökten ve tümden değiştirmeye yanaşmayan her yaklaşım, de facto rejimi sürdürmenin hizmetindedir.

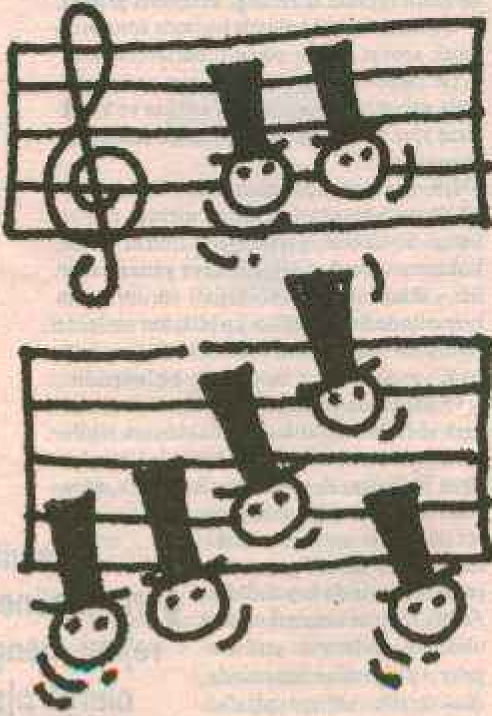
Bunun zorunlu yöntemi, tüm demokratik güçlerin, her noktada, her düzeyde, her düzlemde demokrasi için rejimi zorlamasıdır. Paradoksal görünebilir ama, mevcut rejimin açılabilecek tüm kapılarını saptamak, onun üzerinde bilimsel ve soğukkanlı çözümlemeleri öncelikli kılmaktadır.

Bu süreçte ayrıca, radikal etki yapabilecek, ara önlemlerin alınmasına da gerek vardır. Bunun çarpıcı örneği, darbecileri, demokratik ve insan haklarına dayanan esaslar ve usuller içerisinde yargılamak, onların cezai, hukuki ve mali sorumluluklarına yolunu açmaktır. Bu sadece olası değil, aynı zamanda zorunlu görülüyor.

De facto rejim tümüyle kazınmadan de jure rejime geçmek, ham bir hayal sayılmıyorsa koca bir aldatmacadır olsa olsa. ■

BAŞBAKAN DEMOKRASİSİ'NİN SONBAHARI (ya da bitmemiş politik senfoniler nasıl biter?)

Kurumlar pratiği anayasayı, birden çok çalgıcının birlikte ya da peşpeşe icra ettikleri bir senfoni concertant kompozisyonu olmaktan çıkarıp, parlamentonun orkestrayı oluşturduğu, "sadece başbakan için concerto" partisyonu haline sokmuştur.

1. Anayasanın gizli mantıkları ya da anayasaları farklı okumak

1982 Anayasası ile kurulan Üçüncü Cumhuriyet, bugün "Kurucu Babalar"ının düşündüğünden farklıdır. Ama bu farklılığı kurucu unsurlar, 1982 Anayasası'nın "genetik kod"u ya da doku hafızasında vardır. Anayasanın gizli mantıklarından anlaşılması gereken de kısaca budur.

Anayasa, bir felsefe, bir kurumlar sistemi ve bir "pratik" ya da uygulamadır. 1982 Anayasası'nın ilk günlerinde yapılan analizlerle, bugün yeniden şekillenen iktidar yapısı arasındaki fark pratiğin etkisini gösterir. Şimdi yapılması gereken, anayasayı pratiği ile yargılamaktır.

İktidar yapısında "82 formülü muamma"sını çözmenin tek yolu da herhalde budur.

Problem bu şekilde konursa, anayasa romantizmi dışında, farklı çözümlemelere, anayasa gerçekçiliğine ulaşılabilir.

Kendi "çevre"lerini kuramayıp yabancılaşan anayasalardan, "her yıl yapılan ve her gün ihlal edilen küçük sarı kitaplar"dan çok söz edilmiştir ama, anayasaların gizli mantıkları da olabileceği çok yakınlarda söylenmeye başlanmıştır.

İktidar yapısında "82 formülü", Türk anayasa teorisinde farklı düşünülmüştür.

Bu farklılığın sebeplerinden biri, 82 Anayasası ile parlamenter sistemin "başkan"laştırılmış olmasıdır. Bu durumda anayasanın iki farklı okuması yapılmıştır: Anayasayı "Devlet Başkanı"ndan kalkarak okumak ve anayasayı, "Parlamento"dan kalkarak okumak.

Anayasayı "Başkan"dan kalkarak okuyanlar, sisteme, adı konmamış **Presidencialismo** demişlerdir. Devlet başkanında iktidar temerküzü, anayasa teorisinde, başkanlık sisteminin bozulması olarak görülmüştür.[1]

Anayasayı "parlamento"dan kalkarak okuyanlar ise sisteme, "zayıflatılmış parlamentarizm" ya da sadece parlamenter demişlerdir.

Ancak "82 formülü"nün iki iktidar odaklı, Prezidansiyel İktidar ve Partizan İktidar, yapısı düşünülürse, yeni bir analiz şeması, **Başkanlı Parlamenter Sistem**[2] çok daha kullanışlıdır.

Başkanlı parlamenter sistem, "yarı-prezidansiyel"[3] ve parlamenter sistem mekanizmalarını biraraya getirir. Şematik olarak söylendiğinde, 82 sistemi, başkanlı, korseli ve protezli bir parlamenter sistemdir.

Devlet başkanı, devlet cihazlarına dayalı bir "devlet iktidarı" kullanma hukuki imkânına sahiptir; parti ufalanmasının sistemi bozucu etkilerini gidermek için, parlamentoda politika, bir hukuk korsesine sokulmuş, rasyonelleştirilmiştir; parlamentoyu çoğunluklulaştırmak için, zorlamalı seçim tekniği ile sisteme bir protez eklenmiş, zorlamalı seçim tekniği parlamentoyu çoğunluklulaştırırken, muhalefeti ufalamıştır.

Başkanlı parlamenter sistemin "Zorlu Problem"i, bu iki iktidar "sit"li sistemde, iktidarlar arasındaki münasebet problemidir.

Problem, **kurumlar planında** düşünülürse, sistemde ya da çoğunluk iktidarı bünyesinde kriz meydana gelmemesi durumunda **partizan iktidar** ve **parlamentarist** vektörün üstün geleceği, devlet başkanının, Avusturya tecrübesinde görüldüğü gibi silineceği, kriz durumunda ise, devlet başkanı rolünün ve **prezidansiyel iktidarın** yeniden keşfedilerek, rezervdeki anayasanın ya da sistemin ikinci mantığının devreye gireceği söylenebilir.[4] Ancak problemi sadece kurumlar sisteminde düşünmek yetmez, kurumlar pratiğini şekillendiren parti sistemini de hesaba katmak gerekir.

2. Sadece başbakan için concerto'dan sadece devlet başkanı için concerto'ya

III. Cumhuriyetin ilk yıllarında, korseli ve protezli sistemde teşekkül eden parlamento çoğunluğu ve hükümeti, 82 sisteminin birinci mantığı, partizan iktidar ve **Başbakan Demokrasisi**'ni potansiyel mantık olmaktan çıkartıp gerçek mantık haline sokmuş, sistem "Başkansız"laşmıştır.

Kurumlar pratiği anayasayı, birden çok çalgıcının birlikte ya da peşpeşe icra ettikleri bir senfoni concertant kompozisyonu olmaktan çıkartıp, parlamentonun orkestrayı meydana getirdiği, sadece başbakan için concerto partisyonu haline sokmuştur.

Bu değişmenin önemli sonuçları olacaktır.

Partilerde, siyasi sisteminkine benzer bir iç-iktidar yapılanması şekillendiği bilinmektedir; başbakan demokrasisi, iktidar partisini de **"Monokratik Parti"** yapacaktır. Parti yapı ve pratiklerine "Başbakan modeli"nin yayılması, parlamentonun çalışma usullerini de etkilemiş ve parlamentoyu, **"A manos levantadas, rapidez asombroza"** (Eller havada, akıl almaz sür'atle) çalışan bir mekanizma haline sokma istidadı taşıdığını göstermiştir.

Bugün ise, "Başbakan Demokrasisi"nin sonbaharı yaşanmaktadır. Cumhurbaşkanı seçiminden sonra anayasa farklı okunacaktır.

Nasıl?

Yarı-prezidansiyel ve başkanlı parlamenter sistemlerde, prezidansiyel iktidar ve partiler iktidarı arasındaki münasebetlerde farklı formüller uygulanabilir. Bu formülleri, şematik olarak, üçe ayırmak mümkündür; "Apartheid formülü", "Başkanın partisi formülü" ve başkanın partisinin parlamentoda çoğunluğu kaybetmesi durumunda, "Çoğunluksuz başkan" formülü.

Şimdi sorulması gereken soru, Türkiye'de

kurumlar pratiğinin bu formüllerden hangisine göre şekilleneceği sorusudur.

Prezidansiyel iktidar ve partizan iktidar ayrılığı ya da "Apartheid formülü", III. Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi hayatı yönlendirmiştir. Bu dönemde, cumhurbaşkanının kullandığı iktidar bir "Engelleme İktidarı"-dır. Kanunların tekrar görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderilmesini, Anayasa Mahkemesi'nde açılan iptal davalarını bu çerçevede düşünmek gerekir. Anayasanın 104. maddesi okunursa, anayasa koyucuların formülünün "Apartheid formülü" olduğu görülür.

"Başkanın partisi" formülü, devlet başkanının çoğunluk partisinin başkanı olması formülüdür. Çoğunluk partisinin "monokratik parti" olduğu düşünülürse, bu formülle "sadece başbakan için concerto"dan, "sadece devlet başkanı için concerto"ya geçileceğini söylemek yanıltıcı olmaz. Kısaca, başkanın partisi formülü, bir iktidar temerküzü formülüdür ve bu formül iki iktidar "sit"li sistemi, tek iktidar "sit"li sistem haline sokar. Yeni cumhurbaşkanı seçiminden sonra anayasanın yeni okunma biçimi de budur. İktidar temerküzü formülünde, tek fren ve karşıağırlık Anayasa Mahkemesi olacaktır.

1982 Anayasası ile kurulan Üçüncü Cumhuriyeti "Kurucu Babalar"ın düşündüğünden farklılaştıran da, bugün, bu formülün uygulanmasıdır.

Üçüncü formül, "Çoğunluksuz Başkan" formülünü ise, iki farklı siyasi yapıda düşünmek gerekir; başkanın partisinin parlamentoda çoğunluğu kaybetmesi ve hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamaması, kısaca parlamentoda parti ufalanması ve parlamentoda farklı bir çoğunluğun teşekkül etmesi. İlk tip siyasi yapıda ya da parti ufalanmasında, fesih yetkisine sahip devlet başkanı gerçek bir iktidar, bir çeşit "İkame İktidar" kullanabilecektir.

İkinci siyasi yapıda ise, farklı uygulamalar görülebilir: Fransız modeli "Cohabitation" ya da birlikte yaşarlık uygulaması ya da Portekiz modeli "Kurumlar gerillası", prezidansiyel iktidar ve partizan iktidar çatışması. Bu son durumda, politikanın barışlandırılabilmesi için, Portekiz ve Yunanistan'da görüldüğü gibi, devlet başkanının yetkilerini kayıtlayan bir anayasa değişikliği gerekecektir.

Kısaca, anayasa pratiği ile yargılandığında ya da olabilirlikler üzerinde düşünüldüğünde, anayasanın farklı okunabileceği görülmektedir. Anayasaları, bitmemiş politik senfoniler yapan da bu özelliktir.

İki mantıklı anayasaların "bitmemiş"liğini bitirmek de, herhalde mümkün değildir. ■

1) Bu konuda bk. ***R.Moulin****, Le présidentialisme et la classification des régimes politiques, LGDJ., Paris 1978, s.35 vd.*

2) Bu konuda bk. ***B.Çağlar****,* ***Anayasa Bilimi****, İstanbul 1989, s.286 vd.*

3) Bu konuda bk. M.Duverger, éd., **Les régimes semi-présidentiels**, *PUF., 1986.*

4) Olağanüstü'nün olağanlaştığı, Türk siyasi-anayasal sisteminde rezervdeki anayasanın devreye girme istidadı çok yüksektir.

Türk anayasal sisteminde sıkıyönetim uygulamaları konusunda bk. Z.Üskül, Siyaset ve Asker, İstanbul, 1989.

SÖZÜM SANADIR

Becerikli maymun...

"HAYVANLARDA SOSYAL DAVRANIŞLAR" adındaki kitabı okuyorum. Değerli kardeşim Prof.Dr. Tahir Hatiboğlu, kendi yayınevinin (Hatiboğlu Yayınevi) ürünü olan bu kitabı gönderdi. Doç.Dr. Rüştü Şahin'in yapıtı olan kitap, önemli bir konu olan "davranış biyolojisi"ne ışık tutan bilgiler veriyor.

Martılardan balıklara, solucanlardan maymunlara kadar birçok hayvanın "sosyal davranışı" gerçekten de çok ilginç. Çeşitli konulardaki davranışları aslında insan topluluklarında yaşanan olgulara da ışık tutuyor.

Hayvanlarda "hiyerarşik sistem" (sosyal sıralanım) bölümü, hayvanlar arasındaki sosyal prestij merdivenlerini anlatıyor. Onlarda da "aşağıdakiler-yukardakiler" var. Birçok örnek arasında bir "becerikli maymun" dikkatimi çekti. Yazar açıklamalarını şöyle sürdürüyor:

"Grup içindeki hiyerarşik sıralanım uzun süre değişmeden kalabilir. Toplumsal sıralanımın mevcut dinamizmi, bu kalıcılığın devam ettirilmesinde büyük rol oynamaktadır. Ancak dinamizmde bir boşluk belirdiği zaman sıralanımda da bir değişme meydana gelir. Bu boşluk çeşitli şekillerde oluşabilir; hiyerarşik sıralanımda komşu basamaklarda yer alan bireyler genellikle sürekli açık veya gizli sürtüşme içindedirler. Üst basamaktaki bireylerin zayıflık belirtileri veya bir hataları onlara yerlerini kaybettirebilir. Aynı şekilde, olgunlaşan gençler genel olarak sıralanımda sürekli, yavaş yavaş yükselirken yaşlılar gerilerler. Bazı hiyerarşik sıralanımlar ise periyodik olarak değişirler. Örneğin üreme çağındaki babun dişilerinin sıralanımdaki yerleri "kızışma" derecelerine göre yükselip alçalırlar. Bağımlı hiyerarşik sistemi geliştirmiş olan türlerde ise dişilerin sıralanımdaki yerleri eşleşme ile birlikte birden yükselir.

Hiyerarşik sistemdeki sıralanım "tesadüfi" olarak da değişebilir. Buna güzel bir örneği J.van Lavick-Goodall (1971) doğada serbest olarak yaşayan şempanzelerde (Pan satyrus) gözlemlemiştir: Şempanzeler genel olarak gürültüden korkarlar. Gözlenen şempanze grubunda sosyal sıralanımın alt basamaklarında yer alan Mike bir gün boş benzin bidonlarının yerden sürüklendiklerinde gürültülü bir ses çıkardıklarını tesadüfen farkeder ve bundan sıralanımdaki yerini yükseltmek amacıyla yararlanma yoluna gider. Grubun sessiz ve sakin kamp yakınında her dinlenmeye geçişinde Mike, çevrede boş bidon veya teneke aramaya başlar ve bulduğu bidon veya tenekeleri alır, bağırıp koşarak onları yerden yere sürükler, oraya buraya atar. Birkaç gün sonra, J. van Lavick-Goodall boş bidonları saklamaya kalkışırsa da olan olmuş, Mike tüm grubu korkutmuş ve "güçlülüğünü" onlara kabul ettirmiştir. Bundan sonra ne zaman olursa olsun, o yaklaştığında, grubun diğer üyeleri önünde eğilerek ona itaatlerini göstermeye başlamıştır."

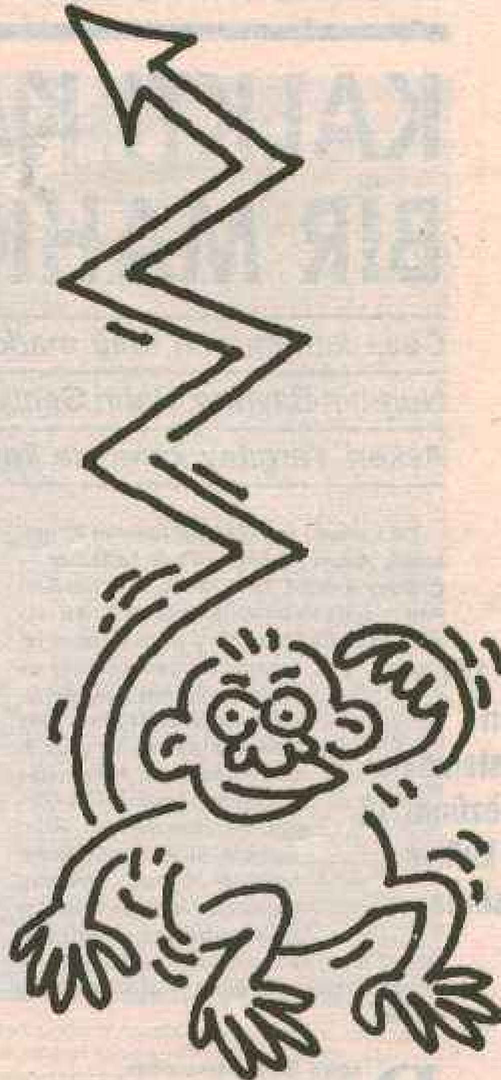
Kendi halinde bilimsel bir kitap da kimi zaman ne kadar aydınlatıcı oluyormuş meğer. "Becerikli maymun" Mike'ın becerdiklerini okurken hem güldüm, hem de düşündüm. Demek ki gürültüden korkunca, bir becerikli maymun boş benzin bidonlarını ordan oraya yuvarlayarak kendi egemenliğini kuruyor, sosyal sıralanımdaki yerini değiştiriyor, lider oluveriyormuş. Ne öğretici, ne öğretici.

Kitabın yazarı şu bilgileri de vermiş:

"Demek ki toplumsal sıralanımın oluşmasında, en azından her zaman ve tüm türlerde sadece kaba kuvvet yeterli olmamaktadır. Bu oluşumda bireylerin "zeka" düzeyleri, bireysel becerileri de önemli bir rol oynamaktadır. Alyanaklı maymunlarda (Macaca mulatta) da, erkeklerin sıralanımdaki yerleri kaba kuvvetlerinden ziyade, grup üyeleriyle arkadaşlık kurma kabiliyetleri ile belirlenir. Arkadaşlık kurup diğerlerine karşı beraberce hareket eden bireyler sosyal sıralanımın üst basamaklarında yer alırlar. Zayıf olan Japon mamakı (Macaca speciosa) bireyleri ise kuvvetli olanlara yaklaşıp onlara sürtüşmelerde yardım ederek onlarla arkadaşlık kurma yoluna gider ve sosyal sıralanımdaki yerlerini böylece yükseltirler. Normalde genç bireylere yenik düşebilecek yaşlı babunların da ikişer-üçer biraraya gelerek, gençlerin sosyal sıralanımda onların kendi yerlerine geçmelerini, en azından bir süre engelleyebilirler."

Doğrusu pek bilgilendim. Maymunların bu davranışları gözümün önüne geldi de hayat deneyimime yeni şeyler kattı.

"Becerikli maymun"a da şaştım kaldım. "Ne beceri doğrusu, ne yetenek" dedim durdum. ■

Halit Çelenk

Düşünce açıklamak hâlâ "suç"

Ceza verilen yerde suç da kabul ediliyor demektir. 141. ve 142. maddelerin karşılığı olan ceza hafif de olsa, para cezası da olsa durum değişmemektedir.

Toplumsal gelişmemizi 53 yıldan beri engelleyen, bilim, sanat ve kültür alanında ilerlememizi köstekleyen T.C.Y.'nın 141-142. maddeleri yürürlüğünü sürdürüyor. 21. yüzyılın eşiğine ayak basmak üzere olduğumuz bir dönemde bu maddeler, insan haklarının temeli olan düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün başında bir Demokles'in kılıcı gibi sallanıyor. Toplumun değişik katmanlarından insanlar, yazarlar, sanatçılar, yayıncılar, işçiler, doktorlar, avukatlar, mühendisler, siyasal partilerin yönetici ve üyeleri yargılanıyor, 750 yıla varan ağır hapis cezaları ile cezalandırılıyor. Son olarak, yasal kurulmuş ve faaliyet göstermiş Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin yönetici ve üyeleri Çağatay Anadol, Veli Gürcan, Bahri Gedik, Nurettin Bayram ve arkadaşları da maddelerin kurbanları arasında yerlerini aldılar.

Türkiye'nin üyelik için Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurusundan sonra dönemin devlet başkanı, siyasal iktidarın temsilcileri, ana muhalefet partisi ve diğer parti yöneticileri 141, 142 ve 163. maddeler üzerinde görüşlerini açıkladılar ve maddelerin değiştirilmesi gereğini ya da kaldırılması gereğini vurguladılar.

Cumhurbaşkanı seçilen Turgut Özal, yeminini yaptıktan sonra üç temel özgürlüğün önemini vurgulayarak "Bu üç hürriyetin birincisi: Düşünce hürriyetidir. Düşünce kabiliyeti çeşitli yollarla engellenen, düşündüğünü söyleyemeyen, düşünceye saygıyı öğrenemeyen bir toplumun ilerlemesine, gelişmesine imkân ve ihtimal yoktur. Bir toplumun bütünleşmesinin temel taşı her ferdin, her kurumun bir diğerinin düşüncesine saygı göstermesidir. Eğer düşünce hürriyeti, düşünceyi ifade hürriyeti ve düşünceye saygı bilinci oluşmazsa, işte o zaman kutuplaşmalar, kamplaşmalar, bölünme ve parçalanmalar doğar" sözleriyle düşüncelerini sergiledi. Daha sonra cumhurbaşkanının, düşünce özgürlüğünü engelleyen 141-142. maddelerin yeniden düzenlenmesi ve bu ko-

KALKTI KALKIYOR DERKEN BİR MAHKÛMİYET KESİNLEŞTİ

Ceza kanununun ünlü maddelerinden yargılanan Çağatay Anadol, Veli Gürcan, Nurettin Bayram, Bahri Gedik, Mustafa Duru'nun 8-5 yıl arasında değişen mahkûmiyetleri Askeri Yargıtay kararıyla kesinleşti.

1985 yılında İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde başlatılan ve Çağatay Anadol, Veli Gürcan, Nurettin Bayram'ın sekiz yıl on ay, Bahri Gedik, Ali Aktürk, Mustafa Duru'nun 5 yıl on ay hapis cezalarına çarptırılmalarıyla sonuçlanan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi davası 21 Kasım 1989 tarihinde Askeri Yargıtay 3. Dairesi kararıyla kesinleşti.

Çağatay Anadol, Veli Gürcan, Nurettin Bayram, Bahri Gedik ve Ali Aktürk 22 Kasım tarihinde bir basın toplantısı yaptılar ve ceza kanunun ünlü maddelerinin "kalkmak üzere" olduğu iddia edilen bir ortamda aşağıdaki açıklamayla görüşlerini kamuoyuna ilettiler:

"Bizler sadece 141 ve 142. maddelerin kaldırılmasını istemekle yetinemeyiz. Çözümü 12 Eylül rejiminin külliyen sona erdirilmesinde buluyoruz."

Değerli Basın Mensupları

Karşınızda, T.Ceza Kanunu'nun ünlü 141. maddesinin en yeni ve en son mağdurları olarak bulunuyoruz.

Ülkemizde, elli yılı aşkın bir süredir 141. ve 142. maddeler uygulanıyor. Binlerce insanımız bu maddelere dayanılarak ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. Bu açıdan baktığınızda bizim mahkûmiyetimizin Askeri Yargıtay'ca dün onanmış olması yeni ve ilginç bir durum yaratmıyor. İlginç olan belki şudur: Bizim mahkûmiyetimiz, bu maddelerin en çok tartışıldığı ve kamu vicdanı tarafından mahkûm edildiği bir zamanda gerçekleşiyor.

Basınımızın değerli mensupları da yakından biliyorlar ki, 141. ve 142. maddeler sadece bizler gibi, kapitalist sömürüye karşı mücadele edenleri mahkûm etmiyor. Sendikal hak ve özgürlükleri savunanlar, barış için mücadele edenler, ilerici-devrimci düşüncesi olanlar, insanın insan gibi yaşayacağı bir düzen özlemiyle mevcut düzene itirazı olanlar da bu maddelerin tehdidi altında bulunuyorlar. Bugünkü Meclis'in çatısı altında bile 141 mahkûmlarının bulunduğunu düşünürsek, toplum olarak ne denli yaygın bir baskı altında yaşadığımızı kolayca anlarız.

141. ve 142. maddeler Türkiye'de öylesine keyfi ve yaygın bir uygulama geleneği oluşturmuştur ki, sömürücülerden başka herkesin düşüncesini ve bu düşünceleri doğrultusunda davranıp örgütlenmesini yasaklamakta, böylece bütün bir toplumu zincire vurmaktadırlar. Bu maddelerin tarif ettiği meşruiyet alanıyla siyasal iktidarın tarif ettiği meşruiyetin bire bir çakıştığı bir on yıl yaşamış toplum olarak son derece duyarlı olmamız gerektiğini düşünüyoruz. Aslında sosyal vicdanımızda, uygar aklımızda ve insani ölçülerimiz içinde bu maddeleri mahkûm etmiş bulunuyoruz. 12 Eylül rejiminin son partisi ve siyasal uzantısı ANAP da dahil olmak üzere, hiçbir siyasi parti 141. ve 142. maddelerin kaldırılmasına karşı çıkamıyorsa bundandır. Ancak şu da açık ki, meclisteki yapay çoğunluğuna güvenen ANAP iktidarı Mussolini yadigarı bu maddeleri ne yapıp edip sürdürmenin yolunu arıyor, oyalama politikaları izliyor. Böyle bir misyonu ANAP'ın üstlenmiş

SHP Disiplin Kurulu kararı:

"KÜRT KİMLİĞİ"NE GEÇİT YOK!

SHP'nin Kürt sorununa yaklaşımıyla devletin yaklaşımı arasında yüzde yüz bir paralellik var. Bu demokrasi açısından büyük kayıptır.

Paris'te gerçekleştirilen "Kürt Kimliği" Konferansı'na katıldıkları için yedi Kürt milletvekili SHP'den ihraç edildi. SHP Merkez Disiplin Kurulu'nun dört üyesi bu karara muhalefet etti. Yazarımız Tevfik Çavdar da karara muhalif üyelerden birisiydi. Arkadaşımız Serhat Salihoğlu, Tevfik Çavdar'la görüştü. Paris konferansına katılan Mehmet Ali Arslan'ın değerlendirmesini ve ihraç edilen Kürt milletvekili Mahmut Alınak ile Adnan Ekmen'in ihraç konusundaki düşüncelerine sayfalarımızda yer vermek bizim için bir görevdi. Severek yerine getiriyoruz.

Tevfik Çavdar: "SHP, resmi ideolojinin taşıyıcısı oldu"

▶Sayın Hocam, 7'lerin ihracıyla birlikte SHP'nin kendi içinde demokrasi tartışması gündeme geldi. Sizin SHP MDK üyesi olarak, görüşlerinizi alabilir miyiz.

Ben SHP Merkez yönetimlerinde 1984 Haziranı'ndan beri görev yapmaktayım. Gördüğüm şey şudur: Birçok şeyi tartışırız; herkes istediği şeyi konuşur. Ama karar alma aşamasına gelindiği zaman genel başkanın istediği doğrultuda karar çıkar. Bunun aksine bir karar çıktığı da görülmemiştir. Belki diyeceksiniz ki partinin disiplini ve düşünce birliği açısından bu gerekli, ama ben aynı kanıda değilim. Partinin düşün birliğini programı oluşturur; program da belirli zamanlarda yapıldığı için, zaman içindeki değişmeye, tartışmaya açık bir programdır.

Hâlâ devekuşu örneği kafamızı kuma sokarak 1930'ların, 40'ların temel doğrularıyla çözüm arıyoruz. Ne değişen dünyanın ne de Sosyalist Enternasyonal'e üye olan bir parti olduğumuzun farkındayız.

Çok önemli bir olgu da partideki disiplin kurullarının işleyişi; tüzükler disiplin suçlarını ve bu suçlara verilecek cezaları belirlemiş durumda. Fakat bu böyle olmakla birlikte genel merkez disiplin suçlarını kendisine göre yorumluyor. Örneğin bir belediye meclis üyesinin belediye başkanına muhalefeti -ki bu doğaldır - parti ilkelerine muhalefetmiş gibi işlem görebiliyor ve partiden geçici uzaklaştırma cezası verilebiliyor. Şimdi bunlar ihraç mekanizmalarını da işletmeye başladılar. Bu mekanizma işleyince de herkes "aman susalım yoksa ihraç ediliriz" diye düşünmeye başlıyor. Çünkü bu partinin dışında kaldığın zaman solda siyaset yapabileceğin başka bir parti yok. Bu önemli ihraç mekanizmasını işletenler bunu kullanıyorlar. Politika yapmak ise insanların hava ve su kadar temel bir gereksinimi. İhraç edilen Kürt milletvekili arkadaşlarımızın işlediği söylenen suça bakalım. Buna suç dememiz için kendimizi oldukça zorlamamız gerekir. Fransa'da Fransız hükümet yetkililerin de katıldığı demokratik bir toplantı ve bu toplantıya Kürtlerden başka yetkin, etkin politikacılar katılıyor. Willy Brandt'a kadar kutlama ve ilgi mesajları gönderiliyor. Buraya 7 milletvekilimiz gidiyor. Aslında buraya SHP'nin üye olduğu Sosyalist Enternasyonal'in temel ilkeleri dolayısıyla, katılmayı kendisinin istemesi gerekirdi. Gidip Kürt sorunuyla ilgili görüşlerini açıklamalıydı. Oysa SHP'nin bu soruna bakış açısı belli değil. Anadilini özgürce konuşma diye bir şeyden sözediliyor. Sorun bu değil, Sosyalist Enternasyonal'in altını çizdiği gibi esas sorun kültür mozaiğinin, kültür çeşitliliğinin korunarak yeni bir dünyaya gidilmesidir. Bu nasıl olacak? Adam, kendi diliyle okuyacak, yazacak, gazete çıkaracak, iletişim araçlarından yararlanacak ve kendi dilini, kültürünü özgürce geliştirebilecektir. Bütün bunları söylemeden sadece dil konusunda ve kültürel mozaiğin zenginleştirilmesi konusunda belli belirsiz birşeyler söylemenin bir anlamı yoktur. Bunun tam aksine Sosyalist Enternasyonel'in son bildirgesinde vurguladığı şu: Kültür çeşitliliğini reddetmek ve tek kültüre doğru götürmek faşizmin temel eğilimlerinden bir tanesidir. Demek ki SHP'nin Güneydoğu'da ne yapacağını bilmiyoruz. Bu koşullar altında bu arkadaşlarımız o konferansta ne söyleyecek. İki suçlama var. Birisi, deniyor ki, böyle bir toplantıya gitmeleri suçtur. İzin verilmedi. İkincisi, orada alınan kararları sessizce geçiştirmeyip, kendi görüşlerimizi anlatsalardı. İkisi de geçerli değil-

▲Yedisi de ihraç edildi. Sönmez, Eren, Alınak, Ekmen, Ünal, Sümer, Paris'teki konferanstan döndükleri gün.

dir. Bir izin meselesi bu dereceye kadar büyütülemez. Belki bir ihtarda bulunabilirsiniz. İkincisine gelince SHP'nin bu konuda bir görüşü yok ki orada da anlatılabilsin. İşte bütün bunlar ideolojik boşluktan ileri geliyor. Halen devekuşu örneği kafamızı kuma sokarak 1930'ların 40'ların temel doğrularıyla çözüm arıyoruz. Ne değişen dünyanın farkındayız, ne bu dünya içinde SE'ye üye olan bir parti olduğumuzun farkındayız.

▶Bu noktada parti ideolojisi ile resmi ideoloji arasındaki ilişkileri de irdeleyebilir misiniz? Bu soruyu özellikle Kürt sorununa yaklaşımlar açısından soruyorum.

Tabi, tabi, bunun kesin altını çizmek lazım. Partinin Kürt sorununa yaklaşımıyla, devletin yaklaşımı arasında yüzde yüz bir paralellik var. Öylesine paralellik var ki, Süleyman Demirel bile bazı ileri şeyler söylemesine karşın, örneğin Erdal İnönü Güneydoğu'ya yaptığı gezide halktan ziyade Olağanüstü Hal Bölge Valiliği yetkilileri ile askeri yetkililerle ilişki kuruyor. Hatta bölgedeki birçok partili yetkili İnönü'nün kendilerine yaklaşmadığından şikayet ediyorlar. Böylelikle resmi ideolojinin belki de Özal'dan daha fazla, Demirel'den kesinlikle çok daha fazla, Ecevit'ten fersah fersah uzakta taşıyıcısı konumuna düşüyor.

Öte yandan biliyorsunuz ekonomi cephesinde resmi ideoloji 1930'lar hariç, 150 yıldır serbest piyasa demektedir. Şimdi buna karşı etkin öneriler geliştiremezseniz, politikalar öneremezseniz rahatlıkla devletçilikle suçlanabilirsiniz. Nitekim SHP Merkez yöneticileri programda var olanları bile güncelleştirmeyerek etkin öneri ve politikalar çıkaramadıkları için sürekli olarak holdinglere, TÜSİAD'a, şuraya buraya ödün vererek bugünkü politikaların devam edeceğini söylemektedirler. Bugünkü politikaların devam etmesi halindeyse Türkiye bundan farklı bir yere gelemez.

▶Anlattıklarınızdan SHP'nin demokrasinin kazanılmasını pek ciddiye almadığı ortaya çıkıyor. Sürekli de oy kaybediyor. Peki demokrasi mücadelesinde etkin bir SHP'nin dinamikleri var mı?

Kanımca bu dinamikler tabanda var. Ama yukarıya yansımıyor. Tabandan yukarıya doğru iletişim kesik. Yukarısı da bu yansımayı zaten istemiyor.

▶Yani baskıcı, bürokratik ve demokratik olmayan bir yapı söz konusu. Bu noktada bir şey daha sormak istiyorum. Biliyorsunuz Marksist solun birliği ve partileşmesi gündemde. Bu gerçekleşirse SHP ne olur acaba?

Çok daha iyi olur tabii ki. Bunu Türkiye denedi. İşçi Partisi'nin varlığı CHP içinde bir Ecevit hareketini doğurdu. Bunun gibi soldaki her parti, bu partinin büyüklüğü küçüklüğü önemli değil, ortanın solunda olduğunu iddia eden partileri daha etkin olmaya zorlar. Düşünün Alman Yeşilleri'nin başarısı Sosyal Demokratlar'ın hatta SE'nin yeşil harekete önem vermesini getirdi. Yeni yeni kavramlar gelişti. Bu SHP açısından da doğrudur. SHP'nin en büyük şanssızlığı kendi solunda yarışacak bir partinin olmamasıdır. ■

Konferans, sonuçları bakımından da önemli

Geçtiğimiz ay içinde Paris'te toplanan Kürt Konferansı'nın ağırlıklı konusu "Kültürel Kimliğin Tanınması ve İnsan Hakları"idi. Türkiye'den 7 SHP milletvekili ve tanınmış bilim adamı, yazar ve politikacıların da katıldığı Konferans uluslararası düzeyde büyük bir öneme sahip olmasının yanı sıra iç politikada özellikle de SHP içinde çalkantılara yol açtı.

Türk hükümetinin bu konferansın toplanmaması için Fransa'ya baskı yapması bir yana, günlük basın bu çok önemli Konferansa ya hiç yer vermedi ya da spekülatif haberlere yönelerek konferansın özünü iyice gözden kaçırdı.

Bu konferansa çağrılı olan ve giden sayın M.Ali Aslan'ın gözlemlerini sunuyoruz.

"Bu konferansa, öncelikle kanımca uluslararası boyutları açısından yaklaşmak gerekir. Konferans, Madame Mitterrand'ın başkanı olduğu France-Liberte Vakfı ve Paris Kürt Enstitüsü'nün işbirliği ile hazırlandı.

Konferans, çok önemli toplantıların yapıldığı Dışişleri Bakanlığı'na ait Uluslararası Konferans Salonu'nda toplandı. Bazı oturumları Fransız Bakan Dr. Kouchner başkan olarak yönetti. Fransa hükümetinin bu şekildeki yakın ilgisi, konferansa resmi bir nitelik de kazandırdı.

Konferansa örgütler değil, kişiler çağrılıydı. Fakat katılanlar, dünyadaki bütün Kürt örgüt ve topluluklarının çok önemli bir bölümünü temsil eder nitelikteydiler.

Türkiye, Irak, İran ve Suriye Kürtleri yanında, Sovyetler Birliği'ndeki bir milyon Kürt adına da bir heyet katıldı. Heyetin Başkanı, Kazakistan Bilimler Akademisi Üyesi Profesör Nadir Nadirov da bir konuşma yaptı.

Konferansa başta Sovyetler Birliği, ABD, İngiltere olmak üzere çeşitli ülkelerin ünlü ve etkili politikacıları ve yazarları katıldılar.

ABD Senato dış ilişkiler Komisyonu Başkanı Senatör Pelle, Moskova Üniversitesi profesörlerinden Lazarev ile Profesör Gastratyan, İngiliz İşçi Partisi'nden parlamenter Lord Euvbery bunlardan birkaçıdır. Willy Brandt, Kreisky, Sakharov, Senatör Kennedy ve daha birçok önemli kişi, mazeretleri nedeniyle gelemedikleri için, konferansa başarı ve destek mesajı göndermişlerdi.

Bu, ilk kez Kürtlerle ilgili uluslararası bir konferans olduğu için çok önemliydi. Kürt sorununun enternasyonalize edilmesi süreci bu konferansla başlatılmıştır. Artık Kürt sorunu devletlerin içişleri olmaktan çıkmış, bir Ortadoğu sorunu olarak uluslararası toplantıların, müzakerelerin konusu haline gelmiştir.

Konferansa Türkiye'den bazı Türk ve Kürt politikacı ve yazarlarla beraber 8 Kürt asıllı milletvekili de katıldı. Sovyetler Birliği dışında sadece Türkiye'den gelenlerin legal olarak ülkeye giriş, çıkış yapabilmeleri, Türkiye lehinde çok büyük bir propaganda vesilesi oldu. Türkiye'nin demokratikleşme düzeyi konusunda daha iyimser bir değerlendirmeye neden oldu.

Parlamenterlerin gelişi ise hem Türkiye'nin demokratikleşme süreci konusunda daha iyimser tahminlere yol açtı, hem de halkın seçtiği kişilerin katılımıyla konferansın önemi arttı.

Konferans, sonuçları bakımından da önemli.

Konferansta alınan kararların bir sonucu olarak diğer ülkelerde Kürt lobilerinin kurulmasına başlandı. İlk lobi ABD'de kuruldu. Senatör Kennedy'nin de dahil olduğu Kürt lobisinin en güçlü lobilerden biri olduğu belirtiliyor.

Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu dahil, bütün uluslararası toplantılara Kürt temsilcilerin de katılması için girişimlere başlanacak. Hasta olduğu için gelemediğinden eşi vasıtasıyla konferansa bir mesaj gönderen Sakharov'un, Birleşmiş Milletler'in Kürt konusuyla ilgili özel bir gündemle toplanması için girişimlerde bulunma teklifi de karara geçti. Yakında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bu teklif iletilecek.

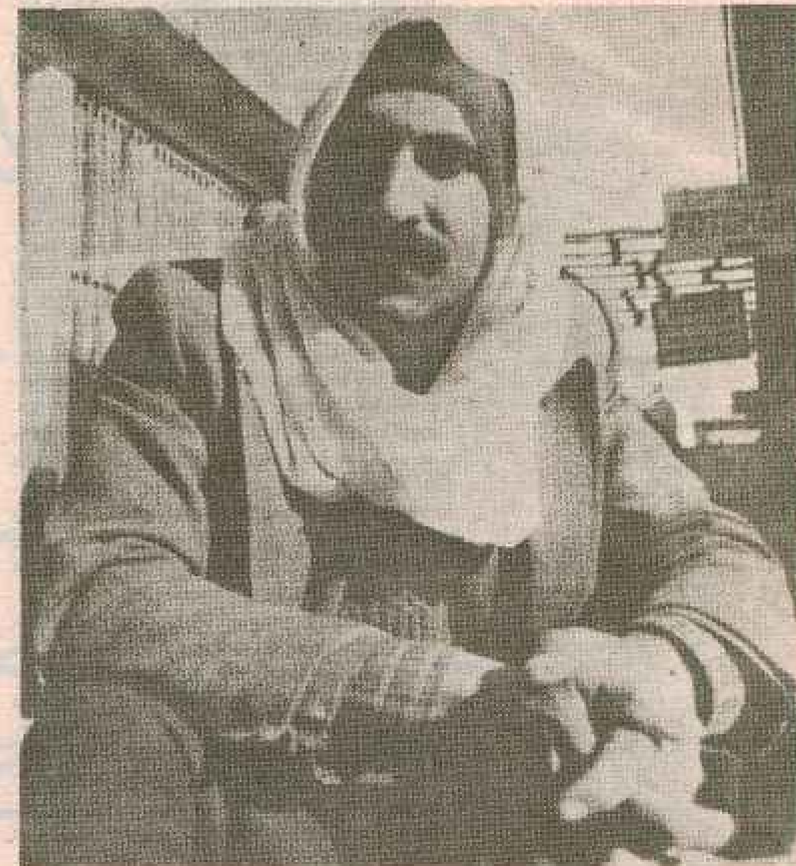
Konferansta beliren görüş ve alınan kararlar, Helsinki Nihai Senedi'yle uyumlu. Sınırların değişmezliği ilkesiyle beraber, barışçı ve demokratik yoldan, halkların eşitliği ve kaderlerini tayin hakkı çerçevesinde bir çözüm.

Türkiye Helsinki Nihai Senedini imzalamakla böyle bir çözüm yükümlülüğü altına girmiş. Bunu hayata geçirmek zorunda. Çünkü bu hükümler Türkiye açısından bağlayıcı.

Türkiye'nin bütünlüğü içinde çağdaş, demokratik ve ileri bir toplumsal düzen kurmak istiyorsak bu yükümlülükten kaçınamayız." ■

▲Konferansta. *Bayan Mitterrand ve ihraç edilen SHP milletvekili İbrahim Aksoy.*

▼Artık lobisi de var. *Konferansta Kürt lobilerinin de kurulmasına karar verildi ve ilk lobi ABD'de kuruldu.*

Mahmut Alınak (Kars Milletvekili): "Bölücü olan biz değiliz"

Kürt konferansına iştirak etmekle egemen çevreler ve bir kısım basın tarafından bölücü olarak ilan edildik. Bu itham sahiplerine şunu sormak isterim; sözü edilen konferansa, 26 ülkeden temsilciler katılmıştı. Ayrıca temsilci olmayıp da bizim gibi izleyici olarak katılan yüzlerce kişi vardı. Hiçbirisi de Kürt değildi. Soruna insan hakları açısından yaklaşıyorlardı. Bu insanlarda mı bölücüydü? En çok üzüldüğüm nokta Kürt olmanın suç olarak değerlendirilmesidir. Oysa ki biz, bölücülük suçlamasını şiddetle reddediyoruz. Çünkü biz işçisiyle, köylüsüyle, esnafı, memuruyla, işsizler ordusuyla tüm emekçi halkın çıkarlarını ve birliğini savunuyoruz. Biz, sayıları 1 milyonu bile geçmeyen bir avuç sermaye azınlığının değil, 54 milyon insanın ekonomik, demokratik, politik çıkarlarını savunuyoruz. 54 milyon insanın çıkarlarını savunmak bölücülük ise, bölücü olmayı kabul ediyoruz. Bölücü olan biz değil, bu 54 milyon insanı gözden çıkaran, sömürüye, soyguna ve talana, bir avuç sermaye çevresine hizmet edenlerdir. Biz hangi etnik kökenden gelirse gelsin Kürdü, Türkü, Lazı, Gürcüsü, Azerisi, Arnavudu, Ermenisi'yle tüm emekçilerin kardeşliğini savunuyor ve bunun için mücadele veriyoruz.

Bunlar bir yana, bir konferansa misafir olarak katılan, bir tek kelime bile söylemeyen insanların suçlandıklarını, cezalandırıldıklarını da ilk kez görüyorum. Onbinlerce insan bir miting alanına giderek konuşmacıları izlediler diye bu insanların cezalandırılması ne kadar mantıksız ise insan hakları temelinde düzenlenen böyle bir konferansa giden bizlerin cezalandırılması da o kadar mantıksızdır, hukuksuzdur, adaletsizdir.

Kürt kelimesinden bu kadar ürkmek, veba mikrobu görmüş gibi korkmak niye? Misak-ı Milli sınırları içerisinde yaşayan herkesin Türk olduğu söylenir. Bir an için bunu kabul edelim. Peki o zaman uluslararası düzeyde yapılan Kürt konulu bir konferansa karşı böylesine tepki duymak neden? Madem ki herkes Türktü, bizim de Kürt diye bir sorunumuz yoktu; Etopya, Filistin halkı için yapılan bir konferans bizi ne kadar ilgilendiriyorduysa, bunun da bizi o kadar ilgilendirmesi lazımdır. Bunlar bile Misak-ı Milli içinde yaşayan herkesin Türk olduğunu söyleyen insanların kendi söylediklerine bile inançlarının olmadığını göstermektedir. Dahası biz Kürt sorununu, genelde dünyada özelde de Türkiye'de demokratikleşme mücadelesinin bir parçası olarak görüyoruz.

Ben şahsen bize yönelik bu tasfiye hareketini klasik anlamda Kürtler'e yönelik bir tasfiye hareketi olarak görmüyorum. Bizi tasfiye eden görüş, Haziran Tüzük Kurultayı'nda "Bu partiye solcular, şovenler (Kürtler), mezhepçiler (Aleviler) girmiştir. Bunlara geçit vermemek için bu tüzüğün geçmesini istiyoruz" diyen görüştür. Bu ihtiyaç nereden doğmuştur? Yüzbinlerce insanı cezaevlerine dolduran, işkence tezgahlarından geçiren, emekçi sınıf ve katmanların bütün haklarını ayaklar altına alan 5 generalin güdümündeki halk düşmanı, emek düşmanı karanlık bir dönemi, 12 Eylül'ü yaşadık. Bu dönemi yaşayan halk yığınları, ülkemizde demokratikleşmenin temel bir ihtiyaç olduğunu gördüler. Bu yüzden düşünce ve örgütlenme özgürlüğünden, demokrasiden söz eden bir SHP, halkın demokratik istemlerine cevap verebilecek bir görüntü sergiliyordu. Bu nedenle demokratikleşme yanlısı güçler SHP'de yer almaya başladılar. Egemen çevreler bu gelişmelere kayıtsız kalamazdı. Çünkü onlar demokratikleşmeden, açıklıktan ve aydınlıktan korkuyorlardı. Yapılacak iş bir taraftan Özal'ı değerlendirmek öte taraftan Demirel'i demokrasi şampiyonluğuna soyundurmak, bu seçenekleri kullandıktan sonra da uslandırdıkları, halktan kopardıkları, içindeki ilerici, demokrat insanları tasfiye ederek veya pasifize ederek düzen partisi haline getirdikleri SHP'yi devreye sokmaktı. Ben, bize yönelik bu tasfiye operasyonunu sermaye çevrelerinin partiyi sağa çekmek çabalarının bir parçası olarak değerlendiriyorum. Biz kapıkulları olsaydık, bu ceza bize verilmeyecekti. Hatta baş tacı edilecektik. Bizler, konferansa katılmanın değil, halktan yana olmanın bedelini ödüyoruz. Yoksa konferans Türkiye'de de örnekleri görülen paneller veya açık oturumlar düzeyinde cereyan eden bir konferanstı. Ayrıca Güneydoğu'da yıllardır olağanüstü koşullar yaşanıyor. Bu bölge kan gölüne dönüşmüş durumda. Alınan askeri ve polisiye önlemler, milyarlarca liralık ek bir ekonomik yüke neden olmaktadır. Bu milyarlar Kürt, Türk, Azeri, Çerkes, Laz ayrımı yapılmadan bütün emekçilerden alınmaktadır. Bu fatura tüm halka ödettirilmektedir. Avrupalı kalkacak burnumuzun dibindeki bir sorunla ilgilenecek, biz buna kayıtsız kalacağız. Biz halkın oylarıyla geldik. Buna da sırtımızı dönemeyiz.

En önemlisi genel başkanından genel sekreterine kadar hiçbir yetkili bize konferansa gitmeyin dememiştir. Böyle bir karar da bize bildirilmemiştir. ■

Adnan Ekmen (Mardin Milletvekili): "Cezalandırılan, Kürt unsurudur"

Paris'te düzenlenen "Kürtler'in Kültürel Kimliği ve İnsan Hakları" konulu konferansa katılmamız için kişisel olarak davet edildik. Aldığımız bu davet E.İnönü'ye iletildiğinde önce 3 kişi gitsin sonra da 5 kişi gitsin denildi. Bu arada konu sürekli olarak bazı kişiler tarafından basına taşındı. Öte yandan tabandan da konferansa katılmamız için sürekli olarak baskı gelmeye başladı. Tabii ki tabandan gelen bu baskıyı anlamak hiç de zor değil. Doğu'da yaşanan olaylar gözönüne getirildiğinde buna hak vermemek ise kesinlikle mümkün değil. Tüm bunları değerlendirerek gitmeye karar verdik. Bunun bir bedeli olacağını da biliyorduk. Bunu göğüslemeye de hazırdık. Ancak şimdi düşünüyorum da, SHP merkez yönetiminin bizi ihraç ettirmekle ödemek zorunda kalacağı bedel çok daha fazla olacaktır.

SHP merkez yönetimi bu olayda bizi ırkçılıkla suçluyor. Bölücülükle suçluyor. Ancak gerekçelerini düşündüğümüzde bu suçlamanın oklarının kendilerine döndüğünü de göremiyorlar. Bir de solcuların, Kürtler'in ve Aleviler'in sürekli tasfiye edildiği bir partide, kanımca, "bölücü kim?" sorusunu yanıtlamak da zor değildir.

Öte yandan buna disiplin olayı olarak da baktıklarını söylüyorlar. Parti içinde disiplin doğal olarak önemli. Ama daha önce de yapılan disiplinsizlikler vardır. Örneğin ben ve Mahmut Alınak geçen yıl Diyarbakır'da açlık grevi yaptığımızda genel başkan buna şiddetle karşı çıktı. Daha ileri giderek TV ve basından grevi bırakmamız için çağrı bile yaptı. Biz ise buna inandığımız için bırakmadık. Bu ise bir disiplinsizlikti. İhraç edilecekse o zaman edilmeliydik. Daha sonra ise genel başkanın bizzat kendisi meclis kürsüsünden açlık grevlerini destekleyen bir konuşma yaptı.

Bugüne baktığımızda şunu da eklemek gerekir. Ülkenin gündemi çok ağırdır. SHP yönetimi ise bu ağır gündemi taşıyamıyor, politika üretemiyor. Aynı konularda bile çok farklı sesler çıkabiliyor. Buna karşı da disiplin cezaları işletiliyor. Tıpkı son olayda olduğu gibi. Şunu da söyleyebilirim; SHP yönetiminin bu tavrı egemen düşüncenin "Kürt yoktur" politikasına uygundur. Cezalandırılan, bu durumda, Kürt unsurudur. SHP yönetiminin elinde istiklâl mahkemeleri, sıkıyönetim mahkemeleri veya özel timler yok ama disiplin kurulu var. Bu kurul sıkıyönetim mahkemeleri gibi işletiliyor. Kürtler'in demokratik mücadele alanları "bilinçli ya da bilinçsiz" tıkanmaya çalışılıyor.

Öte yandan bu kararla birlikte SHP yönetimi halkı dışlamıştır. Sermaye çevrelerine güven verme politikasının bu en son halkasıdır. Oysa SHP halkı dışlayarak iktidar olamaz. Olsa bile halkın hiçbir beklentisine cevap olamaz. Bu politikalar düne kadar bir hizip olan yönetimin politikalarıdır. Bu politikalarla ise bütün parti tabanını kucaklayacak bir düşünce üretilemez.

Bu yönetim ikiyüzlüdür. Sosyal demokrasiyi maske yapan şoven kadrolardan oluşmaktadır. Çünkü bizi ihraca gerekçe yapılan konferansın konusu "Kültürel Kimlik ve İnsan Hakları"ydı. Oysaki SHP programında kültürel kimlik meselesine yer verilmiştir. Öte yandan kimyasal silahlarla geçen yıl Irak'ta katledilen binlerce Kürdün dramı da bu konferansta insan hakları açısından ele alınmıştır. İnsan haklarını savunduğunu söyleyen SHP yönetiminin buna kulak tıkaması da kanımca bu ikiyüzlülüğün bir göstergesidir.

Son olarak şunu söylemek istiyorum. Bu tasfiyeler 7 ilin görevden alınmasıyla başlayan ama henüz de bitmeyen bir zincirin halkalarıdır. Bunlar kurultayda son şeklini alacaktır. Bugün istenen bütün dinamik unsurların tasfiye edilmesidir. ■

Çalınan şehir

Sarmış yine âfâkını bir dûd-ı muannid
bir zulmet-i beyza ki, peyâpey mütezâyid.
...
Ey Marmara'nın mâi derâğuşu içinde
ölmüş gibi dalgın uyuyan tûde i zinde.
Tevfik Fikret

Hemşerilerini hiç sevmeyen, hemşerilerince de hiç sevilmeyen bir şehir bu. Ne yanına baksanız -en merkezi bile- kenar mahalle. Her şey sanki geçici: "Bugünlük bu kadar!" En metruk sur içi kaldırımında, en bakımlı kıyı parkında aynı hava esiyor. Solunduğunda genzi yakan, onca kurum mu yalnız?

Yollarının pisliği, trafiğinin keşmekeşi, yapılarının dökülmüşlüğü, kalabalıklarının âvare hantallığı ve bezgin telâşı... bunlar hep teferruat. Ruhu yenmiş beldenin, ârâzını sergiliyor.

Gerçi bu şehri böyle bulacağımı biliyordum ama öngörülerimde bu kadar da haklı olabileceğim hiç aklıma gelmemişti. Bir buçuk aylık karantinadan devasa bir havalandırmaya çıkmışım sanki günün her saati. Orda da geride bıraktığımdaki gibi güzel insanlar vardır diyorum ya, niçin kendilerini bu kadar gizlemişler ki? Sırf kalabalıktan mı?

Geçmişinden ve geleceğinden koparılıp bugüne ve gününün hep bir saatine hapsolunmuş yedi milyon insan!... Bir şehir insanlarına bunca sevmezlikle yan bakar, gadrederse o insanlar niçin ve nasıl sevsinler şehirlerini? Besbelli şehir o insanların değil, onlar da ya onun insanları olmaktan çıkarılmışlar, ya da orda hiç insan yerine konulmamaktalar. Birilerince bir yerlerden -Brüksel'den mi, New York'tan mı?- bu şehre el konulmuş. Yolu, suyu, havası zaptedilmiş. İnsanına kastedilmiş. Köprülerinin sayısına, yollarının enine, neresinin yıkılıp neresinin korunacağına, gökdelenlerinin boyuna, denizinin rengine, önceliklerine ve sosyal maliyet hesaplarına nerede, kimler karar veriyor?

Kimler adı "lüks"e çıkmış suratsız semtlerde cadde başlarını tutan beton kulelerin sahte lambrili odalarında şehrin geçmişine, gününe ve geleceğine değer kesiyor, insanına iş ve işlev biçiyor?

Orta yaşlı aile reislerinin, itilip kakılmaya bigâne delikanlılarının, on iki yaşında iş güç sahibi çocukların dinç dinamizmi hangi sefil çıkarların çarkında öğütülüp köreltiliyor?

Boğaz sırtlarında yolunmuş korularda dikili, Ç. Gülersoy'un yerinde deyişiyle ufukta beliren "zırhlı birlik müfrezeleri' kılıklı ekâbir villalarında, kilit üstüne kilit vurulu kapılar ardında korunan yeni yetme zengin apartmanlarında kimler kırılmaz camlı "tablo"lar ardından yılışık esir tüccarı edalarıyla bu şehri seyrediyor?

Vitrin aydınlatmalı kubbelerinin, minarelerinin çevresinde karanlıklarının örttüğü, suları aksa da temizlenmeyecek zifir kirlilikler kimlerin marifeti?

Uzaktan manzaraların süregiden zerafeti yakından görülen, içinde yaşanılan gerçeklikte niçin insanın ruhunu karartan o sufli çirkinliğe dönüşüyor?

Evet, öngörülerim doğru çıktı.

Yazık ki öyle.

Cami yıkılmış. Mihrabı da çalınmış.

Çalınan, şehrin dağı taşı ve düzlüğü gibi içerisine getirilip birbirine düşürülen, onulmaz çaresizlikle bir parmak umut arasında şaşkına çevrilen insanları, o insanların bugünü ve yarını da.

Şehir kendi insanını yaratır, yetiştirir.

Bu şehrin ve insanlarının hâli, onları bu hâle getirenlerin, bu halde tutmayı marifet bilenlerin kendi sûretleridir. Alçaklığın kol gezdiği mekânlarda güzellik ve temizlik, akla iman veemeğe saygı aramak nafiledir.

Bir şehir, hele doğasıyla ve tarihiyle İstanbul konumunda bir şehir, geleceğini kendi sûretinde görebildiği ölçüde şehirdir. Bu şehir o emsalsiz siluetini tezelden fethe çıkıp zalimlerinden intikam almayı aklına düşürmedikçe, **geleceğini özlemeye** bile mecali kalmamış bir zavallı birikinti, kendi kendinin sığınağı olmaya mahkûmdur.

Tufan öncesinden kalma tek tük insanının beyhude geçmiş özlemiyle teselli bulabilir ancak. ■

Namibia'nın ilk genel seçimleri yapıldı ama

HER ŞEY BUNDAN SONRA...

Sınırsız soyguna son vermenin, işçi haklarının korunmasının ve yaşam düzeyinin yükseltilmesinin, "ılımlı bir sol politika ile" nasıl yapılacağını hep birlikte göreceğiz.

Afrika kıtasının güneybatı ucundaki bu geniş ve kahırlı ülke, kendi yönetimini kendi eline alarak mutlandı. İç ve dış ekonomisi ile sıkı sıkıya bağlı olduğu güçlü komşusu Güney Afrika'nın pençesi altında, yolunu çizmeye çalışacak. Solun her çeşiti karşısından çıldıracak hale gelen Pretoria yönetimi, Namibia'nın dış ilişkilerine de karışacaktır. Bu durumda denebilir ki, gerçek uğraş bundan sonra başlıyor.

Kanlı geçmiş

Yirminci yüzyıla girilirken Afrika kıtası, Avrupalı sömürgeciler için dev bir "Eldorado"ydu. Daha 1883 yılında Almanlar, Güneybatı Afrika dedikleri Namibia'yı işgal ettiler. İki yıl sonra yapılan Berlin Kongresi sonucu ülke, resmen onların oldu. Bölge halkı mı? Onlara bir şey soran yoktu hiç kuşkusuz. Tarihçiler, bölge halklarından Hererolar'ın % 80'inin, Nama ve Damara halklarının da yarısının 1884-1911 yılları arasında Almanlarca yok edildiklerini saptıyorlar. Ne ki onların da hükümleri çok sürmedi. 1915'te, Avrupa'yı kasıp kavuran I. Dünya Savaşı sırasında Güney Afrikalı Boerler (Hollanda kökenli beyazlar) Almanlar'ı kovaladılar, ülkeyi resmen işgal ettiler.

▼ *Swapo lideri, Sam Nujoma, gerilladan çok deneyimli bir devlet adamı.*

1919'da yapılan Versay Anlaşması'yla Almanya'nın sömürgeleri kapışılırken, o zamanki adıyla Devletler Birliği, Namibia'nın yönetimini Güney Afrika'ya bıraktı. Bu ülke, her yıl Devletler Birliği'ne bilgi vermekle yükümlüydü. G.Afrikalı ırkçılar, halkı derhal çöllük bölgelere sürdüler, verimli topraklara kendi ülkelerinden beyaz getirmeye başladılar. 1918'de 19.000 olan beyaz nüfus, 1949'da 50.000'i buldu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Devletler Birliği, görevini Birleşmiş Milletler'e devretti. G.Afrika buna karşı çıktı ve 1949'dan itibaren, Namibia konusunda rapor vermeyi kesti. Birleşmiş Milletler, Namibia konusunu defalarca gündeme getirdi. Önce, 1963'te kurulan SWAPO (Güneybatı Afrika Halk Örgütü) tarafından getirilen öneriyi kabul ederek, ülkenin adını resmen Namibia yaptı. 1971'de Haag Uluslararası Mahkemesi, G.Afrika'nın Namibia'da varlığını yasadışı olarak ilan etti. Karar, 13'e karşı 2 oyla alındı. Bu iki oy, İngiltere ve Fransa tarafından verilmişti! Bir yıl sonra, İrlandalı düşünür, Nobel Barış Ödülü sahibi **Sean McBride**, BM'nin Namibia Komiseri tayin edildi. McBride, çabalarının sonuçsuz kalmasını 1981'de şu sözlerle açıklayacaktı:

"Beş NATO ülkesi; ABD, İngiltere, Fransa, F.Almanya ve Kanada, BM Namibia Konseyi'nin çalışmalarını genel olarak aksatarak dünya kamuoyunu rahatsız ediyor. Bu tavır, kabul edilemez. Ne ki, gerçek bu. Bu beş ülke aslında, Namibia'nın kontrolünü bırakmak istemeyen Güney Afrika'ya arka çıkmaktalar. Görüşüme göre, Güney Afrika yönetimi ve onun NATO'lu dostları, Namibia'nın yönetimine kukla ordulu bir kukla hükümetin geçmesini sağlamak için, çözüm bulunmasını geciktiriyorlar." (**New Times**, Şubat 81)

Büyük soygun

Bu beş ülkenin dünyanın o ucunda zoru neydi? Şili'de, Vietnam'da, Nikaragua'da, Kamboçya'da neyse, o: Tatlı kâr, tatlı kazanç! Ne işleri var yoksa Namibia çöllerinde, dağlarında ve çalılara saklanan halkın tepesinde? Ülke dış satımının % 70'ini, iç üretimin % 30'unu oluşturan maden sektörü, yaklaşık yüz yıldır G.Afrikalı ırkçılar ve onların Batılı iş ortaklarınca yağmalanıyor. G.Afrika, artık apaçık övündüğü nükleer silah üretimi ve nükleer santralleri için, **uranyum** bakımından dünyanın en zengin yataklarına sahip olan Namibia'ya bağımlıdır. (Korkarız, hiçbir seçim sonucu, bu gerçeği kolay kolay değiştiremeyecektir.) Ayrıca, dünyadaki **elmas** üretiminin en büyük ikinci kaynağı yine buradadır. G.Afrika ile bu beş Batı ülkesinin 40 küsur şirketi, her yıl ulusal gelirin % 35'ini kendi ülkelerine kaçırıyorlar. **Bakır, çinko, kadmiyum, kalay, vanadin, volfram, lityum** ve **magnezyum**, Batı sanayinin önemli oranlarda güvendiği doğal kaynaklar arasındadır. Namibia'dan akan musluğun kısılması demek, Batı'da yüzbinlerce kişinin işsiz kalması demektir.

Ülke dışsatımının % 20'sini oluşturan deniz ürünleri, tümüyle G.Afrika tarafından pazarlanarak, Fransa ve ABD'ye satılmaktadır. Namibia'da yapılan kürkleri, Kopenhag'daki şık bayanların üzerinde görebilirsiniz.

SWAPO'nun 23 yılı

SWAPO, 23 yıldır uğraş veriyor. Ülke yerli halkının çoğunluğunu oluşturan Owambo halkının kurduğu bu örgüt, ANC gibi ideolojik bir yapıya sahip değil. G.Afrika'da yasadışı da olsa, uzun bir geçmişi olan bir komünist parti varken ve ANC ile yakın işbirliği yaparken, Namibia'da bunun benzeri bir durum yok. SWAPO'lular, son zamanlarda iyiden iyiye ılımlı bir sol politika izleyeceklerini söylemeye başlamışlardı. Belki biraz da bu nedenle, geçtiğimiz Nisan ayında BM, ülkede serbest seçimler yapılmasını ve gelecek yıl da ülkenin bağımsız ilan edilmesini G.Afrika'ya kabul ettirebildiler. 1987'de Stockholm'ü ziyareti sırasında tanıştığımız SWAPO Lideri **Sam Nujoma**, bir gerilladan çok, deneyimli bir devlet adamını andırıyordu. Bir sorumuzu şöyle yanıtlamıştı:

İlk etapta, serbest seçimlere gideceğiz. İkinci etap, daha uzun: Kendi ayakları üzerinde duran, demokratik ve tam bağımsız bir Namibia kurmak. Ama, o gün de gelecek.

Ve seçimler

Ülke nüfusunun 700.000'inin oy kullanma hakkı vardı. Bunlardan % 97.28'i oy kullanarak, az bulunur bir katılımı gerçekleştirdi.

Güç koşullar altında, bilgisizlikten tutun, uzun yol gitmeye dek birçok engelleyici etkenlere karşın, Namibialılar demokrasiye olan susuzluklarını kanıtladılar. SWAPO'nun hedefi, oyların üçte ikisini alarak, yeni anayasayı kendi başına yazabilmekti. SWAPO'nun aldığı oy oranı, % 54'te kaldı. Beyazların büyük partisi DTA (Demokratik Turnhalle Birliği), çatısı altında topladığı bir düzine örgütün çabaları sonucu, % 30 oranında oy topladı. Diğer oylar, seçime katılan sekiz küçük partiye gitti. Bunlar arasında, Hıristiyanlar'ın partisi ile SWAPO'dan kopanların partisi de var. Yeni anayasanın, güç koşullar altında yazılacağı açık. Ne ki seçimler, SWAPO için yeterince iyi sonuç vermiş olmasa da, iki gerçeği kanıtladılar:

Güney Afrikalılar'ın savlarının aksine, halkın SWAPO'luları "terörist olarak" görmediğini;

Beyazların yöntemli olarak sürdürdükleri sindirme ("kime oy verdiğinizi görürüz ha, ona göre!"), şaşırtma (oy pusulalarının, okuma yazma bilmeyenleri yanıltıcı biçimde hazırlanmış olması ve amblem kargaşası) ve korkutma ("teröristler başa geçerse çiftliklerimizi yakarlar, siz de aç kalırsınız!") kampanyasının kayda değer bir sonuç vermediğini.

Her şey bundan sonra

Namibia'da kurulacak hükümet, ekonomik olarak G.Afrika'ya bağımlı kalacaktır, hiç değilse bir süre. Yüzyıla yakındır tatlı kârlar yapan G.Afrikalı ve diğer Batılı şirketler, kolay kolay ellerindeki kaynakları bırakmayacaklardır. SWAPO liderleri, henüz devletleştirmeye gidilmeyeceğini söyleyerek, bu konuda iş çevrelerinde oluşan endişe bulutlarını dağıttılar. Ne ki, ülkelerinin soyulup soğana çevrilmesine de göz yumamazlar. Kara halk, kendi hükümetinin, yüzyıllık sefalete son vermesini bekleyecektir. Büyük kentlerdeki işçiler, emeklerinin karşılığını isteyeceklerdir. Sınırsız soyguna son vermenin, işçi haklarının korunmasının ve yaşam düzeyinin yükseltilmesinin, "ılımlı bir sol politika ile" nasıl yapılacağını, hep birlikte göreceğiz. Çıkarına taş konan herkes, "Yetişin, komünist teröristler geldi!" diye bağıracaktır, hem de başlarını doğuya, güçlü komşu G.Afrika'ya çevirerek. Kronik anti-komünist ve anti-Sovyet olan Pretoria yönetimi ise, bu tür davetiyeleri bahane ederek birçok "tatsızlıklar" yapacaktır. Doğrudan doğruya ülkeye girerek olmasa bile, ülkenin kendi elinde tuttuğu can damarlarını yavaş yavaş sıkarak, yaşamı bir ızdırap haline getirerek; bir çeşit 'Allende'ye karşı kadınların boş tencere eyleminin' benzerine yeşil ışık yakarak.

Öyle sanıyoruz, Namibia'nın gerçek kurtuluşu, Güney Afrika halklarının gerçek kurtuluşuyla eşzamanlı olacaktır. Irkçılar bulundukları stratejik köşede düdük öttürdükçe, bırakın komşu ülkeyi, Afrika kıtasını; tüm dünyada bile gerçek barış gökyüzünü kızartan ama, ufuktan henüz doğmamış güneş gibi kalacaktır. ■

D O K U N

Bilim ne ki!

"Bilimde yerimiz yok" bir gazetede haber başlığı. Eskiden olsaydı böyle bir haberi okuyan düşünür, üzülür ve niye yerimiz yok diye kafa yorardı. Şimdi tam tersi. Bilim gitmiş film gelmiş, üniversite gerilemiş kimsenin umrunda değil. Bütün değer yargıları gibi bilim anlayışı ve bilimin önemi de gitmiş. Eylül'le birlikte gelen bu felaket çok kötü. Böylesi umursamazlığın yaygınlaştığı bir ülke ne olur? Bir ülkede her şey çökse bilim çökmemeli, yok olmamalı. Bilimi ve bilimci düşünceyi de yitirirsek gerimizde ne kalır?

Umursamazlığın başka bir zararı da var. Karşı güçlere daha da güç veriyor ve yok ettiklerinin beğenildiğini sanıyorlar. Bilim olayında bunu açık ve net görüyoruz. Bilimin evrensel anlamda üretildiği yerler üniversitelerdir. Üniversite çökünce bilim de çöküyor ve yerimiz olmuyor. Son yıllarda YÖK'le ilgili yazı azaldı. İnsanlar bıktı YÖK'ü anlatmaktan. Çöken bir kurumdan sıksık söz etmek anlamsız diye düşünüldü. Çünkü, umursamazlık sayrılığı yüzünden, YÖK'ü devreden çıkardık. Sonuçta ne oldu? Doğramacı, Kenan Evren ve cuntanın diğer üyeleri, "bakınız YÖK eskisi kadar sözü edilmiyor, eleştirilmiyor, YÖK'ün iyi olduğu yeni yeni anlaşılmaya başlandı vb" sözler söylemeye başladılar. Hazretler, YÖK iyi olduğu için sususuldu sanıyor. İşin aslı umutsuzluktur. Burada söylemek istediğimiz, toplum, aldırmaz, umursamaz ve vurdumduymaz duruma getirilerek sonuç alınmak isteniyor.

Doğramacı bütçe komisyonunda da benzer sözler söyledi. "Öğretim üyeleri korkuyorlar, özgürlüğü ve özerkliği bilmiyorlar, biz kimse hakkında düşüncesinden ötürü soruşturma açmadık" dedi. YÖK sistemi düşünenleri üniversiteden attı. Kalanları korkuttu. Bu korkuyla kimse sesini çıkaramaz hale geldi. Sonra da, kendini meşrulaştırmak için, özgürce düşüncelerini açıklasınlar diyor. Korku öylesine sinmiş ki, hiçbiri de konuşmuyor. Doğramacı'nın dediği doğrudur. Adam konuşsun istiyor. Konuşana da soruşturma açmıyor. Bunlar doğru. Ancak, "vur dedik ama öldür demedik" sözündeki gibi, üniversiteyi korkutayım derken öldürmüş olmalı ki, konuş dendiği halde konuşulmuyor. Bu olgu da kötü. Öğretim üyelerinin ve bilimci geçinen bu insanların da sorumluluğu çok. Gereğinden fazla korkuyorlar ve üstelik korkuyu kendileri yaratıyorlar. Bilim üreteceklerine korku üreten insanlar durumuna geldiler. Korkuya karşı direnmek de görev olmalı. Sonuçta bilimde adımız yok ama, korkuda yerimiz var oluyor.

Bu habere göre dünyada bilime katkı sıralamasında 43. imişiz ve Nijerya'dan daha sona düşmüşüz. Gelişmiş ülkelerde 10 bin kişiye 50, Türkiye'de 5 bilimci düşüyor. Araştırmaya GSMH'dan para % 0.2'dir. Ve sayı giderek düşmektedir. Bu sayılar ortada iken ne beklenir? Üstelik bilimcilere değer de verilmeyen bir ülke. Her darbe bilimciye zarar veriyor. Bilimcinin devleti yönetenlerin yanındaki yeri futbolcu kadar yok. Bilimci denince yoksulluk çağrışan bir ülkede bilimin yeri olur mu, olmaz. Zaten istenen de budur.

Bilim adamının kaynağı asistanlık kurumudur. Bu kurum YÖK'le birlikte kaldırılmıştır. Kendi çabasıyla bilimsel araştırma yapma uğraşında olan genç insanlara en küçük destek verilmiyor. Aynı söz öğretim üyeleri için de geçerlidir. Yapılmak istenen araştırmanın, bırakın araştırmayı eğitimde kullanılacak araç gerecin en küçüğü bile alınmıyor. Böyle bir üniversitede hiçbir şey yapılmaz. Yapılanlar da son derece niteliksizdir. Doğrusu, yine de bazı genç insanlar çırpınarak birşeyler yapmaya çalışıyorlar. Fakülteler teksir kağıdı ve tebeşir bile alamıyor. Bunları ya öğrenciler ya da öğretim üyeleri almaktadır. Altı yıl sonra döndüğüm üniversitenin içini böyle gördükçe, gazetelerde çıkan haberlerin yetersizliğini daha iyi anlıyorum. Aslında daha kötü yazmak gerekir. Kötü yazmak ama, eğri değil doğru. Bir bilim kuruluşunda araştırma görevlisinden hocasına dek hergün herkes kendini güvencesiz görür, yöneticilerce nasıl horlanacağını beklerse, orada bilimin adı sanı olmaz.

Ülke dokuz yılda ne duruma geldi ve getirdiler. Utanma diye bir şey yok ki, bunlar utansınlar. Tam tersine umursamazlıktan yararlanıp utanması gerekenler öne geçmektedirler. Eğer bu ülkede bilim yok oldu ise, yok edenler nerede? Onlardan niçin hesap sorulmuyor? Birşeyi varken yok etmek suçtur. Bilimimizi Nijerya'dan sonraya aldıysak, çok ciddi düşünmemiz gerekir. Kendi kendilerini öven, ellerindeki radyo ve TV ile halka övünçlerini diledikleri gibi sunan bu utanmazları utanır hale getirmek de bizim görevimizdir. Kimse bu görevden kaçmasın. ■

NASIL BİR PARTİ?

Mehmet Emin Sert: Farklı anlayışlar

Öncelikle **Görüş** dergisi yöneticilerine, özellikle de bu sayfada değişik çevrelerden sosyalistlerin görüşlerinin yansıtılabilmesi için özel bir çaba harcayan yayın yönetmeni Çağatay Anadol'a bu iyi niyetli girişimleri için içten teşekkür ederek başlamak istiyorum.

Ama **Görüş** dergisi adına Çağatay Anadol'un "Nasıl Bir Parti" sorusuna ilişkin yanıtlarımızı istediği yazıdaki bazı belirlemelere de, baştan karşı çıktığımı -daha önce bu dizide yanıtları çıkan kimi arkadaşların da belirttiği gibi- söylemeliyim. Yazıdan özetleyerek söylersek, solda bölünmüşlüğe çözüm olabilecek bir "parti"nin yapısına ilişkin konsensus oluşan noktalar olduğu belirtilip, bunlar şöyle belirleniyor: "Konsensus noktaları biraraya getirildiğinde şöyle bir parti çıkıyor ortaya: Marksist ideolojiyi benimsemiş, birleşik, yasal bir kitle partisi."

"Sol kamuoyu" adına yapılan bu belirlemenin doğru ve "gerçekçi" olmadığını iddia etmemiz, sanırım yanlış olmaz. Çünkü; bugün solda parti konusunda üç ayrı temel yaklaşımın varlığı, bence herkes tarafından bilinen bir gerçek. Özetle şöyle ifade edilebilir: 1-Marksizm-Leninizm'in temel ilke ve değerlerine dayalı, devrim deneyimleriyle zenginleşmiş Leninist Parti anlayışı, 2-Çağın ve işçi sınıfının değiştiği vb. tezlerden yola çıkarak "Çağdaş Marksist Parti" vb. isimlerde öncü parti görüşünün revizesine dayanan anlayışlar, 3- Silahlı propaganda esastır yaklaşımından yola çıkarak, partinin rolü ve işleyişini saptıran, parti sorununu hep gündemde göstermekle beraber sürekli ileriye erteleyen anlayışlar.

Legal parti, kendini sınıfın tek ve biricik örgütü olarak görüp, kendi dışındaki yapılanmaları yok saymamalıdır. Rolünü ve misyonunu ne abartmalı, ne de küçümsemelidir.

Çağatay Anadol arkadaşın yaptığı tarif, -tanımını mutlak kılmasa da- bütün solu değil, aslında Leninist Parti anlayışından giderek uzaklaşan çevrelerin "Çağdaş Marksist Parti" yaklaşımındaki konsensusları belirtiyor.

Bu zorunlu "düzeltmeyi" yaptıktan sonra, bu konudaki temel görüş ve yaklaşımlarımı -kimi düzeltmeleri daha yaparak- özetlemeye çalışayım.

Kanımca, bugün bizler için sorun yalnızca "Nasıl Bir Parti" sorununun tartışılması değil. Bunu şunun için söylüyorum. Kendini sosyalizm idealine bağlı gören akımlar, örgütler, unsurlar arasında parti konusunda, bu temel konudaki yaklaşım birliklerine rağmen çok ayrı kümelenmeler var. Bölünmüşlüğün, ideolojik-politik konulardaki ayrışmadan çok, "partide birlik" konusundaki değer erozyonundan kaynaklandığını düşünüyorum. Burada da temel zaafı 1950'lere kadar komünist güçleri -bütün eksiklerine rağmen- kapsamış bulunan TKP'nin likidasyonunda ve daha sonra reorganizasyonun sağlanamamış olmasında görüyorum.

Bunları, yalnızca "Nasıl Bir Parti" konusunda tartışarak, birleşmeye ve tek bir partide birliğe ulaşamayacağımızı düşündüğüm ve sorunun temelinde farklı anlayışlar kadar, örgüt perspektifi konusu yattığını belirtmek için söylüyorum.

Parti konusundaki bu üç temel yaklaşım arasında bir beraberlik sağlamak yönünde bir çaba içine girmeyi faydalı görmediğimi, böyle bir girişimin tersine sınıf mücadelesinin gelişim seyri açısından dezavantajlar getireceğini düşündüğümü de belirtmek isterim. Ne yazık ki, birlik konusundaki arayışlar, bugün sosyalist solun gündemine "kendini sosyalist, komünist kabul eden herkesin tek bir örgüt çatısı altında birliğini, yeni, yepyeni bir partide birliği" getirmeye zemin teşkil etmektedir.

Biz kimilerine "darlık" olarak da görünse, bindokuzyüzlü yılların başında çözümlenmiş tartışmaların tekrar yapılmasını "ileri" bir düzey olarak göremiyoruz. Devrim isteyen ve devrim yapmaya çıkanların elinde bir araç olarak parti sorununda, Marksizm-Leninizmin ortaya çıkardığı örgüt teorisi dışındaki yeni arayışları, eski sapma akım ve eğilimlerin modern bir tarzda devamından başka birşey olarak yorumlamıyoruz. Bilimsel sosyalizmin revizesine dayalı anlayışların temsilcileriyle tek bir partide birlik çabalarını da Leninizmin eritilmesi yolundaki girişimler olarak değerlendirmek gerektiğini düşünüyoruz.

Özellikle bu çevreler tarafından, hayali bir örgütlenme modeline, Leninist parti anlayışının karikatürü bir yaklaşıma ve aslında hiçbir zaman Leninist olmayan örgütlenmelerin deneylerine dayalı yoğun bir saldırı gözlenmektedir. Bu Donkişotvari saldırıda, partinin kitlesel olması gerektiği, dar örgüt anlayışlarının aşılması birinci sırayı almaktadır.

Lenin'in partinin omurgasını oluşturması gereken bölümü olarak belirttiği "devrimciler örgütü", tekbaşına ve yalnızca partinin kendisi olarak konuluyormuş gibi bir yaklaşımla, Leninist partinin darlığı savunduğu iddiaları yalnızca çarpıtmadır. Bu çarpıtmaların ardında örgütü bir tartışma kulübü değil, işçi sınıfının öncüsü yapan organlı ve örgütlü parti fikrine karşıtlık yatmaktadır. Leninist partiyi, sıradan partilerden ayıran temel özelliklerden koparma çabaları bulunmaktadır.

Bütün bunlardan ötürü "Nasıl Bir Parti" sorununu Leninist partinin tarihsel olarak ortaya konulmuş değerlerinden kopmadan tartışmak gerekir, diye düşünüyorum.

Yine bugün işçi sınıfının öncülerinin birliğini sağlayacak proletarya partisinde birlik diye sorunun varlığının kabulünün, bu yolda atılmış adımları görmezden veya yoksaymaktan geçmemesi gerektiğini düşünüyorum. Yaratılmış olan değerleri savunarak ve mücadelenin ortaya koymuş olduğu eksik ve zaafları aşarak, ancak böyle bir örgütlenme yükseltilebilir.

Bugün Marksist-Leninistlerin önünde, Leninist parti anlayışı temelinde proletarya partisinde birlik diye bir sorun vardır. Yine bu perspektif kaybedilmeden ve gölgelenmeden, daha geniş devrimci güçlerin birlikte oluşturup, örgütleyebilecekleri yasalda oluşturulacak bir legal partinin bu süreci olumlu etkileyeceğini düşünüyoruz. Çünkü; Leninist güçlerin tek bir proletarya partisinde birliği, bugün için yalnızca temel konularda anlaşmaların sağlanmasıyla gerçekleşememektedir. Kadroların, yapıların kaynaşacağı bir sürece, eylem birliğine dayalı olarak sınıf mücadelesine birlikte müdahale etmeye dayalı bir döneme de ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu mücadelenin ve kaynaşmanın bütün unsurlarının olmasa da bir bölümünün, bugün böyle bir somut projede beraberlikten geçebilir, diye düşünüyorum. Tabii, böylesine legal bir parti çok daha geniş güçlerle beraber oluşturulabilir ve oluşturulmalıdır.

Böyle bir legal parti için "nasıllar" sorulursa, kendi adıma temel kriterler olarak şunların sayılması yeterli sanırım:

▶**Legalist ve tasfiyeci olmaması:** Kendini sınıfın tek ve biricik örgütü olarak görüp, kendi dışındaki yapılanmaları yok saymamalıdır. Rolünü ve misyonunu ne abartmalı, ne de küçümsemelidir. Proletarya partisindeki birlik süreci, legal partinin de gelişimini etkileyecek, geleceğe ilişkin rolü ve misyonun netleşmesini sağlayacaktır. Kurulduğu legal alanı tek ve yalnız bir mücadele biçimi olarak görüp, bunun dışında varlıklarını ve faaliyetlerini sürdüren örgütlenmelere savcı mantığıyla yaklaşmamalıdır. Hukuksal çerçeveyi sürekli genişletilecek ve mücadelede güçler dengesinin belirleyeceği bir alan olarak görmelidir.

▶**Kapitalizmi aşan ve sosyalizm hedefi olan bir program:** Oluşturulmasını önerdiğimiz ve savunduğumuz legal partinin, programatik yapısı kendini demokrasi mücadelesiyle sınırlamamalıdır, diye düşünüyoruz. Program bütünüyle kapitalizmi aşan ve sosyalizmi bir alternatif sistem olarak ele alan bir yaklaşımla oluşturulmalıdır. Mevcut düzen çerçevesinde işçi, emekçi kitlelerin hiçbir temel sorununun çözümünün mümkün olamayacağını ortaya koymalıdır.

▶**Burjuva ara merhale hedefleri konulmamalı:** İşçi sınıfının ve emekçilerin mücadelesini "Genel Demokrasi" mücadelesiyle sınırlamadığı gibi, Türkiye'nin mevcut gerçeğine de ters düşen "Ulusal Mutabakat" anlayışlarıyla burjuva demokrasisine ulaşma vb. hedefler öne konulmamalı; işçilerin, halkın kendi iktidarı alternatif olarak gösterilmelidir.

▶**Sosyalist hareketin uluslararası kazanımları savunulmalı:** Legal parti, yaşayan sosyalizmin inkarına değil onun savunusuna ve sosyalist sistemin varlığının kabulüne dayanmalıdır. Sosyalizmin uluslararası tüm deney ve kazanımlarına dayanmalı ve sahip çıkmalıdır.

▶**Demokratik merkeziyetçi bir tüzük ve işleyiş:** Legal parti demokratik merkeziyetçi anlayışa sahip olmalı ve tüzüğü ile de bunu şekillendirmelidir. Azınlığın çoğunluğun kararlarına uyduğu, eleştiri ve tartışma özgürlüğünün korunduğu, bütün kademedeki yönetimlerin seçimle geldiği bir parti olmalıdır.

▶**Her ulus ve ulusal azınlıktan işçi ve emekçilerin katılabildiği bir örgütlenme olmalı:** Legal parti T.C sınırları içerisindeki han-

gi ulus ve ulusal azınlıktan olursa olsun program ve tüzük temelinde faaliyet yürütmek isteyen işçi ve emekçilerin ortaklaşa örgütlendiği, enternasyonalist bilincin geliştiği ve ezen-ezilen ulus şovenizmine karşı mücadele yürütüldüğü bir alan olmalıdır.

Tabii, her nokta daha açımlanacağı gibi, yeni noktalara da işaret edilebilinir. Ama bugün artık böylesine legal bir parti çerçevesinde birleşebilecek bütün sosyalistlerin üzerinde hemfikir olduğu (işçi sınıfının önderliği, emperyalizme, faşizme, şovenizme karşı mücadelenin birliği vb.) konular dışında bu temel noktaları belirtmenin yeterli ve gerekli olduğunu düşünüyorum. ■

Saruhan Oluç: Sekt olmayan ve ikameciliği terketmiş bir parti

Bir zamandan beri sosyalistler arasında yoğun olarak tartışılan konulardan birini parti oluşturuyor. Daha çok partinin yasallığı üzerinde gelişen tartışmalarda, sosyalistler arası dağınıklık da bir veri olarak değerlendirilip bunu asgariye indirecek birleşik parti vb. biçimler de ele alınıyor. Bir partinin hukuki durumunun ne olacağı, varolan konjonktürle yakından ve doğrudan ilgili olduğu için, 'yasal bir parti olur mu olmaz mı?' tartışması son derece doktriner bir noktaya savrulma tehlikesini barındırmaktadır. Sorunun bu yanı teorik bir tartışma değil, daha çok ana ilişkindir ve ancak anın verileri ile tartışılabilir. Koşullar ve veriler uygunsa, devrimci bir sosyalist işçi partisinin kurulmaması için pek fazla neden kalmaz. Ama bulmaya çalışanlar, Marksizmin mücadele anlayışını vulgerce kavrayanlar her zaman olacaktır.

Partinin nasıl bir yelpazeyi kaplayacağı ise sadece konjonktürel olarak ele alınamaz. Burada artık partinin içeriği tartışılmak zorundadır. O nedenle 'Nasıl bir parti?' sorusuna yanıt vermeden önce, 'Nasıl bir sosyalizm?' sorusunu tartışmak gerekiyor. Bu sorunun cevaplarında bir anlayış birliğini oluşturanlar, sonuç olarak partinin kaplayacağı yelpazeyi de şekillendirmiş olurlar.

İşçi sınıfının siyasal öncüsü olması düşünülen parti, sınıfın tarihsel ve enternasyonal hafızası, yani bir anlamda beynidir. Bu metafordan devam dersek, bu beyin sürekli olarak yenilenmeyi, güncelleşmeyi, öncü ve sosyalist işçileri ve yığınları eğitirken, aynı zamanda kendisini de eğitmeyi beceremezse, partinin öncülüğünden söz etmenin pek bir anlamı kalmayacaktır. Bu nokta ilk bakışta herkes tarafından kabul edilebilir bir doğru olarak görülse de, bunun uygulanması gündeme geldiğinde aynı rahatlığın ve çabukluğun olmadığı anlaşılmaktadır. İşte tam da o noktada sekt olma özellikleri ortaya çıkmaya başlar.

Yığınsal bir işçi sınıfı partisi yerine ikame edilmeye çalışılan sekt örgütlenmeleri, bu anlayışın benimsenmemesi ile gelişir. İşçi sınıfının çıkarlarının yerini partinin, giderek parti önderliğinin kendi özel sekter ilkeleri alır. Bu sekter ilkelerle işçi hareketi biçimlendirilmeye çalışılır. İkamecilik parti ile işçi sınıfı arasındaki ilişkide kendini ortaya koyduğu gibi, parti içi ilişkilerde de merkez ile üyeler veya yönetenlerle yönetilenler arasında ortaya çıkar. Birinde örgütün eylemi ve iradesi, işçi hareketinin eylemi, iradesi ve örgütlenmesi yerine ikame edilir. Diğerinde ise parti üyelerinin iradelerinin yerine merkezin veya yönetici birimlerin iradesi geçirilir. Sekt olma özelliği, ikamecilik ve merkezci parti anlayışı birbirlerini tamamlayan ve üreten anlayışlardır.

Sosyalistlerin örgüt içi ilişkileri demokratik merkeziyetçilik kavramı ile ele alınagelmiştir. Bugün en tartışmalı olan kavramlardan biri budur. Bu tartışma sadece bir örgütün iç işleyişine dair değildir, aynı zamanda devrim sonrası sorunların da tartışılmasını içermektedir. Demokratik merkeziyetçiliği sade bir merkeziyetçilik düzeyine indirenler, aynı zamanda hiç de tesadüfi olmayan bir şekilde ikameci bir anlayışa sahiptirler.

Bir partinin eylem birliğini sağlayan temel öge teorik ve siyasal birliktir. Bunların varlığı merkezi bir yapının varlığını rasyonel ve fonksiyonel kılar. Kolektif iradeyi kolektifçe belirleme, yani demokrasi, eylem birliğini, yani merkeziyetçiliği hedeflerken; eylem birliğinin vazgeçilmez ögesi hatta garantisi olarak da merkeziyetçilik demokrasiyi hedeflemelidir. Bunların birbirlerinden ayrı ele alınmaları düşünülemez.

O nedenle parti içinde tartışma platformlarının korunması, parti dışı ilişkilerin de gelişimini belirleyecek bir ögedir. Tartışmanın olması demek, parti üyelerinin farklı sorunlara ilişkin çözüm önerileri etrafında gruplaşmaları, eğilimler oluşturmaları demektir. Her tartışmanın doğal sonucu, tartışılan konuya ilişkin görüş farklılıklarının cisimleştiği grupların oluşmasıdır. Tartışma merkezi yapının devamlılığı perspektifini içeriyorsa, karar noktasında azınlık ve çoğunluk görüşleri oluşabilir. İşte o noktada da azınlığın çoğunluğa uyması kadar önemli olan, çoğunluğun azınlığın haklarını gözetmesidir.

Bu anlayışlar tüm bir sosyalizm projesini de şekillendirmektedir. Bu konulardaki tutumlar, aynı zamanda gündelik faaliyetin tüm alanlarına sızmaktadır. O nedenle bir partide tartışma ve eleştiri platformlarını ortadan kaldırmayacak, aksi yöndeki anlayışlara karşı mücadelenin koşullarını oluşturmak gerekir.

Devrimci bir sosyalist örgüte ait ve kesin çizgileri olan bir model yoktur. Ancak böylesi bir örgütü diğer örgütlenmelerden ayıran, onun proleter karakterine ve öncüler örgütü olmasına bağlı olan yapısal bir özelliği vardır: Böylesi bir örgüt üretim birimleri temelinde yükselmelidir. Bu yaklaşım devrimci bir sosyalist işçi partisini gerek parlamentarist işçi örgütlerinden gerekse devrimci populist akımlardan farklılaştırır.

Her iki akım için de örgütlenme esas olarak coğrafidir, yerleşim birimleri esas alınır. Üretim biriminde kolektif faaliyet ve üretim süreci birliği içinde yaşayan işçi, mahallesinde küçük burjuva emekçilerle çevrilidir. Fakat asıl önemlisi proleterler mahalle temeli üzerindeki örgütlenmede etkisiz, silahsızdırlar. Birleşebilme ve mücadele edebilme yetenekleri olağanüstü ölçüde düşer. Eğer, ister beyaz isterse mavi yakalı olsun, işçilerin gücü birleşebilme ve üretimin en önemli kesimini elinde tutuyor olmaktan gelen bir mücadele edebilme yeteneği ise, bunun zemini üretim birimleridir.

Devrimci bir sosyalist işçi partisi, işçi sınıfının kurtuluşunun kendi eylemliliği, örgütlülüğü ve eseri olacağını savunur. Tüm faaliyetini bu anlayışa göre şekillendirir. İşçi kitlelerinin kendi eylemlilikleri içinde bilinçlerini geliştirmelerini ve örgütlenmelerini teşvik etmeyen bir parti, bürokratik denetleyici ve disipline edici özellikler kazanır. Bu anlayışın temel özelliği kendisi tarafından denetlenmeyen ve geliştirilmeyen her türlü eylemin, kendi varlığını tehdit ettiği öngörüsüdür.

Kapitalist üretim ilişkileri veya kapitalist yaşam tarzı, gerek üretim gerekse yeniden üretim sürecinde insanları yaptıkları işlere, birbirleri veya doğa ile olan ilişkilerine yabancılaştırır. İnsanın türüne yabancılaşması olarak da ele alınabilecek olan bu olgunun aşılmaya başlandığı anlar, insanların kendi inisiyatiflerini, örgütlenme ve yönetme yeteneklerini geliştirdikleri, bir başka deyişle kendilerini eğittikleri anlardır. O nedenle devrimci bir sosyalist işçi partisinin önünde duran en yakıcı hedeflerden biri kitle inisiyatifini geliştirme perspektifine sahip olmaktır. Bu noktada önemli olan, otoriteye ve amir mercilere inanan ve böylesi gelenekleri ağır basan bir işçi sınıfına, kendi kendine yürümesini öğretme hedefidir.

Sınıfın denetleme ve yönetme özelliklerini geliştirici bir perspektifle faaliyet sürdürülmesi, aynı zamanda sosyalist demokrasi hedefinin de olmazsa olmaz koşuludur.

Sınıfın denetleme ve yönetme özelliklerini geliştirici bir perspektifle faaliyet sürdürülmesi, aynı zamanda sosyalist demokrasi hedefinin de olmazsa olmaz koşullarından birisidir. Dünya tarihinin ve devrimler tarihinin en iyi partilerin, en ileri sınıfların sınıf bilinçli öncülerinin düşünebildiklerinden de daha geniş kapsamlı, çeşitli, çok yönlü, canlı ve karışık olduğu unutulmamalıdır. En iyi öncüler onbinlerce insanın bilincini, iradesini, acısını ve fantazisini dile getirirler ve bu da hiç şüphesiz mutlaka olması gereken bir örgütlenmedir. Ancak devrim milyonlarca insanın bilinci, iradesi, acısı ve fantazisi ile gerçekleşir. Bunun da bilincinde olarak, sınıfın ya da halkın adına davranmak yerine, insanların temsil, yönetme ve denetleme yeteneklerinin olgunlaştırılması, yani politikanın toplumsallaşması hedeflenmelidir.

Burjuva temsili sisteminin bir temel özelliği üreten-yöneten toplumsal işbölümüdür. Bu özelliğin içinde yaşadığı ve geliştiği siyasal kurumsal yapının aşılarak ortadan kaldırılması sınıf mücadelesinin, evrensel ve dünya tarihsel olarak sosyalistlerin önüne koyduğu en önemli adımlardan biridir. O nedenle işçi sınıfının devrimci partisi de bu mücadele adımlarına uygun olmalıdır.

İşçi hareketinin yarattığı dinamiklerin dışında kurulacak bir parti, üreten-yöneten ayrımını korumaya aday olacaktır. İşçi hareketinden kopuk, bu hareketin gündelik mücadelesinin dışında politikalar üretmeye çabalayan, ara sınıflardan gelen aydınların veya

çevrelerin birlikteliğini sağlayan bir parti, işçi sınıfı ile organik bağların yoksunluğu nedeniyle kısa sürede kendini ve eylemini işçi hareketinin yerine ikame eden bir örgütlenme olma potansiyelini taşır.

Sosyalizm işçi sınıfının eylemi olarak ve işçi hareketi de sosyalizmin öznesi, yani doğrudan faili olarak değerlendiriliyorsa, işçi hareketi ile sosyalistler arasındaki kopukluğu gidermenin koşullarını oluşturmak gerekir.

Devrimci bir sosyalist işçi partisi, tüm ücretli çalışanların çoğunluğunun siyasal güvenini, ancak mavi veya beyaz yakalı öncü işçilerin büyük çoğunluğunu üyesi haline getirdiği ve onları siyasal hegemonyası altında bulundurduğu sürece kazanabilir. O nedenle böyle bir parti, bu duruma ancak organik bağlarının sıkılığı ve güçlülüğü sayesinde ulaşabilir. Sosyalizmin kendine temel aldığı sınıfla ilişkiye geçmek, işçi sınıfı ile aradaki kopukluğu ortadan kaldırmak sosyalistlerin uzun yıllardır gerçekleştiremedikleri bir faaliyettir.

Ancak gerçek hareket ile kurulacak olan bağlar ikameci bir parti olunmasını engeller. Ancak bu bağlar bir sekt olunmasının önüne geçmenin olanaklarını ve bir kitle partisi olabilmenin koşullarını yaratır. Ancak bu sayede parti içi demokrasi 'hoş bir söz' olmaktan çıkarak, iş demokrasisi ilkesi etrafında geliştirici ve canlı bir kavram haline gelir. Ancak bu sayede komite adamlarının/kadınlarının denetlenmesi sağlanır ve politika yapmak parti içinde daralmaz aksine yaygınlaşır.

Parti sorunu bugünlerde, sürmekte olan sosyalistler arası birlik tartışmaları sürecinde bir hukuk tartışması olmaktan önemli ölçüde koparıldı. 'Nasıl bir parti?' sorusu 'Nasıl bir sosyalizm?' sorusu çerçevesi içinde tartışılır oldu. Ekim Devrimi'nden bu yana dünya üzerinde yaşananları; Stalinizmin ve II. Enternasyonal ekonomizminin, Marksizmi dejenere etmesini; ve yine bugünlerde SSCB, diğer Doğu Avrupa ülkeleri ve Çin'de olanları gözönünde bulundurursak sosyalizm projesi etrafında bir anlayış birliğine ulaşmanın gerekliliğini bir kez daha görürüz. Gerisi, konjonktürün gerekleri ne ise, ona uygun bir hukuk ve biçimde halledilir. O nedenle tartışma eksenini kaydırmamaya özen gösterek, konjonktüre uygun davranmanın koşullarını, teorik ve siyasal zeminini oluşturmak gerekir. ■

Birlik tartışmaları yurtdışında da başladı

Dergimizin Kasım 1989 sayısında "Yurtdışındaki Sosyalistlere Çağrı" başlığı altında bir çağrı yayınlanmıştı. Bu "Çağrı"nın arkasından ülkemizde yürütülmekte olan "Birlik Tartışmaları"nın paralelini yurtdışında düzenlemeyi amaçlayan bir girişim başlatıldı. Bunun için ülkedeki sürece uygun olarak yurtdışında bulunan sosyalistleri temsil edecek bir toplantı düzenlendi.

Çağrıcılar arasında olup da mazereti nedeniyle toplantıya katılamayan Server Tanilli başarı dileklerini gönderdi.

Aşağıda toplantıya ilişkin "Açıklama"yı, toplantıya katılanların ve Koordinasyon Komitesi'ni oluşturanların listesini veriyoruz:

"Yurtdışındaki Sosyalistlere Çağrı" ile başlayan girişimin çağrıcıları, 18-19 Kasım 1989 tarihinde F. Almanya'nın Bocholt şehrinde, davetli 60 kişiden 34'ü ile çağrıcıların 8'inden 7'sinin katılımıyla gerçekleşen bir toplantı düzenlediler. Toplantının başlamasıyla birlikte "Çağrı"yı yapan 8 kişinin görevi bitti, girişimin bundan sonraki gelişme sürecinin yönlendirilmesi toplantıya katılanların sorumluluğuna geçti.

Toplantıda, söz konusu girişimin değerlendirilmesi yapıldı. Bu değerlendirme sonucunda, çağrıcı 8 kişinin temsil niteliğinin yeterli olmadığı -ki çağrıcılar da bu eksikliğe kendileri parmak bastılar- bunun yanı sıra bu toplantıda yer alması gereken ve katkı getirici bir kısım çevre ve kişilerin davetliler arasında bulunmadığı tespit edildi.

Toplantıya katılanlar yurtdışındaki sol hareketin olabilecek maksimum düzeyde temsil edileceği, çalışmalara katkıda bulunabilecek tüm sosyalistlerin kendilerine katılmaları için çaba sarfetmeye karar verdiler. Bu kapsamda kadınların katılımının artırılması için özen gösterilmesi, bu amaçla kadın örgütleriyle temasa geçilmesi ve Kuzey Kürdistanlı sosyalistlere bu kurula katılmaları için çağrı çıkarılması kararı alındı.

Toplantıda, yurtdışında yapılması öngörülen çalışmaların gündemi görüşüldü, yurtta yürütülen tartışma konularının aynen ele alınmalarına ve bunlara ek olarak "Günümüz ve Marksizm" başlıklı bir konunun da tartışma gündemine konulmasına karar verildi ve bu tartışmaların soldaki birlik ve ayrışma süreçlerine de hizmet edeceği ortak sonucuna varıldı. Daha sonra gündemin uygulanmasıyla görevli bir "Koordinasyon Komitesi" oluşturuldu.

Toplantıya katılanlar

Mehmet Asal, **Bayram Ayaz (gözlemci olarak)**, Faruk Aral, **Yaşar Arıkan**, Oya Baydar, **İrfan Cüre**, Yalçın Cerit, **Sıtkı Coşkun**, Salih Can (gözlemci olarak), **Muzaffer Doyum**, İlkay Demir, **Temel Demirer**, Aydın Engin, **Engin Erkiner**, Kürşat İstanbullu, **Ahmet Kaçmaz**, Demir Küçükaydın, **Orhan Karaca**, Atilla Keskin, **Aydın Karahasan**, Ziya Orkunoğlu, **Hüseyin Özer**, Mahir Sayın, **Orhan Silier**, Selçuk Sayman, Salih Taner Serin, **Veysi Sarısözen**, Doğan Tarkan, **Serol Teber**, Güray Tekinöz, **Bülent Uluer**, M.Emin Yıldırım, **Haluk Yurtsever**.

Koordinasyon Komitesi

1) Yalçın Cerit
2) İlkay Demir
3) Ahmet Kaçmaz
4) Atilla Keskin
5) Demir Küçükaydın
6) Ziya Orkunoğlu
7) Veysi Sarısözen
8) Orhan Silier
9) Doğan Tarkan
10) Bülent Uluer

Bir çağrı da İzmir'den...

Kuruçeşme toplantısıyla oluşan birlik tartışması platformunun yarattığı yankılar yurtdışında olduğu kadar yurtiçinde de sürüyor. İzmirli sosyalistlerin yayınladığı çağrı bunun bir örneğini oluşturuyor. Birlik süreçlerinin sağlıklı bir biçimde gelişmesi, sürecin sadece yukarıdan değil, aşağıdan da geliştirilmesiyle mümkündür. Bu bakımdan İzmirli sosyalistlerin yaptığı çağrı ve bu kapsamda sürdürdüğü çalışmalar yurdumuzun başka illeri için de olumlu bir örnek niteliğindedir:

Biz aşağıda imzaları bulunan sosyalistler,

Ülkemizdeki nesnel koşulların da zorladığı birlik eğilimlerinin, çeşitli biçimler altında ve çeşitli bölgelerde değerlendirilmesi gerektiğine ve bu eğilime iradi bir içerik kazandırılması zorunluluğuna inanıyoruz. Böyle bir süreç nesnel koşullarla uyumlu olduğu gibi, teorik üretime, sosyalistler arası ideolojik birlik ve netliğin geliştirilmesine, yeni bir güven, anlayış ve tartışma ortamının oluşmasına da katkıda bulunacaktır.

Oluşturulmaya çalışılan birlik sürecinin yöntem ve içerik olarak "sonuç" sağlayamayacağı önyargısı yanlıştır. Birlik gibi nihai bir noktaya ulaşamayacak olsa dahi, böyle bir tartışma ortamının sosyalistlere kazandıracağı zenginlikler gözardı edilmemelidir.

Biz bu anlayış doğrultusunda, İstanbul'da "Sosyalistlere" çağrısı ile başlayıp Kuruçeşme Toplantıları ve Sosyalistler Arası Tartışma Düzenleme Kurulu'nun oluşumu ile devam eden süreci sosyalistlerin birliği yolunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendiriyor ve olumlu buluyoruz.

Türkiye'deki tüm sosyalistleri, oluşturacakları çeşitli inisiyatiflerde "birliğin tarihsel ve teorik arka planını kurmak ve sosyalist hareketin geçmişini ve bugününü, birlik deneyleri ve birlik imkânları bakımından değerlendirmek" ve sosyalistler arası yeni bir birlik kültürü oluşturmak üzere biraraya gelmeye çağırıyoruz.

Halit Rıfat Özbaşı, **Tuncay Atmaca,** Sezai Candan, **M. Cem Boğatur**, Nihat Topalakçı, **Levent Çelik,** Hüseyin Yılmaz, **Ahmet Aksüt,** Ayhan Demir,,**Asuman Boran,** Ergun İlter, **Demet Sabuktay,** Yadigar Sanoğlu; **Şefika Uğurlu,** Aziz Kadir, **Umut Ekip,** Ali Sabuktay, **Bekir Yıldırım,** Haluk Tüzün, **Selim Uyurkulak**, Vedat Peker.

SENDİKAL BİRLİK VE YENİLENMENİN İŞARETİ

Türk-İş tabanından gelen yenilenme talebi, 12 Eylül işbirlikçiliğiyle malûl olan mevcut yönetimle yola devam etmeyi daha başından reddetmektedir.

Bu yazıyı hazırladığımız sırada henüz tamamlanmakta olan sendika genel kurulları Aralık ayı içerisinde yapılacak Türk-İş Genel Kurulu'na ilişkin ipuçları vermiş bulunuyor.

Her şeyden önce işçi sınıfımızın sendikal engelleri aşmak için sahip bulunduğu güçlü potansiyelin, kendisini Türk-İş bünyesinde sonuç alıcı biçimde ifade etmekten henüz uzak olduğu görülüyor. Örneğin bir "ilkbahar eylemleri"nde yansıyan mücadele potansiyelinin sendika genel kurullarında yönetim ve yapı değişikliklerinde layıkıyla somutlanmadığı söylenebilir. Türk-İş'e DİSK'ten gelmiş ve konfederasyonda önceden mevcut bulunan sınıf mücadelesi temelinde sendikacılık anlayış ve ilkelerini savunanlar, üyelerden -yaygın deyişle "taban"dan- gelen değişiklik talebini yönlendirerek Türk-İş'in mevcut yapısını değiştirebilecek bir muhalefet hareketi henüz oluşturmuş değiller. Sendikal hak ve özgürlüklerinden yana herkesi kucaklayacak bir program etrafında işçilerin, işyerinden başlayarak demokrasi ve işçi haklarının kazanılması mücadelesine örgütlü biçimde seferber edilmesi de henüz gerçekleşmedi. Bunun sonucunda 12 Eylülcülerin işçi sınıfına, demokratik ve sendikal mücadeleye karşı süregiden saldırganlığının doğurduğu tepki ve hoşnutsuzluk burjuva muhalefet partilerince kanalize edilmek, sendikal mücadelenin perspektifleri de "itidal" çerçevesine oturtulmak durumu ile karşı karşıya bulunuyor.

Bu aşamada Türk-İş 15. Genel Kurulu'nun bazı değişim işaretleri vermesi beklenebilir. Mevcut yapının tabanı kucaklayamadığı gibi, ona köstek olduğu herkesin malumudur. Hem de öylesine malumudur ki, 12 Eylül'ün işçi sınıfına, sendikal harekete karşı düşmanca tasarruflarına ortak, destek ya da en hafif anlatımıyla teslim olanlar, kendilerine rağmen gelişen sürece ayak uydurmaya, "demokrat" ve "mücadeleci" bir kimlik sergilemeye girişmiş bulunuyorlar. Türk-İş üst yönetiminden başlayarak bugüne dek koltuğunu terketmemek için en bilinmedik, görülmedik antidemokratik yol ve yöntemlere başvuranların dahi sendika genel kurullarında "demokrasi mücadelesi"nden ve "sendika içi demokrasi gereği"nden dem vurur olmaları, kuşkusuz tabandan yükselen hoşnutsuzluğun ve yenilenme ihtiyacının kendini dayatmasından başka bir şey değildir. Ve tabandan gelen bu talep 12 Eylül işbirlikçiliğiyle malûl olan mevcut yönetimle yola devam etmeyi daha başından reddetmektedir. Nitekim sendika genel kurullarında da çeşitli vesilelerle dile getirilen "yeni bir sendikal anlayış" vurgusu da, içerik olarak farklı hedef ve talepleri taşısa da mevcut yönetimle bu işin daha fazla yürütülemeyeceğine, yürütülmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Türk-İş üst yönetiminde görünüşte de olsa bir değişiklik gözleniyor. Bu değişiklik demokrasiyi ve hakları kazanmanın yolunun sokaktan geçtiğini, işçilerin "çareyi sokakta aramayan" Türk-İş yönetimine rağmen göstermesiyle mümkün olduğunu unutmamak gerekiyor. Bu durum işçi çıkarları lehine değişiklik ve sendikal harekette yenilenme talebinin, bizzat bu talebin önünü tıkayanlarla gerçekleştirilemeyeceğine, işçi sınıfının mücadele potansiyelinin eninde sonunda kendini güçlü biçimde ifade yolu bulacağına, ne ki bu sürecin kendiliğindenliğe bırakılmaması ve sınıf sendikacılığı temelinde mücadelenin günün gereklerine cevap verecek ortak bir kavrayışla yönlendirilmesi gerektiğine işaret ediyor. Bir diğer deyişle, şimdiden belirtileri kolayca gözlenen değişiklik ve yenilenmenin temellerini bugünden ve sağlamca kurmak görevi önümüzde duruyor.

Bu koşullarda, Türk-İş'in 15. Genel Kurulu'nda değişim işaretleri genel kurulun aritmetik sonuçlarından çok, tartışma platformunda aranmalıdır. Tüm demokratik sendikal güçler her şeyden önce demokratik ve sendikal hak ve özgürlüklerin kazanılması mücadelesini genel kurul platformunun odak noktası haline getirmelidir. 12 Eylül'den sonra çıkarılan anayasa ve yasalarla, çalışma hayatına ilişkin yasa ve tüm mevzuatın değiştirilmesi, demokratik ve sendikal hak ve özgürlükleri kullanımının hiçbir önşarta bağlı olmaksızın güvence altına alınması, DİSK üzerindeki yasağın kalkması, sendikal birlik gibi, sendikal hareketimizin acil talepleri tartışmaya getirilmeli, somut çözümler üretilmeli, genel kurulda bağlayıcı kararlar alınmalı ve eylem takvimine dökülmelidir.

Yine aynı doğrultuda, sendika içi demokrasi tartışması somut talep ve önerilerle dile

◀ **Yenilenme istiyor.** Türk-İş'in mevcut yapısı tabanı kucaklayamıyor. Ama üst yönetim, koltuğundan olmamak için, işçinin taleplerinin önünde yıkılmamak için "sendika içi demokrasi"den dem vurur oldu.

getirilmelidir. Yapılanma ve işleyişlerinde demokrasiyi dışlamakta ısrar etmenin sendikaların geleceğini daha da daraltmak anlamına geldiği; üyelerin sendikayla her düzeyde bütünleşmesini, demokratik ve özgür katılımı engelleyici her tür uygulama, örgütlenme, faaliyet, yönetim anlayış ve biçiminin daha fazla zaman kaybetmeksizin terkedilmesi gereğinin altı çizilmelidir.

Demokratik sendikal kadrolar, sendikal pratiğin içinde yer alan aklıselim sahibi herkes sendikal faaliyette bugün yaşanmakta olan tıkanıklığın yolunun öyle zevahiri kurtarıcı, göstermelik değişikliklerle açılamayacağını iyice biliyor. Sendikalarda örgüt içi demokrasinin gerçekleştirilmesini sağlayacak mekanizmalar oluşturulmadıkça ve en başta da işçilerin sendikalarına gerçekten sahip çıkmaları sağlanmadıkça sendikal mücadelenin güç kazanmak bir yana, güç yitireceği, genel demokrasi mücadelesi içerisinde üzerine düşeni hakkıyla yerine getiremeyeceği açık. Sendika içi demokrasi ile genel demokrasi mücadelesinde sendikaların konumunun güçlendirilmesi arasındaki hayati bağın altını genel kurulda tekrar çizmek gerekiyor.

Bu noktada Türk-İş 15. Genel Kurulu'nda sınıf sendikacılığını, sendikal çalışmada günün gereklerine uygun bir yenilenmeyi savunanlar günübirlik yönetim hesaplarına, mevcut yapıyı özde değil görünüşte değiştirecek kombinezonlara, 12 Eylülcülükle malûl eskiyi "ıslah" ve "güçlü sendikacılık" adına tabanın sergilediği mücadele ve gerçek anlamda güçlenme potansiyelinin israfı anlamına gelecek "mutabakat" arayışlarına prim vermeden, köşeli bir politika ve kararlı bir ortak tutum sergilemek durumundadırlar. 15. Genel Kurul sendikal ve demokratik haklar için örgütlü mücadelenin, sendikal birlik ve yenilenmenin işaretini vermelidir. ■

Nurcan Akça
Avukat

RÜYADAN GERÇEĞE

Tez-Koop İş Sendikası'nda kazanılan küçük zafer, "Türk-İş değiştirilemez" diyenlere, değiştirme isteğinin önünde hiçbir engelin duramayacağını gösteriyor.

Güneşi pırıl pırıl bir kasım sabahı. Yine de bir pus var ortalıkta. Ne de olsa Ankara burası. Mithat Paşa Caddesi'nde SSK toplantı salonu... Kapıda on-oniki delege toplanmış, beklenenin oluşunu seyrediyor.

Yanımda icra memuru, iki de "baldırı çıplak işçi". Binadan içeri giriyoruz. Saat 9.45.

"İşçinin parası ile işçiyi rezil ediyor bunlar" diyor bekleşenlerden biri.

"Bir de demokrasiyi savunuyoruz derler" diyor bir başkası.

Öyle ya bir işçi sendikasının Genel Merkez Kongresi'ni icra marifeti ile durduruyoruz; demokratlığımız eleştirilmeli!!!

Kongre yapılacak salona giriyoruz. Genel kurulu düzenleyen genel yönetim kurulu üyelerinden birini arıyoruz, kararı tebliğ etmek için. Ufak tefek, çelimsiz biri yaklaşıyor yanımıza. Genel Başkan Kenan Gürbüz...

İcra memuru:

"Kongreyi yapamazsınız. İstanbul 1 no.lu İş Mahkemesi'nin 989/219 Değişik İş sayılı dosyası ile, Tez-Koop-İş Sendikası'nın İstanbul 2 no.lu şubesi kongresi yapılmadan Genel Merkez Kongresi'nin yapılamayacağına ilişkin karar verilmiş bulunuyor" diyor.

"Yaparsak ne yapacaksın?" Kenan Gürbüz'ün bu sorusunun muhatabı benim.

"Yasal bütün haklarımızı kullanacağız. Gerekirse tutuklama kararı çıkartılması için müracaat ederiz" diyorum.

"İşçilerin haklarını devlet ve polis gücüyle gaspediyorsunuz." Gülümsüyorum.

□

Uykusuz gecelerin, sevincin ve kederin, umudun ve umutsuzluğun birbirine karıştığı günlerin sonucu...

□

Temmuz 1989. Tez-Koop İş Sendikası'nın İstanbul 2 no.lu Şubesi'nin kongre sonuçları alınmış. El çabukluğu marifet üst kurul delegeleri ve yönetim kurulu seçilmiş.

İşçiler şaşkın. Delegeler de... "Ne yapmalı?". Elimizde veri olarak sendikacılığı, sendikasızlık haline dönüştürmüş 2821 Sayılı Sendikalar Yasası, bir de işçilerin direnme kararlılığı var. Umutsuzuz biraz. Biraz da tedirgin. Ama giriştiği işin haklılığına inanmışlığın rahatlığı var içimizde. Yine de sormaktan alamıyoruz kendimize. "Gücümüz yetecek mi? Sonuna kadar dayanabilecek miyiz?"

Yapacaklarımız sonuçsuz bir girişim olarak da kalabilir. Mahkemede hak aramak inatçı bir çaba gerektirir. Boşuna "mahkemeye düşmek" dememiş halkımız.

Prof.Dr.
Mesut Gülmez

GREV KAVRAMINI ÇARPITAN TÜZÜK

Yeni tüzükteki güvenlik önlemleri ile ilgili kurallar, işçileri grevden caydırma amacı taşımakla kalmıyor, grev kavramını da çarpıtıp bir "polis olayı"na dönüştürüyor.

Bakanlar Kurulu, 9.8.1989 tarihli ve 89/14477 sayılı kararıyla **Grev ve Lokavtlarda Mülki İdare Amirlerince Alınacak Önlemlere İlişkin Tüzük**'ün yürürlüğe konulmasını kararlaştırdı.

Resmi Gazete'de yayımlandığı 5 Ekim 1989 tarihinde yürürlüğe giren bu tüzük, aslında 1986'da çıkarılan ancak Temmuz 1987'de Danıştay incelemesinden geçirilmemiş olması nedeniyle iptal edilen eski tüzükteki kuralları içermektedir. Başka deyişle eski tüzük, birkaç kuralı çıkarılarak ve birkaç yeni kural eklenerek yeniden yürürlüğe konulmuştur. Yeni tüzüğün tek olumlu yanıysa, eski sözcükler yerine yenilerini yeğlemiş olmasıdır.

Grev kavramı ve tüzük

Tüzüğü değerlendirmeden ve özellikle grev kavramını nasıl çarpıttığını ortaya koymadan önce, bu kavramın anlamına değinmek ve Türk-İş hukukunda benimsenen yaklaşımı anımsamak gerekir.

Grev, temelde barışçı ve çatışmacı yöntemlerden oluşan toplu pazarlık sürecinin son aşamasında başvurulan bir açık savaşım aracıdır. Uyuşmazlığın barışçı yollarla çözülmesinin olanaksızlığı durumunda, işçiler son çare olarak greve başvurur.

Hukuk, anlaşmazlıkların açık savaşım yoluyla, güce ve zora başvurarak çözülmesini ilkece onaylamaz. Ulusal ve uluslararası hukukta, kişi ya da ülkelerin haklarını elde etmek için güce ya da savaşa başvurmasını önleyici ya da sınırlayıcı barışçı süreçler geliştirilmiştir. Ancak aralarında çıkar çelişkisi ve karşıtlığı bulunan işçi ile işverenler arasındaki uyuşmazlıkların çözülmesi, bu kuralın dışına çıkılmasını zorunlu kılmış, böylece de uyuşmazlıkların **"güçlünün yasası"**na göre çözüme bağlanmasına olanak verilmiştir.

Grevin "yasal bir hak" olarak tanınmasının taşıdığı anlam kısaca şöyle açıklanabilir: Barışçı teknik ve süreçler işçi ve işveren arasındaki çıkar çatışmasından doğan uyuşmazlıkların çözülmesinde başarısız kalabilir. Bu olasılık, çıkar çatışmasının çözülmesi ve karşıt çıkarlar arasında uyumlu bir denge kurulması amacıyla, devletin kimi durumlarda açık savaşım yollarına başvurulmasını kabul etmesini gerektirmiştir. Başka bir anlatımla devlet, bazı koşullar çerçevesinde gerçek bir sosyal adalete ulaşma gereksinmesini onaylamakta ve bu dengenin de ancak **"güçler ilişkisi"** çerçevesinde kurulabileceğini kabul etmektedir.

Grevin bir hak olarak anayasalara ve yasalara geçirilmesinin altında, devletçe varlığı yadsınmayan çıkar çelişkisinden doğan uyuşmazlıkların açık iç savaşımına başvurarak sosyal adalete uygun bir çözüme bağlanabileceği düşüncesi vardır. Bu nedenle de, grevi bu işlevi etkili biçimde yerine getirmekten yoksun bırakacak kısıtlama ve yasaklarla düzenlememek, onu eşitlerarası diyalog ve pazarlığı sağlayacak bir araç olmaktan alıkoymamak gerekir.

Ne var ki 1982 Anayasası ve 2822 sayılı yasa, grevi karşıt çıkarlar arasında sosyal adalete uygun bir denge kurulmasını sağlamaktan uzak bir yaklaşımla düzenlemiştir. Grev, dayatılan öze ve biçime ilişkin sayısız kısıtlama ve yasaklarla etkisiz ve göstermelik bir araca dönüştürülmüştür. Kısaca grev, yapılması için değil **yapılmaması** için düzenlenmiştir. Anayasal ve yasal düzenlemenin temel amacı, işçileri hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için başvurabilecekleri bu son araçtan caydırmaktır.

Grev bir "polis olayı" mıdır?

2822 sayılı yasanın greve çıkıldıktan sonraki aşama için öngördüğü yasaklara uyulmasını sağlayacak önlemleri düzenleyen tüzük, anayasal ve yasal kısıtlama ve yasaklarla etkisiz bir araç konumuna indirgenen grevin anlamını da yitirmesine ve kavram olarak çarpıtılmasına yol açan kurallara yer vermiştir.

Uygulamaya konulan yasal grevlerde alınacak önlemleri düzenleyen tüzük, işçilerin gelirlerinin kaynağı olan emekgücünü geçici olarak satmaktan vazgeçerek direnmeleri anlamına gelen grevi, bir **"polis olayı"** ve **"hukuk dışı"** bir araç olarak görmüş, olağan bir

Bütün bunlara, karşılıklı sınavlardan geçmemiş güven duygularını da eklemek gerek. Kim kimi, nerede, nasıl bırakır? Bilmiyoruz...

Türk-İş'in değişimi, Türk-İş'i değiştirmek gerektiğinin bilincine bile çıkamamış işçiler tarafından gerçekleştirilecek. Biraz çelişik gibi görüneni gerçekleştirmek, konuyu bilincine çıkaranların ustalığına bağlı. Çünkü işçiler değiştirmeye çoktan hazır, çoktan kararlı...

□

Adliye'nin kapısındayız. Duruşma yeni bitmiş. Salih Dayı bütün duruşmalara gelmedi, ama kongreyi iptal ettirmeyi en çok isteyenlerden biri. Hayatında pek çok aldatılmış, bu aldatılışları büyük bir tevekkülle karşılamış bakışları ile baktı:

"Bu işten bir sonuç çıkar mı Avukat hanım?"

"Çıkar Salih Dayı. Sen olduğun için çıkar."

□

Sonbahar yağmurları, İstanbul'u kışa hazırlıyor. Haberler geliyor Genel Merkez yöneticilerinden "iki baldırı çıplak işçi, koskoca Genel Merkez'le başa çıkabileceğini mi sanıyor?"

Pek çoğumuz açıktan olmasa da aynı kaygıyı duyuyor. Hatta zaman zaman ben bile... Hulusi Uğurcan yere basınca sudan bir iz kalıyor ardından. Davayı açanlardan biri. Bir o, sonsuz azmini hiç kaybetmiyor. Gözlüklerinin ardında gözleri hep ışıl ışıl. Işıltısı bize geçiyor, atılganlığı da... Faruk Üstün'ün kaygılı, temkinli sükuneti ile yan yana. Sınırsız bir sabırla iğneyle kazıyor kuyuyu...

İstanbul 1 no.lu İş Mahkemesi'nin 989/418 Esas sayılı dosyasına bilirkişiler tarafından sunulan raporda "Tez-Koop İş Sendikası 2 no.lu Şubesi'nin seçimlerinde usule, yasaya tüzük ve yönetmeliğe aykırılık" olduğu belirtiliyordu. Artık sonuç belli oldu diye düşünüyorduk ki, karar celsesinde davalı vekilleri istifalarını bildirir dilekçeyi veriverdiler. Hukuk Usulü Muhakemeleri Yasası uyarınca davalıya yeni vekil tayin etmesi için süre tayin edilmesi zorunluluğu doğdu. Duruşma karar verilmek üzere 6 Kasım 1989 tarihine bırakıldı.

13 Ekim 1989 tarihli **Tercüman** gazetesinde çıkan bir ilan Tez-Koop İş Sendikası Genel Merkez Olağan Genel Kurulu'nun 4-5 Kasım 1989 günü yapılacağını gündeme getirdi. Davalı vekilleri de bu nedenle, davayı sonuçsuz bırakmak için istifa etmişlerdi zaten. Ama aynı mahkemenin 89/219 Değişik İş Sayılı dosyası ile 27.10.1989 tarihinde talep üzerine: "İşin müstaceliyetine binaen yapılacak genel *kurulun mahkememizdeki 989/418 esas sayılı davanın kabulü halinde iptali istenebileceği ve böyle bir durumun her iki taraf açısından telafisi güç zararlara yol açabileceği ihtimali dikkate alınarak aleyhine tedbir istenilen sendikanın yönetim kurulunca 4 -5/11/1989 tarihinde yapılması karar altına alınan genel kurulunun tedbir mahiyetinde durdurulması (...)" kararı verildi.*

Geçen Türk-İş Kongresi, çağdaş sendikacılığı savunanların kongre ve Türk-İş acemiliğini yaşadığı kongreydi. Şimdi Türk-İş'te ilk raunddayız.

1 Kasım 1989 günü evvelce istifa eden avukatlar yeniden vekalet alarak davayı üstlendiler. Genel kurulun tedbiren durdurulmasının sendikanın zararına olacağını belirtir bir dilekçe verdiler. Bu dilekçe ile tedbir kararının iptalini, olmazsa sınırlandırılmasını talep ediyorlardı. Tedbir kararının kaldırılması için pek çok hatırı sayılır zat'a mahkemeye ve bilirkişilere telefonlar ettirip ricalarda bulunmayı da ihmal etmiyorlardı... Bütün bunlara rağmen:

"(..) Tedbir kararı daha önce açılmış olan 1989/418 esas sayılı dava içinde alınmış bir karar olmayıp 10 gün içinde açılması gereken ▶▶

eylem biçiminde değerlendirmemiştir.

Tüzüğün, işçilerin ekonomik ve toplumsal çıkarlarını savunmalarının en temel aracı olan grevi geleneksel ve olağan anlamından uzaklaştırıcı yaklaşımı, özellikle güvenlik güçlerini devreye sokan aşağıdaki kurallarında somutlaşmaktadır:

Vali ve kaymakamlarca zabıta makamlarına hazırlattırılacak grev kararı alınan işyerine ilişkin **önlemler planının,** kendisinden yardım istenebilecek en yakın **askeri kuvvetler komutanına gönderilmesi;**

Grevlerde, gerektiğinde kullanılmak üzere, **ayrı bir güvenlik kuvvetinin** sürekli olarak hazır bulundurulması;

Grev kararının uygulanacağının işverene bildirilmesiyle birlikte, grev uygulanan işyerinin hizmetin gereklerine uygun düşecek yerlerinde, sürekli ya da geçici **güvenlik ve inzibat noktaları kurulması** ve bu noktaların mülki idare amirleriyle telli ya da telsiz bağlantısı olması;

Grev uygulanan işyerinin bulunduğu alanda bir topluluğun meydana gelmemesi için **önceden** gerekli güvenlik önlemlerinin alınması;

▲ ***Hemen polis çağırın!*** *Yeni grev tüzüğüne göre fotoğraf çektirmek için toplanan grevcilerin güvenlik güçlerince hemen dağıtılmaları gerekiyor.*

Kamu düzenini bozacak toplumsal hareketlerin ortaya çıkabileceği yerlerde yaya ya da motorlu **devriye görevlendirilmesi;**

İşyeri ve **çevresine,** işçiyi yasadışı eylemlere özendirici ve kışkırtıcı nitelikte yazıların bulunduğu gazete, dergi, broşür, kitap, el ve duvar ilanlarının dağıtılmasının önlenmesi ve toplanması için Cumhuriyet Savcılığı'ndan istekte bulunulması;

Grevci işçilerin greve katılmayan işçiler ve çevre halkı üzerinde yasadışı eylemler için baskı ve propaganda yapmalarına karşı gerekli önlemlerin alınması;

Grev uygulanan işyerinin önünde beklenmesine, sazlı sözlü toplantılar, eğlenceler düzenlenmesine ve benzeri yollarla işçilerin heyecanlarının ayakta tutulmasına engel olunması;

Grev gözcülerinin yasaya uygun davranıp davranmadıklarının **güvenlik kuvvetlerince** de denetlenmesi;

Grev gözcüleri için yaptırılan barınma yerlerinin yıktırılması;

Zorunlu ihtiyaç maddelerinin il ya da ilçe sınırları içinden ya da dışından getirilmesinde mülki idare amirlerinin emriyle kamu kurum ve kuruluşlarına, kamu iktisadi kuruluşlarına ve iktisadi devlet teşekküllerine ait araç ve gereçlerin personeliyle birlikte çalıştırılabilmesi;

Tüzüğün öngördüğü önlemler için gerekli olması durumunda, kamu yönetim, kurum ve kuruluşlarının arazi, arsa, bina ve tesislerinden yararlanılabilmesi.

Tüm bu önlemler demeti, tüzüğün grevi işçilerin hak ve çıkarlarını korumak için başvurdukları olağan bir olgu ve hukuk içi bir savunma aracı olarak görmediğini ortaya koymaktadır. Tüzüğe göre grev uygulanan işyeri, işçilerin hak ve çıkarlarını korumak amacıyla üretimi yasalara uygun olarak ve geçici bir süre için durdurdukları bir yer değil, her an ağır bir toplumsal kargaşanın çıkabilece- ▶▶

daha geniş kapsamlı bir dava ile ilgili bulunmaktadır. Anılan süre içinde dava açılmadığı takdirde tedbir kararı yasa gereği kendiliğinden mürtefi olacaktır. Öte yandan tedbir isteminde atıfta bulunulan ve tedbir kararında da değinilen 1989/418 esas sayılı davanın dahi kabulu halinde sendika merkez genel kurulunun yapısını ve dolayısıyle yapılacak kongrenin hukuki sonuçlarını etkileyecek bir nitelik taşıdığı da ortadadır. Oluşumu itibariyle hukuka aykırılığı tesbit edildiği takdirde sendika genel kurulunun da iptali gerekeceği hatta bu durumun konfederasyon genel kurulunun de geçerliliğini tehlikeye düşürebileceği ihtimali söz konusudur. Aksinin kabulü halinde şube genel kurulunun iptali istemi ile açılmış olan davanın da bir anlam ve hukuki yarar sağlamayacağı, davacı tarafın haklı görülmesi halinde verilecek kararın uygulama olanağı kalmayacağı ve amacına ulaşamayacağı sonucuna varılacaktır. Sadece 2 no.lu şube delegelerinin genel kurul toplantısına katılmalarını önleyecek mahiyette verilecek daha dar kapsamlı bir tedbir kararının ise sendikalar yasasının 13 ncü maddesinde yer alan "delegelerin veya üyelerin genel kurula katılmaları ve oy kullanmaları engellenemez" hükmü ile bağdaştırılması mümkün olamayacak ve yasaya aykırı bulunacaktır. Sendika yönetim kurulu yasal süre içinde Genel Kurulu toplantıya çağırmakla yasal görevini yerine getirmiştir(...) Kongre yapıldıktan sonra iptal edildiği taktirde itiraz dilekçesinde sözü edilen zararın çok daha büyük boyutlara ulaşacağı kuşkusuzdur. Kaldı ki zararın sadece maddi yönü üzerinde durulması da doğru değildir: Konunun aynı zamanda sendika içi demokrasi, sağlıklı organlar teşkili, üyelerin eşit olarak sendikal haklardan yararlandırılmaları ve huzurlu bir ortam sağlanması açısından da değerlendirilmesi ve anılan bu hususların gerçekleştirilememesi halinde meydana gelecek zararların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir."
denilerek tedbir kararının kaldırılması istemi reddolundu.

□

Devletin sendikalar üzerindeki baskısı sendikal özgürlüğü ortadan kaldırır. Sendikalar, sendikaların esas sahibi olan işçiler tarafından kontrol edilmeli ve denetlenmelidir. Bütün bunların sağlanabilmesi için karşımızdakilerin kullandıkları yolu beğenmesek, onaylamasak da kullanmak zorunluluğumuz inkâr edilmez bir biçimde karşımızdadır.

Türk-İş içinde yaratılacak yeni çağdaş sendikal anlayış öncelikle elimizde olanı sabırlı, kararlı, inatçı bir biçimde kullanma becerisini göstermemiz demektir. Kalıcı başarılar, deney aktarımları... Geçen Türk-İş Kongresi, çağdaş sendikacılığı savunanların kongre ve Türk-İş acemiliğini yaşadığı kongreydi. Şimdi Türk-İş'te ilk raunddayız...

Gelecek, geçmiş hatalarımızı kavramayı, işçileri dinlemeyi, böylece onlarla sözde değil, hayatın içinde bütünleşmeyi gerekli kılıyor. Yeni sendikacılık, elimizde olanı kullanmaktan çok, elde edebileceklerimizi programlamak; güvenimizi, kendimize değil sınıfa güvenimizi bir **rüya** olmaktan çıkarıp, gerçeğe dönüştürmek demektir.

İşte çağdaş sendikacılığı ve çağdaş sendikacıları bekleyen budur... Öte yandan Tez-Koop İş Sendikası'nda kazanılan bu küçük zafer, diğer küçük zaferlerle birleşince, "Türk-İş değiştirilemez" diyenlere, değiştirme isteğinin önünde hiçbir engelin duramayacağını da gösteriyor...

□

Bu yazı dizgiye hazırlandığı sırada gazetelerde Tez-Koop İş Sendikası Genel Merkez Kongresi'nin 2-3 Aralık 1989 tarihleri arasında yapılacağına ilişkin bir ilan çıktı. Bilinmelidir ki böyle bir kongre İPTAL ettirilmeye mahkûmdur. Ama sanıyorum bundan da önemlisi Tez-Koop İş Sendikası Genel Merkezi tarafından yapılan açıklamada "Sendikal demokrasiyi gerçekleştirmek, işçilerin sendikal haklarının kullanılmasının önüne geçmek" konusundaki kararlılıklarını belirten beyanatlarıdır...

İnsanların seçme ve seçilme haklarının ellerinden alınması-yanlış anlaşılmasın bir tek kişinin bile bu hakkının elinden alınması-sendikal demokrasiyi gerçekleştirmek demek oluyor anlaşılan... Bu onların demokrasi anlayışı, elbette bizim de bir demokrasi anlayışımız var... ■

ği bir yerdir. Grevci işçiler de, çıkarlarını geliştirmek için emeğini geçici olarak satmamayı göze alan kişiler değil, her an kargaşa çıkarabilecek ve kendilerine hiçbir biçimde güven duyulamayacak kişilerdir.

Tüzük, temel bir hakkın uluslararası ölçülere aykırı sayısız yasak ve kısıtlamalar çerçevesinde kullanılmasına bile karşı çıkan anti-sosyal bir politikanın yeni bir belgesidir.

İşte grev kavramına ters düşen böylesi bir yaklaşımdır ki hükümetin, bir işyerinde başlatılan yasal ve olağan bir işbırakımı eylemine karşı sanki olağandışı ya da olağanüstü bir durum varmışcasına ek güvenlik önlemleri almasına ve özel güvenlik güçleri oluşturmasına yol açmıştır. Örneğin grevde sürekli biçimde hazır bulundurulacak ayrı bir güvenlik gücü oluşturulması, işyeri dolayında güvenlik ve inzibat noktaları kurulması, oluşmayan topluluklar için bile güvenlik önlemleri alınması ile ilgili kurallar, kanımca salt işçileri grevden caydırma amacı taşımakla kalmamış, aynı zamanda grev kavramını da çarpıtıp bir "**polis olayı**"na dönüştürmüştür.

ILO ilkeleri ve tüzük

Tüzüğün özellikle güvenlik önlemlerine ilişkin kuralları, kanımca Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) grev konusundaki ilke kararlarına aykırıdır.

Önce belirteyim ki, grev hakkı hiçbir ILO belgesinde özel olarak düzenlenmemiştir. Ancak bu, ILO'nun grev hakkını yokumsadığı anlamına gelmez. Tersine ILO denetim organları, 87 sayılı sözleşmenin 3, 8 ve 10. maddelerine dayanarak, grevin çalışanlarca yasal bir hak olarak kullanılmasına belli bir güvence sağlamış, dolayısıyla da grev hakkı konusundaki boşluğu doldurmuştur.[1] Özellikle Sendika Özgürlüğü Komitesi'nin (SÖK) ilke kararları, çok değişik yönleriyle grev hakkının hukuksal çerçevesini çizen zengin bir "uluslararası içtihat" niteliğindedir. Anayasa ile 2822 sayılı yasadaki kuralların çok büyük bir bölümü bu kararlara aykırıdır.[2]

Komite'nin birçok yakınma olayında yinelediği yerleşik ilke kararlarına göre, silahlı kuvvetler ya da polis, grev hakkının yasal kullanımını sınırlandırmaksızın, ancak kamu düzenini koruma amacıyla greve karışabilir. Güvenlik güçlerinin grev kırıcılığı amacıyla kullanılması sendikal hakları zedeler. Grev nedeniyle bırakılan (durdurulan) işlevleri yerine getirmek üzere silahlı kuvvetlerin ya da başka bir kişiler grubunun kullanılması, ancak bu işlevlerin aksamasının **çok ağır bir bunalım** doğurması durumunda haklı görülebilir. Grev eylemlerinde, yalnızca ağır bir nitelik taşıyan ve **kamu düzeninin ciddi biçimde tehdit edileceği** durumlarda, yetkili makamlarca kamu gücüne başvurulabilir.

Tüzükte öngörülen güvenlik önlemlerininse grev hakkının kullanımını zedeleyici ve engelleyici nitelik taşıdığı ortadadır. Yasanın türlü kısıtlayıcı kuralları aşılarak uygulamaya konulabilen bir grev için, henüz ortada kamu düzenini bozucu hiçbir ciddi belirti yokken, onu kesinkes "toplumsal kargaşa yaratacak bir olay" olarak değerlendirip olağan dışı ve ek güvenlik önlemleri getirilmesi, bu hakkın kullanılmasını sınırlandırmaktan ve onu kullanacakları caydırmaktan başka bir amaç taşımaz.

Öngördüğü güvenlik önlemleri ile devleti grev kırıcısı olarak devreye sokan kuralların 2822 sayılı yasaya aykırılığı ayrıca incelenebilecek olan tüzük, bu temel hakkın uluslararası ölçülere aykırı sayısız yasak ve kısıtlamalar çerçevesinde kullanılmasına bile karşı çıkan anti-sosyal bir politikanın yeni bir belgesidir.

Sonunda kavram olarak da grevi çarpıtan bu tüzüğün, grev hakkını çalışanlara ve örgütlerine ekonomik ve toplumsal çıkarlarını savunmalarının yasal ve temel aracı olarak tanıyan Komite'nin yerleşik kararlarına aykırılığı nedeniyle bu organ önüne götürülmesi olanaklıdır. Kanımca Komite, bu hakkın dayanağını 87 sayılı sözleşmede gördüğü ve Türkiye de "ILO üyesi devlet" olarak 87 ile bağlı bulunduğu için, tüzükle ilgili böyle bir yakınmayı inceleyip değerlendirecektir. ■

1) Mesut Gülmez, Sendikal Hakların Uluslararası Kuralları ve Türkiye, TODAİE Yayını, Ankara, 1986, s.226 vd.

2) a.k., S.440-446 ve 454-458; Mesut Gülmez "Sendikal Yasalardaki Değişiklikler ve Uluslararası Kurallar", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, Mart 1989, s.77-111.

Dr. İbrahim Türk
Marmara Üniversitesi Öğretim Görevlisi

Sendikaların yönetime katılmaları

İşçinin yönetime katılmadığı işletmelerde işyerini yadırgaması, direnme, kötü ilişkiler ve kuşkular nedeniyle beklenen verimlilik sağlanamaz.

Ülkemizde sendikalar işletmelerin yönetimine çağırılmaktadır. İşçilerin yönetime katılmaları, onların üretim kararlarının alınmasında, kararların uygulanmasında ve denetiminde söz sahibi olmaları anlamına gelir.

Batıda bu konu iş hukukunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. İşçilerin seçtikleri kurullar aracılığıyla, işverenle birlikte işyerinin yönetimine sosyal, ekonomik ve personele ilişkin konularda katılmaları sağlanmaktadır. Tarihsel gelişim gözönüne alınırsa, ortaya önemli bir gerçek çıkar. Buna göre, artık fabrikalar işverenlerin evi değildir. Fabrika büyük bir kamu kuruluşudur. Oradaki çalışma düzenine devletin müdahalesi de bunu kanıtlar. Çağdaş işletmeler sürekli, teknik tesislere, üretim araçlarına sahip olanların şahsi tasarrufuna bağlı olmaktan çıkmış, orada çalışanların geleceğine etkili bir yaşam öğesi haline gelmiştir. Bugün ülkemizde işverenlerin çoğunluğu yönetime katılma aşamasında olan sendikalaşmaya bile karşıdırlar. Bunlar bir kolayını bulup sendikalı işçileri işten atmaktadırlar. Bu eylemler 12 Eylül'den sonra daha da çoğalmıştır.

Oysa işveren kavramı bir değişime uğramıştır. Servetlerin birikimi, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bu değişimde büyük katkısı olmuştur. İşveren dün sadece mal varlığını riske ederken, bugün rizikonun büyüklüğü onun tek başına karar vermesini oldukça güçleştirmektedir. Zamanımızda işverenlerin bir kesimi büyük sermaye ortaklığından oluşmaktadır. Bunlar arasında mülkiyet dağılmış, riziko da eski niteliğini yitirmiştir. Bu durumda, sosyolojik bakımdan pay sahipleri ile işçiler arasında pek az fark kalmıştır. Ayrıca pay sahiplerine rağmen işletmeler çok sayıdaki yöneticilerce yürütülmektedirler. Böylece işverenler işçi üzerindeki denetim hakkını temsilcilerine devretmekte, giderek yönetime işçilerin de katılmaları gerekli olmaktadır.

Gerçekten işçilerin yönetime katılma istekleri XIX-XX. yüzyılın tüm sosyal hareketlerini doldurur. Yönetilenlerin yönetimde söz sahibi olma istekleri sosyal tarihin temel sorunlarından biri olmuştur. Bu nedenle de ortaya çıkan kavramlarda büyük farklar görülmüştür. Bir kesim düşünürler yönetime katılmayı "endüstriyel demokrasi" deyimi ile nitelerken, "endüstri-ortaklık" ya da "işçilerin endüstri kontrolu" kavramlarını kullanmaktadırlar. "Yönetime katılma" denince, genellikle, işçi statüsünü korurken, yöneticilik olarak nitelenecek bazı görevleri doğrudan ya da temsilcileri aracılığıyla üstlenme isteği anlaşılmaktadır. İşletmenin yönetiminde, işletmenin planlaması, örgütlenmesi, denetlenmesi yöneticilik olarak nitelenir. İşçinin yönetime katılması onun mülkiyet hakkı üzerinde bir tasarrufunu gerektirmez.

Yönetime katılma, işçilerin korunmaları gereksiniminden de kaynaklanmaktadır. Ne var ki, teknolojik ve bilimsel gelişmeler, işçiyi doğrudan etkileyen ekonomik, sosyal ve siyasal gereksinimler, verimliliğin artırılması, üretimden daha çok pay alma gibi nedenler de sendikaların yönetime katılma isteklerinin itici güçleri olmaktadır.

Yönetime katılmanın işçiye sağladığı yararların listesi hayli kabarıktır. Yönetime katılmanın yaşama geçmesi ile birlikte işçiler ilkin çevreleri ile olan yabancılaşmalarını giderirler. Siyasal demokrasi bu yabancılaşmayı ortadan kaldıracak güçte değildir. Bu nedenle siyasal demokrasi eksik demokrasidir. Kapitalist işletmelerde payı olmayanların yönetime katılmaları hakkı yoktur. Oysa ki, her kişi kendini ilgilendiren kararlara katılmalıdır. Özellikle üretimde verilen kararların sonuçları sadece işverenleri değil işçileri, tüm üretime katılanları da ilgilendirir. Bu nedenle yönetime katılma isteği demokratik bir istektir. Bu istek işin ve işyerindeki verimliliğin de artırılmasına yöneliktir.

Çağdaş üretim içinde insan en önemli ögedir. İşçinin yönetime katılmadığı işletmelerde işçiler arasındaki bağlar kopuktur; işyerini yadırgama, direnme, kötü ilişkiler ve kuşkular nedeniyle beklenen verimlilik sağlanamaz. Unutmayalım ki, yönetenler de verimliliği artırmaya çalışırlar. Başka ülkelerde, özellikle İngiltere'de, yönetime katılma yoluyla, işyerinin bütün kaynaklarını etkin bir şekilde üretim hizmetine koyarak verimliliğin eskisine oranla artmış olduğu gözlenmiştir. Arjantin sendikaları, "kişiye sadece bir üretim faktörü olarak değil, belli hak ve görevlere sahip, belli davranışlar için bir güvencesi olan kimse olarak da bakmalıdır" demektedirler. Görülüyor ki işçinin kişiliğinin korunması da önemli bir sorundur.

Demokratik bir ülkede işçinin korunmasına ve üretime ilişkin sorunlar kamuoyu önüne serilmeli ve eleştirisi yapılmalıdır. İşçinin kendi ürettiği ürünün kontrolu, ücretinin miktar ve tarzı, emeğinin somut kadrosu ve organizasyonu hakkında en ufak bir fikir beyanında bulunmaması onun mutlak bağımlılığını yaratırken, girişimci de sanayi yaşamının feodal yapısını sürdürmüş olur. Bu görüntü, işçilerimizin yadırgamadığı bir görüntüdür.

Oysa ki, İnsan Hakları Bildirisi'ne göre, "herkes toplumun bir üyesi olmak sıfatıyle onurunun ve şahsiyetinin serbest içinde gelişmesi için, iktisadi, sosyal ve kültürel gelişmeden istifade edecektir (İHB.m.22). Bu düşünüyü anayasamız da doğrulamaktadır. "Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" (md.17). İşçinin işyerinde çalışmaya başlaması ile doğan cümle hakları gözardı edilemez. Gelişmekte olan ülkelerde işçinin kişiliğinin korunması insan haklarının yaşama geçirilmesi bir ülkenin uygarlık derecesini gösterir.

Türkiye'de 1960 yılından sonra devlet, sadece toplu pazarlık yoluyla değil, işyeri ve işletme düzeyinde de gerçek bir endüstri demokrasisinin kurulması arzu ve çabasıyla 440 sayılı yasayla sınırlı da olsa, belirli büyüklükteki kamu kuruluşlarında işçilerin yönetime katılma sistemini getirmek istemiştir. İkramiye adı altında kısmen kâra katılmayı da uygulamaya koyuyordu katılma. Yönetime katılma konusunda 'KİT'lerin yaptıkları sözleşmeler de ilgi çekici. Disiplin, işgüvenliği, işçi sağlığı konularında etkin olacak komiteler yanında, işyeri-iş ilişkileri, "işyeri işbirliği", dayanışma, teklif gibi konuların da ele alındıkları görülmektedir. Yönetimin etkinleşmesi için, işçi yatırım bankasında işçilerin yönetim ve denetimi istenirken, işçilerin kuracakları motor sanayinin yaşama geçmesi, kooperatifler yasasında değişiklikler, işçi yardımlaşma kurumu yasasının çıkarılması gibi mevzuata ilişkin çabalár gösterilmiştir.

Yönetime katılma işçi temsilcileri ile olmuş, 1963'ten beri de bu görevi sendikalar üstlenmiştir. 21.3.1964 gün ve 440 sayılı yasa yürürlüğe konduğu zaman yönetime katılma daha büyük açıklık kazanmıştır. Ancak bu yasanın ömrü 10 yıl olmuş 2929 sayılı ve 22.10.1983 günlü yasa Türkiye'de yönetime katılma işlemine son vermişse de tarihsel gelişim durmamıştır. Bugün işçiler yeniden yönetime çağırılmaktadır. ■

▼ ***İşçi yönetime katılırsa.*** *Yadırgama, direnme, kötü ilişkiler ortadan kalkacağı için verimlilik artar.*

Murat Karayalçın
Ankara Büyükkent Belediye Başkanı

Arsa ve konut sertifikası konusunda

BİR UYARI

İvedi nakit gereksinmesini karşılamak için çok daha büyük kazançlardan vazgeçilmekte, sonuçta spekülatörlerin kârlı çıkacağı bir ortam yaratılmaktadır.

Devlet bugüne kadar alışılmamış bir biçimde, çok büyük bir operasyonla konut ve gayrimenkul pazarına girmektedir. Bu operasyonların altında mali kaygıların olduğu, ön planda tutulduğu görüşündeyiz.

Borçların ödenebilmesi ya da daha başka mali kaygılarla yapılan bu operasyonun daha önce örneği görülen bazı borçlanma yöntemlerinin getirmiş olduğu sakıncalara benzer biçimde sonuçlanmamasını diliyoruz. Önce konut sertifikası ile ilgili düşüncelerimi söylemek istiyorum.

Türkiye'de konut sorununun özünde gelir dağılımının kötü olması yatmaktadır. İnsangücü, sermayesi, bilgi birikimi, malzemesi olan Türkiye'nin konut sorununu çözememiş olması çok büyük ölçüde gelirin yetersizliğinden ve yetersiz olan gelirin de kötü bir biçimde dağılmasından kaynaklanmaktadır.

Konut sertifikası önemli ve ileri bir adımdır. Ancak Türkiye'de gerçekten konut gereksinmesi olan alt gelir grubunda yer alan kitleler için bu uygulamanın getireceği hiçbir yarar yoktur.

Konut pazarına iki grup girmektedir. Birinci grubun amacı tasarruflarını değerlendirmektir. İkinci grubun amacı ise gereksinmelerini karşılamaktır. Her iki grubun duyarlılıkları farklıdır. Tasarruflarını değerlendirmek için konut pazarına giren insanların temel duyarlılık noktası alternatif getiri alanlarının yüksekliğidir. Gereksinmelerini karşılamak için konut pazarına giren insanlarımızın duyarlılık noktası ise kredilerin maliyeti karşılama payının yüksekliğidir. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi uygulamaya başladığı konut sertifikası yöntemiyle asıl olarak 1.gruba yönelmiştir. Dolayısıyla toplu konut sertifikası uygulamasının konut sorununun çözümünde çok önemli bir rol oynayamayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bu uygulamanın sistem içinde yer alanlar açısından ya da yerel yönetimler açısından kaygı verici sonuçlar getirmeyeceğini de belirtmek isterim. Dolayısıyla konut sertifikasında altını çizmek istediğim nokta, uygulamanın konut sorununun çözümüne yönelik olmaktan çok tasarruflarını gayrimenkul pazarında değerlendirmek isteyen insanlara yönelik olduğudur. O kesim için anlamlı sayılabilecek bir işleyiş ortaya koyulacaktır ama gerçekten konut gereksinmesi çeken insanlar için, gelir dağılımı tablosunun alt dilimlerinde yer alan insanlar için bu sistemin getireceği önemli olumlu hiçbir şey yoktur.

Biz yerel yönetimler olarak bu uygulamaya genelde kaygıyla bakmıyoruz. Yalnızca neye yaradığını belirtmekle yetiniyoruz. Hangi gelir grubunun işine yarayacağını açıklamakla yetiniyoruz.

Konut sertifikası uygulamasıyla kooperatiflerdeki ortaklık yapısında bir değişiklik olacaktır. Bugüne kadar tasarruflarını değerlendirmek amacıyla kooperatiflere ortak olan üst gelir grupları konut sertifikasına yönelecektir. Ve bu kooperatiflerin ortaklık yapısında belirgin bir değişiklik oluşacaktır.

Arsa sertifikasına yönelik düşüncelerime gelince, mali kaygılar arsa sertifikasında çok daha belirgin bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Maliye bakanının yapmış olduğu açıklamaya göre bu sistem içinde yer alacak yurttaşlarımıza 6 tip arsa verilecektir. a, b, c, d, e tipi arsalar 2-10 milyon arasında değişecek, bir de f tipi, ortalama 2 milyon lira dolaylarında olacağı tahmin edilen arsa verilecektir. İki önemli ekleme yapılmıştır. Sayın Bakanın açıklamasına göre bunların ortalama büyüklüğü 350 metrekare olacaktır ve 1991 Martına kadar verilmiş olan sertifikalar tapuya dönüştürülecektir.

Fiyatlar neye göre belirleniyor, tipler neye göre belirleniyor, arsa almayı düşünen insanlar için önemli olan hususlar bunlardır. Eğer insanlar ellerinde değerli evrak bulundurmak için bu sisteme girmiyorlarsa, arsa sahibi alma düşüncesini taşıyorlarsa arsalarının nerede

▲ ***Konut sorunu.*** *Yeni konut sertifikası uygulaması, Türkiye'de gerçekten konut gereksinmesi olan alt gelir grubunda yer alan kitleler için bir yarar sağlamıyor.*

olacağını ve fiyatlarını bilme durumundadırlar. Yapılan açıklamada arsaların kente uzaklık, ana yola yakınlık ya da manzara gibi faktörlerle belirlendiği söylenmiştir. Hem bu açıklamalardan hem de sayın bakanın yapmış olduğu açıklamalardan şu gözükmektedir. Tipleri bir yana bırakalım, arsaların bir bölümü mevcut kent lekesi içinde olacaktır ya da vardır. Arsaların bir bölümü ise yeni kent parçaları kurularak oluşturulacaktır. Aslında kentleşme literatüründe çok tartışılan bir kavram rahatlıkla bu arsa operasyonu sırasında telaffuz edilivermiştir: Uydukentler. Konunun teknik geçerliliğine çok fazla girmek istemiyorum ama sanırım burada kastedilen husus, uydukent olmaktan çok yeni kent parçasıdır. Mevcut kent lekesine yeni parçaların eklenmesidir. Ancak bu tanımlama bizim şimdi yapmakta olduğumuz tartışma açısından önemli değil.

Bizim kanımıza göre mevcut kent lekesi içinde arsa dağıtımının, bu yolla dağıtılmasından çok fazla bir sorun çıkmayabilecektir. Ama bize göre yeni kent parçalarında bu operasyonun yapılması çok ciddi sorunların doğmasına neden olacaktır. O nedenle bu konuda Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı olarak bazı uyarılarda bulunmak istiyorum.

Biraz önce söylediğim gibi mali kaygılarla yola çıkılmıştır ama çok aceleci davranılmıştır. Aslında kamuya aktarılabilecek çok daha büyük gelirler bu acelecilik yüzünden ya da gerekli hazırlık yapılmadan böyle bir proje açıklandığı, başlatıldığı için kayba uğramıştır. Bir yerin planını yaparsanız orada arsa daha değerli olur, alt yapı götürürseniz arsanın değeri daha da artar. Bir yerine yeşil alan bir yerine sosyal tesis kurarsanız, arsanın değerinde büyük artışlarla karşılaşırsınız. Aslında kamuya gelir aktarmak amacıyla bir arsa operasyonuna girilecekse gelir düzeyinin yüksek tutulabilmesi için bunların yapılması gerekirdi. Şimdi bir uydukent parçasında arsanın satışını yapıyorsunuz; sertifikaya dayalı olarak, satış değeri içinde alt yapı var, arsanın bedeli var. O uydu kentin kurulduğunu varsayalım, kurulması için öteki harcamaların yapıldığını düşünelim. Orada birden bire şu anda satışı yapılmış olan değerin çok üzerinde bir değer yaratılacaktır. Ve o değer kamuya gitmeyecektir, şu anda sertifikaları elinde tutanlara gidecektir.

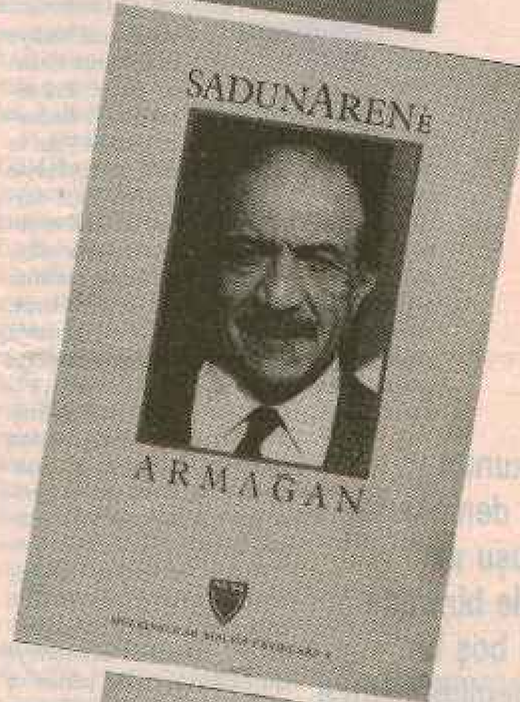
Özetle kamu, ivedi nakit gereksinmesini karşılamak için çok daha büyük kazançlardan vazgeçmekte, sonuçta spekülatörlerin kârlı çıkacağı bir ortam yaratılmaktadır. Bir başka kaygımız da şudur, yeni kent parçalarının belirlenmesi, planlanması, mali kaygılarla yapılamaz. Yeni kent parçaları teknik ölçütler hazırlanarak karşılanır. Kentsel gelişme stratejileri mali kaygılarla ipotek altına alınmaktadır. Asıl düşünce arsa satışından para kazanmak olduğu için yeni hazırlanacak kent parçalarında ya da maliye bakanlığının deyimiyle uydukentlerde sosyal donatının, yeşil alanın ya da konut dışı tahsislerin olması gereken düzeyin çok altında olmasından kaygı duyuyoruz. Bir başka kaygımız da altyapı konusunda ortaya çıkmaktadır. Maliye Bakanlığı altyapı hizmetlerinin götürüleceğini taahhüt etmektedir. Bu Maliye Bakanlığının aynı zamanda altyapı yapan bir bakanlık haline gelmesi anlamını mı taşımaktadır, bilemiyorum. Yüzlerce yıllık devlet geleneğinde akçalı işlerle uğraşan bakanlığın, şimdi gayrimenkulcülük işine girdiğini görüyoruz. Öyle anlaşılıyor ki kısa bir süre sonunda Maliye Bakanlığı bayındırlık hizmetlerine de girecektir.

Ankara'da bölge olarak ilan edilen yerlere baktığımızda mevcut kent lekesinin dışında kalan yerlerde altyapı açısından çok ciddi sorunlarla karşılaşılabileceği kanısındayız. Buralara altyapı hizmetlerinin götürülüp götürülemeyeceği konusunda Bakanlığın Ankara Belediyesi'yle bir ilişkisi olması gerekirdi. Örneğin, Büyük Kanal Projesi. 1,5 trilyon para harcayacağız. Büyük Ankara'nın kanal şebekesini yapacağız, arıtma tesislerini yapacağız. Neden bize sorulmamıştır, neden sorulmamaktadır? Bu kanal şebekesiyle hangi alanı kapsıyorsunuz? Şöyle şurada bir arsamız var acaba bunun kapsanması da söz konusu mudur? Bunlar denmemiştir, ilişki kurulmamıştır. Bırakın Ankara Büyükşehir Belediyesi'ni, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile de eşgüdüm sağlandığı kanısında değilim.

Ankara'nın çevresinde 2015 planı uyarınca ağaçlandırma için, eğlence ve dinlence için ayırmış olduğumuz yerler, ayrılması gereken yerler var. Bunların bir bölümü hazine mülkiyetinde. Çok ciddi olarak kaygı duyuyorum. Acaba bu amaçla ayrılması gereken yerler, arsa satışı kaygısıyla değerlendirme durumunda olabilir mi? Aslında bir değerlendirmenin de yetki devri kavramıyla ilgili olarak yapılması gerekiyor. Son olarak bunu belirtmek istiyorum. Yerel yönetimlere devredildiği öne sürülen planlama yetkisi, bu operasyonla merkezi yönetim tarafından belli ölçülerle, sınırlarla geri alınmaktadır. Kentlerin iyi gelişmesini kim planlayacak? Bu belediyelerin mi yetkisindedir, Maliye Bakanlığının mı yetkisindedir? Öyle gözüküyor ki merkezi yönetim resen planlama yetkisini bu operasyonla sık sık kullanma durumunda olacaktır.

Çok kısa bir özetlemeyle açıklamamı tamamlamak istiyorum: Konut sertifikası önemli ve ileri bir adımdır. Ancak Türkiye'de gerçekten konut gereksinmesi olan alt gelir grubunda yer alan kitleler için bu uygulamanın getireceği hiçbir yarar yoktur. Konut sertifikası, üst gelir grubunda yer alan hemşerilerimizin gereksinmelerini karşılayacaktır. Arsa sertifikası için ise ikili bir ayrım yapıyorum. Maliye Bakanlığının arsa sertifikası diye adlandırdığı operasyon, mevcut kent lekesi içinde kaldığı sürece bizler için bir sorun niteliğinde olmayacaktır. Hemşerilerimiz için de olmayacaktır. Devletin bir operasyonudur, kendi arsalarını planlanmış olan yerlerde satmaktadır, kendi kararıdır. Para gereksinmesi varsa arsasını satar. Ama arsa sertifikası uygulaması, uydukentler adı altında sürdürülecekse (öyle anlaşılıyor) çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalınacaktır. Hemşerilerimiz için de, yerel yönetimlerimiz için de, yurdumuz için de, kentsel gelişme stratejileri için de çok ciddi sorunların karşımıza çıkması muhtemeldir. O nedenle de bir uyarı yapma gereksinmesini duydum. ■

Doç.Dr.Oğuz Oyan

TUTARSIZLIK BELGELERİ: 1990 BÜTÇESİ VE PROGRAMI

Bütçe, bizde de, "devletin ekonomiye iştirakinin hacmini, şeklini ve yönünü belirlemekteydi"; ne zaman? ANAP ekonominin başına çökmeden önce.

Eski ve yeni Maliye ve Gümrük Bakanı Sayın Pakdemirli 1990 bütçesini TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'na sunarken bütçeyi şöyle tanımlıyor: "Bütçe ile, her şeyden önce, devletin ekonomiye iştirakinin hacmi, şekli ve yönü belirlenmektedir. Kaynakların kullanımındaki öncelikler, sosyal ve ekonomik hedefler arasındaki dengeler bütçe ile tayin ve tespit edilmektedir. (...) Bütçeler bütün toplumlarda demokrasinin doğup yerleşmesinde önemli rol oynamış dokümanlardır. Bütçe ile her yıl hükümetlerin icraatları yeniden gözden geçirilmekte; program ve politikaları yeniden kabul edilerek, yasama organının hükümete güveni her yıl yeniden teyit edilmektedir."

Doğru ve yanlış. Genelde doğru, Türkiye'nin ANAP'lı dönemi için yanlış. Bütçe, bizde de, "Devletin ekonomiye iştirakinin hacmini, şeklini ve yönünü belirlemekteydi"; ne zaman? Sayın bakanın üyesi bulunduğu siyasal parti ekonominin başına çöreklenmeden önce. İşte sayılar: Konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki payı 1987 ve 1988'de ortalama % 17 olmuşken, toplam kamu gelirlerinin payı aynı yıllarda ortalama % 34 düzeyinde. Bunun anlamı şu: Son yıllarda konsolide bütçe gelirleri, toplam kamu gelirlerinin ancak yarısını temsil edebiliyor. Oysa henüz 1981-1983 döneminde bütçenin toplam kamu gelirleri içindeki payı % 80 dolayındaydı. Demek ki bütçeler kamu kesiminin gerçek boyutlarını, hükümet icraatının gerçek kapsamını temsil etme niteliklerini Özal hükümetleri döneminde yitirmişler. Bunun rastlantısal olmadığı açık. Aynı dönemde kamu özel fonları gelirlerinin, toplam kamu gelirleri içindeki payının % 6'dan % 26'ya çıkarılmasının da rastlantı olmadığı gibi.

Bütçe hukukunun parlamenter demokratik rejimin doğuşu ve yerleşmesiyle birarada oluşması içi boş bir genelleme değildir. Bütçe ile demokrasi ilişkisi, halkın temsilcilerinin, yürütmeye bütçe ilkelerini dayatması ve bu ilkelerin etkili denetim araçları olarak kullanılmasıyla somutlanır.

Bilinçli tercih ve yönelişler böyle olunca, "bütçenin demokrasinin doğup yerleşmesinde önemli rol oynaması" nasıl mümkün olabilecek? Yasama organının veya milletin temsilcilerinin hükümetin global icraatını denetleme ve izleme olanakları ellerinden alınarak mı?

1789 Devrimi'nin 200. yıldönümünde İnsan Hakları Beyannamesi'nin 14. maddesini hatırlamak yararlı olabilir: "Tüm yurttaşlar bizzat kendileri veya temsilcileri vasıtasıyla kamu yükümlülüğünün (vergi vd.) gerekliliğini saptamak, özgürce onaylamak, kullanımını izlemek ve oranını, matrahını, tahsilini, süresini belirlemek hakkına sahiptir". Peki 1989 Türkiyesi nerelerde? Tek tek bakalım: 1989 Türkiyesi'nde yurttaşlar veya temsilcileri (milletvekilleri), kamu yükümlülüğünün ancak yarısı üzerinde o da şeklen söz sahibi olabilmekteler; söz sahibi gibi gözüktükleri bu yükümlülüklerin oran ve miktarını tespiti haklarının genellikle parlamentonun yetkilerinin yürütmeye (hükümete) devredilmesi yoluyla gaspedildiğini görmekteler. Meclis'te görüşülen son vergi yasası tasarısı bunun en canlı ve yeni örneğini oluşturmakta. 45 maddeden oluşan bu tasarının yürütmeye devrettiği yetki sayısı, 26'sı Bakanlar Kurulu'na ve 14'ü Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na ait olmak üzere tam 40 adet! Demokrasi bunun neresinde?

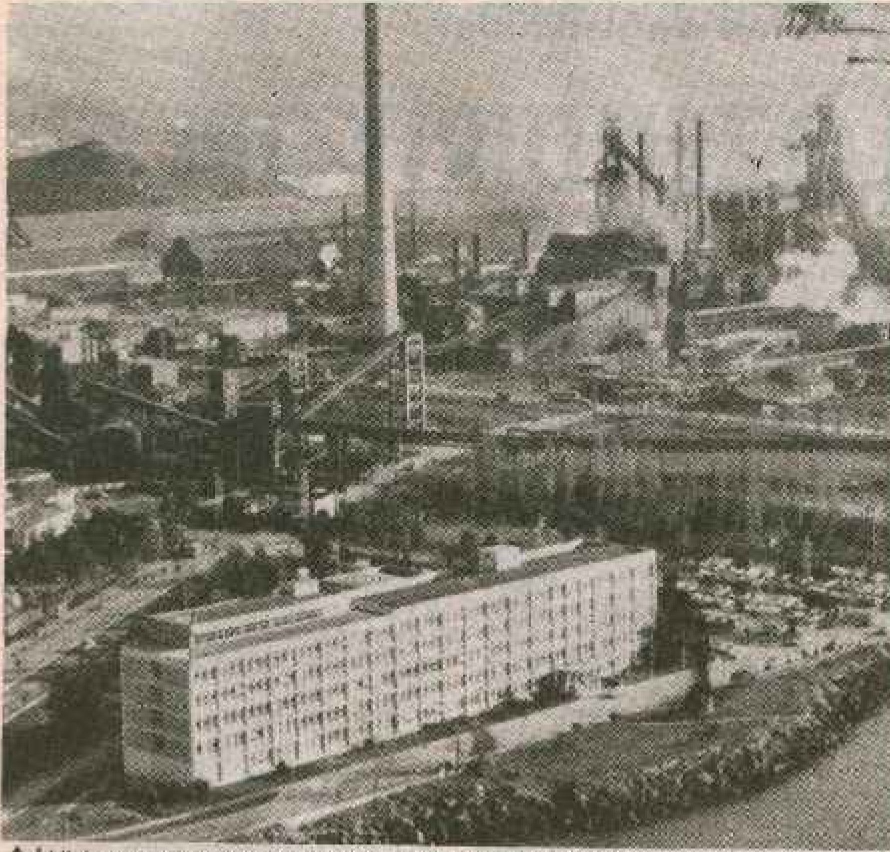
Bütçe hukukunun parlamenter demokratik rejimin doğuşu ve yerleşmesiyle birarada oluşması içi boş bir genelleme değildir. Bütçe ile demokrasi ilişkisi, halkın temsilcilerinin (parlamentonun) yürütme organına (hükümete) bütçe ilkelerini dayatması ve bu ilkelerin etkili denetim araçları olarak kullanılmasıyla somutlanmaktadır. 19.yy. Batı Avrupa tarihi bu ilkelerin gerçekten işlerlik kazanmasının mücadeleleriyle doludur ve ancak bunun sonucunda bütçe ilkeleri parlamenter sürece ve anayasa hukukuna sindirilebilmiştir. Henüz 19.yy.'ın ilk yarısında eski rejimin temsilcilerinin iktidara yeniden egemen olmalarına karşı çıkan liberal burjuvazinin en çok kullandığı slogan, "bütçe, halkın yolsuzluklara karşı silahıdır" olmuştur. Şimdi bütün bu gelişmelerin gerçek anlamının içini boşaltarak, bu arada bütçe ilkelerini geçersiz kılmak için elinden geleni yaparak ve başta fon ekonomisi olmak üzere bütçe dışına çıkarma operasyonunu akıl almaz boyutlara tırmandırarak dikensiz bir gül bahçesi yaratma eğilimindeki bir siyasal yönetimin bütçenin ve giderek kamu maliyesinin demokratikleşmesiyle ne gibi bir ilgisi olabilir?

Bütçe/demokrasi bağlamından bakıldığında kamu maliyesi ve ekonomi yönetimi alanına derin bir samimiyetsizliğin egemen olduğu görülüyor. Ancak bütçe ve programın içsel teknik dengeleri ve hedefleri açısından da samimiyet ilkesinin gözetilmediği ortaya çıkıyor. İşte örnekler:

1) Bakan, 1990 bütçesi büyüklüklerini açıklarken yeni bütçe teklifinin 1989 bütçesi başlangıç ödeneklerine göre % 92,1 oranında cari (nominal) bir büyüme öngördüğü ilan ediyor. 1990 yılı için seçilen ortalama fiyat artışının (zımni deflatörün) % 54 olduğu bilindiğine göre -başka hiçbir veriye bakılmadığı takdirde- bunun % 24,7 oranında reel bir bütçe büyümesi anlamına geldiği görülüyor. İlk bakışta bundan iki sonuç çıkarılabilir: a) Bütçe için gerçekçi olmayan bir büyüme hedefi tesbit edilmiştir; b) gerçekte beklenen fiyat artışı ilan edilenin çok üzerindedir. İkinci sonuçta gerçek payı büyük olmakla birlikte yeterli değildir. Birinci sonuç ise tersten doğrudur: Aslında bütçe için % 24'lük reel bir büyüme akıl dışı olmakla birlikte, 1989 yılı başlangıç ödeneklerine göre % 92'lik nominal artış, gerçekleşmesi beklenenin çok altında kalmaktadır.

Bu paradoksu kavramak için iki yeni ögenin tahlil kapsamına alınması gerekir. **Birincisi**, başlangıç ödenekleri ile yıl sonu ödenekleri (veya daha doğrusu gerçekleşen harcamalar) arasında önemli farkların oluştuğu bir ülkede, yeni bütçe teklifi eski (yürürlükteki) bütçenin başlangıç ödenekleri bazında incelenemez. Karşılaştırma, yürürlükteki bütçenin yıl sonu gerçekleşme tahminine göre yapılırsa yanılma veya mantık dışına çıkma payı azalacaktır. Ek ödenekle birlikte 1989 yılı ödeneğinin 32,9 trilyondan 35,4 trilyon TL'ye çıktığı, ancak daha gerçekçi bir tahminle 1989 yılı harcamalarının 39,0 trilyon TL'ye çıkabileceği dikkate alınırsa, % 92'lik artışın bir bölümünün esasen 1989 yılı içinde gerçekleştirildiği görülecektir. 1989 gerçekleşme tahminlerine kıyasla 1990 bütçesi teklifinin (1990 için % 54'lük bir enflasyon hesabıyla) getirdiği artışlar, demek ki, birinci tahmin için % 78,5 nominal ve % 16 reel, ikincisi için % 62 nominal ve % 5,2 reel artış olmaktadır. Şimdi daha gerçekçi zeminlerde olduğumuz görülmekte.

Hesaba katılması gereken **ikinci** öge, 1990 bütçe teklifinin aslında beklenen büyüklüğün oldukça altında tutulmuş olması. En önemli sapma, personel ödenekleri alanında gözlenmekte. 1990 yılında kamu çalışanlarının ücretlerinin reel olarak geriletilmesi amaçlanmış

▲ *İddialı artış. 1990 yılına ilişkin kamu yatırım hedeflerindeki artışları kuşkuyla karşılamak ve % 5,7'lik büyümeyi, kâğıt üzerinde denkleştirme hesapları olarak görmek yerinde olacak.*

olmakla birlikte, bütçeye konulan ödeneklerin küçük nominal artışları bile karşılayamayacağı görülmekte. Bu nedenle, 1990 bütçesinin, ilk teklif büyüklüğünü % 5 ile % 10 arasında aşması sürpriz olmayacak. Bunun anlamı daha fazla bütçe açığı demek; bütçe teklifinin düşük tutulmasının amacı da bu açığı kısmen gizlemek.

Görülüyor ki, üç yönlü belirsizlik nedeniyle gerçekte 1990 bütçesini ve bunun 1989'a göre gelişimini doğru olarak kavramak şimdiden mümkün görünmemektedir. Ne 1989 gerçekleşme tahminleri doğru düzgün açıklanmaktadır, ne 1990 enflasyon tahmini gerçekçidir, ne de 1990 teklifi samimidir.

2) 1990 bütçe teklifinde açıklanan bütçe açığı 9,4 trilyon TL'dir; yani GSMH'ye oranla % 3,3, konsolide bütçe büyüklüğüne oranla % 14,9'luk bir başlangıç açığı söz konusudur. Bunun olduğundan küçük gösterildiği besbellidir.

Bir kere, daha önce söylediğimiz gibi personel ödenekleri bütçeye kasıtlı olarak düşük konulmuştur; Temmuz 1990'dan sonra bu ödenekler artırılmak zorunda kalınacaktır. Bu konuda asgari ödenek artışı 3 trilyon TL mertebesindedir.

İkincisi, 1990 bütçesinde transfer ödeneklerinin payı düşük tutulmuştur, çünkü borç faizi ödemelerinin öneminin azalacağı öngörülmüştür. Bunun altında iç borçlanmanın daha uzun vadeli bir yapıya kavuşturulması (konsolide edilmesi) niyeti olabilir; ancak mevcut ekonomi yönetiminin bu konuda bu kadar köklü bir konsolidasyon yapması beklenemez. Dolayısıyla bütçe harcamaları bu açıdan da eksik tahmin edilmiştir diyebiliriz.

Üçüncüsü, vergi gelirleri artışı olduğundan büyük gösterilmiştir. Verili makro hedefler (fiyat artışı, GSMH artışı vb.) çerçevesinde 43,7 trilyonluk vergi gelirinin sağlanması demek, vergi yükünün % 15,54'e çıkarılması demektir. Oysa, vergi gelirlerinde büyük sıçramadan söz edildiği 1989 yılında konsolide bütçe vergi yükündeki gelişme, 1988'deki % 14,2'lik yükün % 14,6'ya çıkarılmasından ibaret kalmıştır. Kaldı ki, parlamentoda görüşülen yeni vergi tasarısı vergi gelirlerinde bir artışa neden olacak bir yapıda değil, tam tersine gelir azaltıcı özelliktedir.

Dördüncüsü, devlet patrimuvan (mal varlığı) gelirlerinde arsa sertifikaları satışı nedeniyle öngörülen % 517'lik artış hem gerçekçi gözükmemektedir, hem de bir iç borçlanma özelliği de taşıyan bu işlemin düzenli gelirler içinde yer alması tartışmalıdır. Arsa sertifikası satışları 1989 bütçesine dahi yeterli bir destek veremeyecek gözükmektedir, çünkü bu belirsiz belgelere talep çok düşük gitmektedir.

Beşinci olarak, bütçe açıklarını olduğundan küçük gösteren ve 1986'dan itibaren devrede olan iki ayrı etkenden söz edelim. Bunlardan birisi, iç ve dış borç **anapara** ödemelerini bütçe dışına çıkaran yeni bütçe tekniğidir ve 1986'dan beri yürürlüktedir. Diğeri ise, alt yapı yatırımlarının finansmanını katma bütçeli kuruluşlar (DSİ, Karayolları Gn.Md. gibi) üzerinden Kamu Ortaklığı Fonu (KOF)na kaydıran bütçe dışına çıkarma operasyonudur. Ancak bütçe dışına çıkarılan yalnızca alt yapı harcamaları büyüklüğü değildir; KOF kaynaklarının % 80'ini iç ve dış borçlanmadan elde ettiği için ve aynı yatırımlar bütçe içinden yapılma durumunda da borçlanma kaynaklarına başvurmak gerekeceği için, bütçe dışına çıkarılan aynı zamanda reel bütçe açıklarıdır. KOF'un varlığı bütçe açıklarının gerçekte olduğundan daha küçük gösterilmesine hizmet etmektedir.

Beşinci nedeni bir kenara bıraksak dahi, 1990 bütçe açığının yıl sonunda başlangıçta öngörülenin iki katı düzeyinde oluşması ve GSMH'ye oranının % 6-7 dolayına çıkmasını beklemek gerçekçi olacaktır. 18-20 trilyon TL'lik bir bütçe açığının 66-70 trilyon TL'lik bir bütçe büyüklüğü içindeki payı ise % 26-30 dolaylarındadır. Enflasyona karşı politikaların kararlılıkla uygulanacağının söylendiği bir dönemde, bu denli önemli açıkların oluşturduğu handikap kolay aşılamayacaktır. Asıl önemlisi de, bu açıkların enflasyon beklentilerini körüklemesi ve programın ciddiyetine güvenilmemesidir.

3) Sağlık ve eğitim harcamalarının bütçedeki payının büyümesi konusunda iktidar kanadının kendine çıkardığı övünç payını da ihtiyatla karşılamak gerekir. Bir kere, sağlık ve eğitim hizmetlerini daha fazla geriletilemeyecek noktalara düşürenler 24 Ocak hükümetlerinden başkası değildir. İkincisi de, yeni bütçede sağlık ve eğitimin payının artıyor gözükmesi, esas itibariyle 1989'daki maaş-ücret artışlarının yani personel ödenekleri artışının sonucudur. Unutulmaması gereken, eğitim kadrolarının devlet memurları toplamı içindeki payının % 31'i bulduğu, sağlık elemanlarıyla birlikte bu oranın % 40,4'e çıktığıdır.

4) Nihayet, 1990 programının % 5,7'lik GSMH artışının da çok iddialı bir hedef olduğunu vurgulamak gerekir. İçinde bulunduğumuz yıl için büyüme tahmininin binde 16 ile % 1,8 arasında değiştiğini ve ANAP hükümetleri döneminde öngörülen büyüme hızına ancak iki kez tesadüfen yaklaşılabildiği düşünülürse 1990 öngörüsünün ne denli ciddiye alınabileceği ortaya çıkar. Nitekim, 1984-1989 döneminde GSMH artışına ilişkin program hedefleri hep % 5 ile % 5,5 arasında tutulmuş, gerçekleşmeler ise iki kez bunun çok altına, iki kez de çok üstüne taşmıştır. 1990 için % 5,7'lik hedefin seçilmesi ise sadece VI. Beş Yıllık Plan'ın hedeflerine hiç olmazsa planın birinci yılında görünürde uymak kaygısından doğmuştur.

1990 yılına ilişkin kamu yatırım ve tasarruf hedeflerindeki iddialı artışları da bu nedenle kuşkuyla karşılamak ve esas itibariyle % 5,7'lik büyümeyi kâğıt üzerinde denkleştirme hesapları olarak görmek yerinde olacaktır. Nitekim, 1989 yılı program hedefleri ile gerçekleşmeleri arasındaki inanılmaz açıklıklar 1990 programını ciddiye almayı iyice güçleştirmektedir.

Sonuç olarak 1990 yılına ilişkin temel ekonomik/mali belgelerin tutarsızlık, ciddiyetsizlik, samimiyetsizlik ve çaresizlik belgeleri olduğu söylenebilir. Bu belgelerden yola çıkılarak 1990 Türkiyesi'nin gerçekçi bir resmini çizmek mümkün görünmemektedir. Elde edilen ipuçları ancak tutarsızlıkların ima ettiği gelişmeleri sezmeye yarayabilmektedir. Umarız 1990'ların bütününde Türkiye'nin kaderi bu tür bir iktisat politikası anlayışını kabullenmek olmasın. ■

Başta fon ekonomisi olmak üzere bütçe dışına çıkma operasyonunu akıl almaz boyutlara tırmandırarak dikensiz bir gül bahçesi yaratma eğilimindeki bir siyasal yönetimin bütçenin ve giderek kamu maliyesinin demokratikleşmesiyle ne ilgisi olabilir?

Vergi yasalarında düşünülen değişiklikler

TEFECİLİĞİ ÖZENDİRİYORLAR

Vade farkı uygulaması tefeciliğin bir başka görüntüsüdür.

Faiz kelimesinden kaçanlar, vade farkı adı altında faiz alıyorlar.

Türk vergi sisteminde 1980 yılından bu yana yılda birkaç defa değişiklik yapılması alışkanlık haline dönüşmüştür. 1984 yılından itibaren yapılan değişikliklerle vergi sistemi, izlenen ekonomik politikalara uygun hale getirilmiş, buna karşılık verginin mali güce göre alınma özelliği unutulmuştur. Özellikle değişiklik tasarıları içerisinde yer alan bazı maddeler bazı gruplara vergisiz kazanç sağlama ortamını yaratmıştır.

Yapılan tüm değişiklikler için hazırlanan tasarılarda vergi sisteminin daha basit, anlaşılır, uygulanabilir ve sosyal adaleti sağlayıcı bir yapıya kavuşturulacağı iddia edilmiştir. Ne yazık ki bu iddiaların hiçbiri gerçekleşmemiş, bugünkü yapısı ile Türk vergi sistemi anlaşılması ve kavranması zor bir hale gelmiş, sosyal adaleti sağlama özelliği ise tamamen kaybolmuştur.

Sosyal güvenlik ve fon kesintileri de dahil olmak üzere ülkemizde kamuya aktarılan zorunlu pay, toplam gayrisafi milli hasılanın yaklaşık yüzde 26'sı oranındadır. Buna karşılık ücret geliri elde edenlerin üzerindeki yük yaklaşık yüzde 51'dir. Bu durumda ülkede mevcut vergi uygulamaları ile sosyal adalet anlayışı arasında bir çelişki olduğu açıktır.

Vergi yasalarında 1989 yılı sonlarına doğru yeniden değişiklik yapılması düşünülmektedir. Bu amaçla hazırlanan tasarı Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Tasarı ile 10 değişik yasada çeşitli değişikliklerin ve eklentilerin yapılması öngörülmekte, buna karşılık sosyal adalet kavramına uygun düşen herhangi bir değişikliğe yer verilmemektedir.

Değişiklik tasarısında yer alan bir madde ile uygulamada çok rastlanan vade farkı olayı özendirilmekte, faizsiz çalıştıklarını iddia eden kuruluşların büyümesini sağlayıcı ortam hazırlanmaktadır.

Yapılan değişikliklerle 1984 yılından bu yana vergi gelirlerinde öncülüğü Katma Değer Vergisi almıştır. Toplam vergi gelirleri içerisinde Katma Değer Vergisi'nin payı giderek büyümektedir. Katma Değer Vergisi harcama vergisi niteliğinde olduğundan tüketim yapan her kişi bu vergiyi ödemek zorunda kalmaktadır.

Gelir düzeyi düşük olan kişiler kazandıklarının tümünü harcamak zorundadırlar. Bu nedenle tüm gelirleri kaçınılmaz olarak bu verginin kapsamına girmektedir. Oysa gelirinin bir bölümünü harcayanlar, ancak harcadıkları kısım üzerinden vergi ödemek zorunda kalırlar.

Katma Değer Vergisi ile sosyal adalet dengesini sağlama olanağı yok gibidir. Eğer lüks tüketim maddelerine uygulanması öngörülen vergi oranı artırılabilirse, bu takdirde sosyal adalet kavramına uygun davranıldığı söylenebilir.

Ülkemizde zorunlu tüketim maddeleri dahi Katma Değer Vergisi kapsamındadır. Zaman zaman eğitim ve sağlık üzerinden alınan Katma Değer Vergisi oranı düşürülmektedir. Ancak bu davranış sosyal adalet dengesini sağlama açısından yeterli değildir.

Kurumlar Vergisi yükümlüleri olan sermaye şirketlerinin vergi gelirleri içerisindeki payı çok düşüktür. Kurumlar Vergisi'ni daha çok kamu kuruluşları ödemektedir. Kamu kuruluşlarının yılda birkaç defa zam yapması ile Kurumlar Vergisi toplam hasılatı artırılabilmektedir.

Gelir Vergisi tam anlamıyla bir ücret vergisi haline dönüşmüştür. Gerçekte Gelir Vergisi Yasası'nın 94. maddesinde yapılan değişikliklerle bu verginin gelir ve iratlardan alınma özelliği kaldırılmış, daha çok ödemelerden alınan bir vergi haline dönüşmesine neden olmuştur. Gelir Vergisi Yasası'nda yapılması düşünülen bir değişiklikle götürü usulde vergilendirilen veya vergiden bağışık olan esnafa yapılan ödemelerden de vergi kesintisi yapılması öngörülmektedir.

Ücret gelirlerinde vergi matrahının belirlenmesi sırasında indirim konusu yapılan "Özel İndirim" miktarlarında yapılması öngörülen değişiklik herhangi bir anlam taşımamaktadır. Yapılması öngörülen değişiklikle, 1988 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenen günde 600, ayda 18.000, yılda 216.000 lira tutarındaki özel indirim miktarları yasa maddesinde yer alan miktarlar olarak kabul edilmekte, bu miktarları 20 kata kadar artırma yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmektedir.

Ücret gelirlerinde indirim konusu yapılması öngörülen miktarlar, ekonomik açıdan anlamsızdır. İndirim miktarları hangi verilere göre belirlenmiştir? Bunu anlayabilme olanağı yoktur.

1989 yılında günde 600 lira olarak uygulanan indirimin ücretliye sağladığı vergi avantajı 150 liradır. Bu miktarla ücretliye sağlanan olanağın ekonomik açıdan değerlendirilmesi mümkün değildir.

Vergi kayıp ve kaçağını artırıcı davranışları önleme olanağı artık yavaş yavaş azalmaktadır. Yasal olarak tanınan vergi kolaylıkları karşısında bazı yükümlüler kasti davranışlara yönelmekte, bu davranışların önlenebilmesi için hiçbir önlem alınamamaktadır.

Vergi gelirlerinin gerçekleşen bütçe uygulamaları içerisindeki payı giderek azalmakta, bu açık devlet tarafından borçlanma yolu ile kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle gerçekleşen bütçelerin karakteristik yapısı borçlanma ağırlıklı olmaktadır.

Gelir Vergisi Yasası'nın 75. maddesinin 12 numaralı bendi hükmü uyarınca "faizsiz olarak kredi verenlere ödenen kâr payları ile kâr ve zarar ortaklığı belgesi karşılığı ödenen kâr payları ve özel finans kurumlarınca kâr ve zarara katılma hesabı karşılığında ödenen kâr payları", menkul sermaye iradı olarak kabul edilmiştir.

Faizsiz olarak kredi verme olayı peşin alınan bir malın vadeli satılması şeklinde olmakta, bu işleme aracılık eden kurum "vade farkı" almak suretiyle gelir sağlamaktadır. Örneğin herhangi bir ticari kuruluş satın almak istediği bir malı alabilmek için önce faizsiz kredi veren bir kuruluşu bulmakta, bu kuruluş söz konusu malı peşin olarak almakta, gerçek alıcıya bu malı vade farkı koymak su-

retiyle fatura etmekte, malın alıcısı böylece aracı finansman kuruluşuna borçlanmaktadır. Gerçekte aracı finansman kuruluşu peşin aldığı bir malı vadeli satmak suretiyle bir kazanç elde etmekte, bu kazanç faiz geliri olarak nitelendirilmemektedir.

Bazı sektörlerde peşin mal satışı zaman zaman yapılmamakta, bu sektörlerde faaliyet gösterenler vadeli satış yapmak suretiyle hem normal ticari kazanç sağlamakta hem de vadeli satış nedeniyle elde ettikleri vade farkından yararlanmaktadırlar.

Vergi yasalarında değişiklik yapılmasını öngören tasarı ile, Gelir Vergisi Yasası ile Kurumlar Vergisi Yasası'nın gelir ve kazanç belirlenmesi ile ilgili maddelerinde değişiklik yapılması, bu değişikliklerle vade farkı uygulamasının yaygınlaştırılması veya vade farkı uygulaması ile kazanç elde eden kuruluşların daha aktif hale getirilmesi amaçlanmış bulunmaktadır.

Gelir Vergisi Yasası'nın 41. maddesi ticari kazancın belirlenmesi sırasında indirim konusu yapılamayacak olan giderleri belirlemiş bulunmaktadır. Bu maddeye eklenmesi öngörülen bir bent ile işletmelerde kullanılan kredilere ilişkin olarak ödenen faizlerin belli bir tutarının ticari kazancın belirlenmesi sırasında indirim konusu yapılması esası getirilmektedir. Yapılması öngörülen değişiklikle bundan böyle ticari faaliyette bulunan gelir vergisi yükümlüleri almış oldukları kredi faizlerinin tümünü indirim konusu yapamayacaklardır. İndirim olarak dikkate alınmayacak tutar, faizlerin tamamının yeniden değerleme oranı ile çarpılması suretiyle bulunacak miktardır. Bakanlar Kurulu indirim konusu yapılamayacak faiz miktarını belirlemede kullanılacak olan yeniden değerleme oranını azaltma yetkisine sahiptir.

Herhangi bir kuruluş kredi kullanarak ticari yaşamını sürdürdüğü vakit kredi faizlerinin tamamını gider olarak kayıtlarına intikal ettiremeyecek, buna karşılık faizsiz kredi veren kuruluşlara ödemiş bulunduğu vade farklarını giderleştirebilecektir. Çünkü vade farkları için fatura düzenlenecek ve gider olarak kayıtlara mevcut düzenlemeler çerçevesinde aynen intikal ettirilebilecektir.

Kurumlar Vergisi Yasası'nın 15. maddesi "kabul edilmeyen indirimler"i hükme bağlamıştır. Gelir Vergisi Yasası'nın 41. maddesine paralel olarak, bu maddeye eklenecek olan bir fıkra ile kurumlarda tahvil faizleri de dahil olmak üzere kredi faizlerinin bir bölümünü kazançlarından indirim konusu yapamayacaklardır.

Kurumların ihraç ettikleri tahvillerin çoğunluğu içe dönüktür. Yani ihraç edilen tahvil faizlerinden ortaklar yararlanmakta, böylece kurum kazancının daha düşük oranda vergilendirilmesi sağlanmış olmaktadır.

Yapılması öngörülen değişiklikle kredi faizlerinin giderleştirilmesine oransal sınırlama getirilmekte, buna karşılık vade farklarının yaygınlaştırılmasına ortam hazırlanmaktadır.

Faiz oranlarının yükselmesinde var olan temel etkenler yüksek enflasyon ve devletin aşırı borçlanma isteğidir. Bütçe gelirlerinin sağlıklı kaynaklara oturtulmaması nedeniyle giderek büyüyen bütçe açıkları iç borçlanma ile kapatılmaya çalışılmakta, devlet iç borçlanmada faiz oranlarını yükseltmek suretiyle kendisine kaynak yaratmaya çalışmaktadır.

Devletin yapmış bulunduğu borçlanma faizleri vergi gelirlerinden karşılanmaktadır. Vergi yükü ülkemizde düşük gelirlilerin üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Vergi yasalarında son olarak yapılması öngörülen değişiklikler daha çok düşük gelirlileri etkileyecek niteliktedir. Örneğin esnaf muaflığından yararlanmakta olanlar da vergi kesintisi kapsamına alınmış bulunmaktadır.

Kredi faiz giderlerinin kayıtlara intikalini sınırlayıcı kurallar, bugünkü koşullar dikkate alındığında faiz uygulamasına sadece isim değiştirecek, faizin adı vade farkı haline dönüşecek ve yine gereksinim duyanlar belki geçerli olan faiz oranlarının üzerinde vade farkını kayıtlarına gider olarak intikal ettirmek suretiyle vergiye tabi kazancını belirleyeceklerdir.

Kredi faizlerinin banka ve sigorta işlemleri vergisine tabi olmasına karşılık vade farkı Katma Değer Vergisi'ne tabi olacak, bu vergiyi sonuçta nihai tüketici ödeyecektir.

Kredi faizlerinin belli bir kısmının kayıtlara gider olarak intikal ettirilmemesi sonucunda mali açıdan güçlü olan kuruluşlar piyasaya hakim olacak, fiyatların oluşmasında güçlü kuruluşların kararları etkili hale gelecektir.

Ülkemizde birçok konuda üretici kuruluşlar fiyat birliğine gidebilmektedir. Vergi yasalarında yapılması öngörülen değişikliklerle piyasa denetimi ekonomik açıdan güçlü kuruluşların elinde olacak, vade farkı uygulaması ile perakendeci kuruluşlar bağımlı hale getirilecektir.

Vergi yasalarında yapılan değişikliklerle vergi kayıp ve kaçağının azaltılması hedeflendiği söylenmektedir. Alınan önlemler ve getirilen yeni müeyyidelere rağmen ülkemizde vergi kayıp ve kaçağı her geçen gün daha da artmaktadır.

Ülkemizde özellikle kredi işlemlerinin kayıtlara intikal ettirilmediği, yasa dışı faaliyet gösteren kredi piyasasının yasal nitelikte faaliyet gösteren kredi kuruluşları ile rekabet ettiği ve hatta özellikle bundan bankaların sıkıntı çektiği bilinen bir gerçektir.

Özel alacak tahsili ile uğraşanların sayısı gün geçtikçe artmakta, protestolu senetlerin çoğunluğu kayıt dışı kredi işlemlerinden kaynaklanmaktadır. Maliye ve Gümrük Bakanlığı tefecilik piyasasına karşı herhangi bir önlem almayı düşünmemekte, buna karşılık finansman giderlerinin kayıtlara intikalini engelleyici düzenlemeler yapmak suretiyle işlemleri tefecilik piyasasına kaydırıcı bir davranışa yönelmektedir.

Vade farkı uygulaması tefeciliğin bir başka görüntüsüdür. Faiz kelimesinin kullanılmasından kaçanlar vade farkı adı altında faiz almaktadırlar. Vergi yasalarında yapılması öngörülen değişikliklerin yasal görüntüye kavuşması halinde vade farkı uygulayan kuruluşlar bu ortamı değerlendirecekler, bunların yanında tefecilik işi daha da canlanacaktır.

Ticari işlemlerin kayıtlara girişi ile doğrudan ilgili olan vergi matrahları vergi yasalarında yapılması öngörülen değişikliklerle daha da anlamsız hale gelecektir. ■

Prof.Dr.Ayhan Tan

KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ YENİDEN KURULMALI

AT'ye katılma çabasındaki bir Türkiye'de demokrasinin temel örgütlerinden olan kooperatiflerin AT normlarına uygun örgütlenmelerinin sağlanması kaçınılmazdır.

Köy İşleri Bakanlığı tarafından 1965 yılında kurulan Köy Kalkınma Kooperatifleri çok amaçlı olarak üretim ve pazarlama işlevlerini üstlenmişlerdir. Bu yönüyle Köy Kalkınma Kooperatifleri'nin kırsal alanın çok yönlü kalkınmasına katkıda bulunacağı düşünülmüştür. Bu kooperatiflerin kuruluşunu gerçekleştiren kişilerin yurtdışına gitmesine Köy İşleri Bakanlığı'nca öncelik verilmesi düşüncesi içerisinde vatandaşların tasarruflarının kırsal yörelerin kalkındırılmasında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yurtdışına çalışmaya gitmek üzere köyünden ayrılan kişiler, Köy Kalkınma Kooperatifleri'nin otomatik olarak ortağı sayılmışlardır. Bu formül sayesinde kısa sürede binlerce kooperatif kurulmuştur. Başlangıçta, 13.053 ortağın oluşturduğu 296 kooperatif kurulmuşsa da, bugün bu sayı 5374'ü bulmuştur.[1]

Köy Kalkınma Kooperatifleri'nin amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Köy tarım faaliyetlerini düzenlemek ve yönetmek, çiftçi işletmelerini verimli ve kazançlı çalışır bir duruma getirmek.
2. Pazarlama faaliyetlerini düzenlemek, konuyla ilgili tesisler kurmak ve işletmek.
3. Ortakların üretim ve tüketim gereksinmelerini karşılamak.
4. Ortakların finansman gereksinmelerini karşılamak.
5. Ortakların konut ve işletme yapıları gereksinmelerini gidermek.
6. Yerleşmenin düzenlenmesi, doğal kaynakların geliştirilmesi, köy endüstrisinin kurulmasını amaçlayan çalışmalara katılmak.
7. Köy topluluğu ve çevre toplumunda, ekonomik hareketlerin olumlu yönde gelişmesine yardımcı olmak, yaşam düzeyinin yükselmesine yönelik çalışmalarda bulunmak.

Yukarıda çok yönlü amaçlarını sıraladığımız köy kalkınma kooperatifleri, uluslararası kooperatif ilkelerine uygun tabandan gelen bir hareket biçiminde kurulmaları ve yönetim tarzlarıyla demokratik bir yapıya sahiptirler. Bu nedenle de aynı kesimde çalışan Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri'nden ayırıcı belirgin bir özelliğe sahiptirler.

Sorunlar

Sayıları beşbinin üzerindeki bu kooperatiflerin çalışmalarına bakıldığı zaman, başarılı olanlar yanında başarısız olanların da bulunduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre bu kooperatiflerin gerek yapısal gerekse uygulamadan kaynaklanan darboğazlarının olduğu da bir gerçektir. Örneğin, bazı kooperatiflerin çalışma alanları kesin olarak tanımlanamadığı gibi, yatırıma esas olacak projelere de sahip değillerdir. Ayrıca, belirli bir ölçeğin altındaki projeler ortağın kooperatiften beklediğini veremeyecek nitelikte olup, faaliyet gösterdikleri kırsal bölgelerin temel ürünleriyle ilişkileri de zayıf kalmaktadır.

Bu kooperatiflerin yukarıda kısaca özetlediğimiz mikro bazdaki darboğazlarının yanı sıra, ülke kooperatiflerinin tümünün karşı karşıya kaldıkları temel sorunlardan da etkilendikleri bir gerçektir.

Bu temel sorunlar sistematik olarak aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

a. Finansal sorunlar
b. Örgütlenmeye ilişkin sorunlar
c. Eğitim sorunu (personel sorunu)
d. Devlet-kooperatif ilişkileri
e. Denetim sorunu
f. Az gelişmişliğin sonucu olan bazı sosyolojik ve psikolojik engeller
h. Ekonomik ve politik gücün direnmesinin getirdiği kısıtlar.

Üst örgütlenme ve bugünkü durum

Ülkemizde halen faaliyetini sürdürmekte olan bu kooperatifler, 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı yasa ile üst örgütlenme olanağına

▶ *Ürkmeyelim. Köy-Koop 12 Eylül'de tasfiye edilmişti. Oysa köy kalkınma kooperatiflerinin ülke ölçeğinde yaygınlık kazanmasından korkmamak gerekiyor.*

kavuşmuşlardır. 1970'li yıllarda önemli gelişmeler kaydeden köy kalkınma kooperatiflerinin, 2476 kooperatifin ortak olduğu 59 il birliği oluşturduğu görülmektedir. Kısa süre sonra da öteki tarımsal amaçlı kooperatiflerin de katılımıyla, 1971 yılında Ankara'da Merkez Birliği'nin (Köp-Koop) kurulduğu ve böylece dikey bütünleşmenin sağlanmış olduğuna tanık olunmaktadır.

Ne yazık ki, tabandan gelen bir oluşum biçiminde demokratik tarzda üst örgütlenmelerini tamamlayan bu kooperatiflerin, en üst örgütü Köy-Koop, 12 Eylül 1980'den sonra yasa dışı kurallara dayanılarak tasfiye edilmiştir. Bugün ülkemizde ayakta kalabilmiş tek merkez birliği, devlet güdümünde gelişme kaydetmiş Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRK-KOOP) dir. Bu gerçek ise, 12 Eylül 1980 sonrası hükümetlerinin kooperatifçiliğe ve üst örgütlenmelerine yaklaşım tarzının açık bir kanıtı olma durumundadır.

Ülke ekonomisindeki yeri oldukça önemli olan tarım kesimimizin gerçek potansiyelini harekete geçirmede en etkin araçlar olma durumundaki kooperatiflerimizin bu işlevlerinden yararlanabilmek için yatay ve dikey bütünleşmelerini gerçekleştirmeleri ön koşuldur. Bu olgudan hareketle köy kalkınma kooperatifleri, 8 il birliği, yeniden merkez birliği kurmak için, 1163 sayılı yasa yerine geçen 3476 sayılı yasa çerçevesinde, ilgili bakanlık nezdinde girişimde bulunmuşlardır. Elde edilebilen bilgiler çerçevesinde, üzülerek ilgili genel müdürlüğün bu girişime karşı olumsuz bir yaklaşım içinde olduğu izlenimi edinilmiştir.[2]

Sonuç

Türk kooperatifçilik hareketi içinde önemli bir yeri olan köy kalkınma kooperatifleri, ülkemizde kurulan ilk çok amaçlı kooperatiflerdir. Bu kooperatifler tabandan başlayan, bağımsız, demokratik kooperatifçilik uygulamasının örneklerini vermişlerdir.

Avrupa Topluluğu'na (AT) katılma çabasındaki bir Türkiye'de demokrasinin temel örgütlerinden kooperatiflerin AT normlarına uygun örgütlenmelerinin sağlanması kaçınılmazdır. Nitekim, 1163 sayılı kooperatifler yasası buna açık bir modeli bünyesinde bulundurmaktadır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin ülke ölçeğinde yaygınlık kazanmasından korkmamak, ürkmemek gerekmektedir. Aksine, temel sorunlarının çözümlenmesi, anayasanın kooperatiflerin desteklenmesi ve geliştirilmesi konusunda devlete verdiği bir ödev konusu olarak görülmelidir. Gerçek bir halk girişimi olan kooperatiflerin örgütlenmeleri yolunun ilk adımı olarak tasfiye edilmiş köy kalkınma kooperatifleri merkez birliğinin yeniden kurulması çabalarına destek vererek açılması akılcı olacaktır. ■

1) Sinan Vargı, Cooperative Report, Ankara 1989, s.14

2) Ata Ünver, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Eylül 1989, s.2

Prato

Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler (IPPNW) örgütü bu kentte de kurulmuş ve bir konferans düzenlenmiş.

Prato, İtalya'nın ortasında, Floransa'ya onbeş km. uzaklıkta, yüzelli bin nüfuslu şirin bir kent. Batısı ormanlık dağla çevrili, doğusu ova, ortasından dere akıyor. Kentin kale içinde kalan kısmındaki tarihi değerler titizlikle korunuyor, restore ediliyor. Örneğin; kimbilir kaç yüz yıllık kapı, yarısını yitirdiği halde yine de bir yapının girişini örtmeye devam ediyor. Sanki insanlar ve tarihi yapılar sürekli borç alışverişi içindeler. Kentin öbür bölümü alabildiğine modern. Çağımızı yakalamış olmanın verdiği kıvançla bir de çağdaşlık müzesi kurmuşlar. Orada sanatın bütün dallarının çağdaş yapıtları var. Müziğin bile en moderni şimdiye dek duymadığım bir tarzda sergilendi. Kentin kültürel zenginliği yanında ekonomik zenginliği de var.

Kuşkusuz bu yazının amacı Prato'nun tarihi, doğal ve ekonomik zenginliklerini anlatmak değil. Asıl sizlere demokratik zenginliklerini anlatmak istiyorum. Birey ve toplum olarak özgür davranan bu insanların özgürlükleri kimseyi rahatsız etmiyor. Akdeniz insanının sıcaklığı yanında inceliği de var. Dünya medeniyetine öncülük eden İtalya, şimdi de o medeniyetin korunması için çaba harcıyor. 2. Dünya Savaşı sonrası değişen düşünceler ve kavramlar tüm incelikleri ile bu ülkeye yansıyor. Detantı ve insan mutluluğunu demokratik sosyalizmle sağlayabileceklerini çok önceden keşfeden İtalyanlar, insanlığı ve dünyayı korumanın tek yolunun yeryüzündeki tüm nükleer silahları yok etmekten geçtiğine inanarak örgütlenmişler. Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler (IPPNW) Örgütü orada da kurulmuş. İki bin üyesi var. İşte bu IPPNW'nun İtalya seksiyonu ve İKP'li Prato belediyesi, 13-18 Eylül'de uluslararası bir konferans düzenlediler. Konferansın konusu, "Akdeniz ülkelerinin ekonomik, politik ve askersel durumu" idi. Konferansa bütün Akdeniz ülkeleri dışında Birleşmiş Milletler'den 6 uzman, ABD'den 2, Sovyetler Birliği'nden 5 kişi katılmışlardı. Toplantıda din adamları da vardı. Bir kardinal, dört papaz ve bir hoca toplantıyı başından sonuna değin izlediler. Konuşmalarında Lübnan'daki Müslüman-Hıristiyan çatışmasının anlamsızlığına dikkat çektiler. Akdeniz ve dünyaya nükleer silahsız ve adaletli bir barış dilediler. Toplam 57 konuşmacı içinde Türk Hükümeti'ni temsilen İtalya Büyükelçiliği'nin avukatı, Sovyetler Birliği'nden İgor Andropov (Andropov'un oğlu), "ABD Savunma Haberalma Daire Başkanı" James Bush vardı.

Türkiye'nin avukatı yalnızca Kıbrıs konusundaki resmi görüşlerimizi bildirdi. Diğer konuşmacılar ise Akdeniz'in dünyanın en militariza, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri açısından en zengin bölgesi olduğunu söylediler. James Bush konuşmasında, "ABD ve SSCB silahsızlanmayı istiyor, o nedenle bu görev başarılı olur. Belki seneye. Kalıcı güvenlik sağlama yolları aranıyor. ABD bir gün Avrupa ve Akdeniz'den çekilecektir, çekilmelidir" dedi ve ABD'nin bölgede amfibik birlikleri, nükleer denizaltıları ve uçak gemisi, 700 nükleer başlığı, 11861 Cruise ve Tom Hawk füzeleri olduğunu söyledi.

SSCB'den konuşmacılar, kazayla nükleer savaştan, nükleer denemelerin yaptığı ekolojik kirlenmeden ve nükleer kazalardan söz ettiler.

Filistin, İsrail ve Lübnan temsilcilerinin kendi sorunlarını dile getirmeleri ilgi çekti, ağırlıklı olarak tartışıldı. İsrail'den siyasal bilimler doçenti Edy Kaufman sorunların demokratikleşme ile çözülebileceğini söylerken yönetimlerinden de yakındı. Sık sık Nazım'dan şiirler okuyan Nazareth'in şair belediye başkanı Tawfik Zayyad, "Dünya kamuoyu Filistinliler'in katledilmesine alıştı. Ortadoğu'daki barış ancak Filistinliler'in kurtuluşu ile olur" dedi.

Konferansın sonuç bildirisinde; yabancı üslerin bölgeden çekilmesi, yeryüzünden tüm nükleer silahların kaldırılması, uluslararası ilişkilerde sömürünün olmaması ve karşılıklı bağımlılığın eşit koşullarda olması, halkların kendi kaderlerini belirleme hakkına saygı gösterilmesi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının silinmesi, Akdeniz'in ölü bir deniz olmaması için büyük özen gösterilmesi, bu konuda yeni anlaşmalar yapılması, Filistin, Lübnan ve Kıbrıs konularında uluslararası konferanslar toplanması istendi.

Belediye-demokratik kitle örgütü işbirliğinin en güzel örneğinin sergilendiği Prato'daki konferansta son olarak ilginç bir çağrı yapıldı: 15-26 Temmuz 1990'da Bologna Üniversitesi "Silahların kontrolü ve silahsızlanma" hakkında, Akdeniz üniversiteleri ve yüksek okulları öğretmenleri için bir yaz okulu açıyor. İsteyenlerin: Dr.Roberto Farne, Via Zamboni 34.40126 Bologna-İtaly. Tel.: 051-258453, adresine başvurmaları duyuruldu. ■

Ömer Bedri Canatan

TARİHİN İVME KAZANAN TEKERLEĞİ

Reel sosyalizmde inisiyatif "öncü" partilerden ve ortodoks Marksizmden yığınlara geçiyorsa bu hem sosyalizmin yeni bir devinim kazanması hem de Marksizmin en temel tarihsel varsayımının doğrulanmasıdır.

Polonya ve Macaristan'dan sonra Demokratik Almanya ve Bulgaristan'da da **değişim**'in ilk ipuçları gözükmeye başladı. Çekoslovakya ve Romanya'nın da bu değişim sürecine katılacakları, Doğu Avrupa sosyalizminin ortak bir evrimden geçerek yeniden yapılanacağı anlaşılmaktadır.

Her bir sosyalist ülkenin kendi yolunu kendisinin seçmesi ilkesi işleyecek olsa bile, sosyalizmin yeniden yapılanmasında sosyalizmin **bir sistem** olarak davranması kaçınılmaz olacaktır. Sosyalizmin bir dünya sistemi olmadığı, tarihsel gelişme üzerinde, Marx'ın öngördüğü anlamda bir hükümranlığa ulaşamadığı gerçi doğrudur, ama bu aynı sosyalizmin kendine yarattığı **ayrı** mekanda ve bir sistem tarzında yapılandığı da doğrudur. Bu bakımdan, Polonya ve Macaristan'da nelerin olup bittiği, Demokratik Almanya ve diğer sosyalist ülkelerde ne tarz gelişmeler olabileceği, her bir ülke için ayrı ayrı sorulduktan başka reel sosyalizmin **bütünü** için de sorulmalıdır.

Sosyalizm ile kapitalizmin bir kere daha ve 20. yüzyıldan bambaşka koşullarda kapışmalarına tanık olacağımız bir çağa giriyoruz.

Doğu Avrupa'daki gelişmenin belirgin karakteri **siyasal** olmasıdır. Bu da değişimin **yukardan** yaşandığı anlamına gelmektedir. Yukarıdan yaşanan süreçlere bakılarak değişimin niteliğini ve yönünü isabetle saptamanın her zaman kolay olmayacağı besbellidir. Gelişmenin "şaşırtıcı" olması bu nedenle doğaldır.

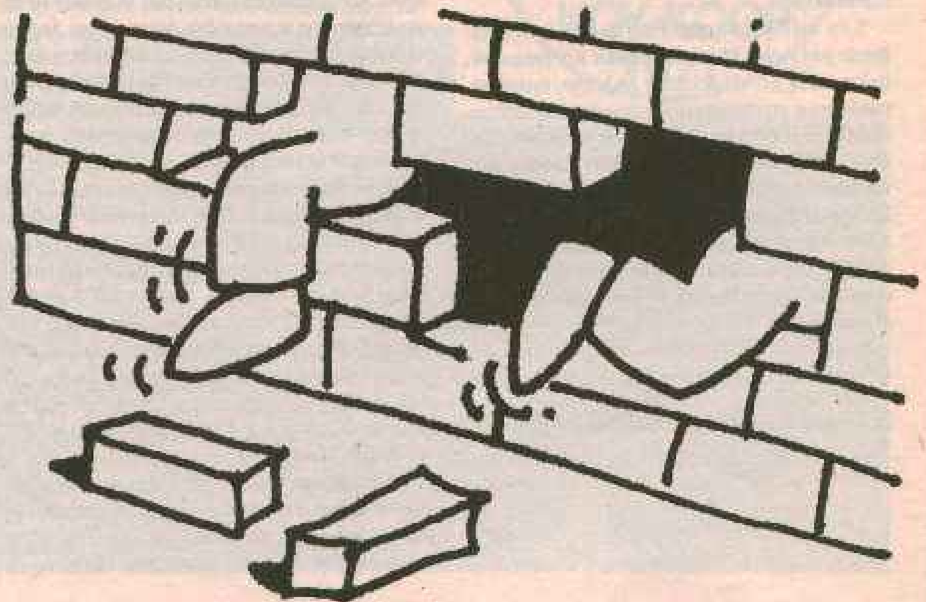
Sorunu global bir çerçeve içinde kavramaya çalışanların sorabildikleri, henüz bir-iki basit sorudan ibarettir. Bu gelişme bu ülkeler için acaba sosyalizmi kurmak için verilmiş kırk yıllık boşuna bir mücadeleden sonra kapitalist Avrupa'ya ve fakat bu kapitalist Avrupa'nın Marksist kökenli sosyaldemokrat varyantına, öyleyse sosyalist ideolojinin sosyaldemokrat ideolojiden kendini ayrıştırdığı tarih noktasına geri dönüşü mü oluyor? Belki de Doğu Avrupa, emekçilerin kapitalizme dönük bastırılamaz özlemleri nedeniyle ortaya çıkan bir siyasal devrimi, o halde ayrı anlamda, sosyalizmin emekçiler karşısında bozguna uğradığı bir süreci yaşıyor! Acaba hangisi?

Kanımca bu aşama, bu tarz klasik yaklaşımlarla okunamaz, çünkü sürecin kendisi **klasik** değil; kendine özgü nitelikler taşıyor. Belki de özgünlüğünün en çarpıcı yanı, siyaset sahnesinin sosyal sahneden çok daha zengin veya fakir olabilmesidir. Başka bir deyişle, siyasette toplumun "sentezini" ya da toplumda siyasetin temellerini birebir arayıp bulmanın imkansız olduğu bir dönem söz konusudur. Öyleyse bu aşamada, yukardan gelişen bir ekonomik veya siyasal reform hareketinin, toplumun temel pozisyonundan ileriye veya geriye düşmesi, bundan dolayı **bugün** geçerli gözüken bir varsayımın hemen **yarın** geçersiz hale gelmesi mümkündür.

Doğu Avrupa'daki yakın geleceği kestirmeye çalışanların dikkatlerini haklı olarak çevirdikleri nokta, halk yığınlarının gelişen insiyatifidir. Edilgen yığınların bu ülkelerde birden bire sahneye çıkmaları ve reel sosyalizme sundukları kırk yıllık onayı iptal etmeleri bugünün tek gerçeğidir. Ama bu sadece **bugünün verisidir**. Bu veri üzerinden, bundan sonra oluşacak değişik faktörlere göre değişik gelişme varyantlarına girilecektir.

"Tarihin tekerleği ivme kazandı" (Helmut Kohl) ama bu saptama bay Kohl'ün ve "hür dünya ideolojisinin" anlamak istediği bağlamda değil, yüzyılımızın ortasında kendi geleceklerine elkoymakla yeni bir dünya yaratan halkların, şimdi bir kere daha kendi gelecekleri olarak dünyamızın geleceğine el koydukları bağlamında doğrudur. Tarihin tekerleği bu nedenle ivme kazanmıştır ancak bunun nasıl bir gelecek olacağı ve buna kimin karar vereceği henüz açıklık kazanmış değildir. Herkesin kendince bir varsayım geliştirmesine imkan tanıyan bugünkü koşullardan, "tarihin çarkının kapitalist demokrasiye takılıp kaldığı" bir gelecek çıkaranlar, geleceğin böyle şekillenmesi için kapitalizmin bütün olanaklarını ve yöntemlerini kullanmaktan geri durmayacaklardır ve bu çabalar Doğu Avrupa'daki gelişme varyantları üzerinde çok etkili bir faktör-rol oynayacaktır.

Bu etkin faktörü yenilmez bir güçmüş gibi görmek sadece "hür dünya ideolojilerine" münhasır bir eğilim olmayacaktır. Reel sosyalizmi **bir kenara**, gerçek sosyalizmi de gelişkin kapitalizmden daha gelişkin bir "sosyal kapitalizmin" arkasına, başka bir ifadeyle terihsel evrim spiralinin bundan sonraki sarmalına bırakanlar da "sosyalizm içi yeni bir ideolojik varyant" geliştirmeye çalışacaklar-

dır. Eğer yığınlar bir ''sürü'' tavrıyla ayağa kalkıyor ve kırk yıllık sosyalizmin bütün birikimini reddediyorlarsa, kapitalizmin renkli vitrinlerine ulaşmaktan başka bir amaçları yoksa, yığınların insiyatifi ve sonsöz hakkını ele geçirdikleri özgün tarihsel durumlar daima kapitalizmin önünü açmış ve gene açacaksa, Doğu Avrupa'da kapitalizmin kazanacağını düşünenlere hak vermek gerekecektir.

Halbuki sosyalist düşüncenin, bunca deformasyona ve keyfi yoruma uğramış olmasına karşın hâlâ canlı kalabilen ve her halükarda kendini insandan yana ilan eden **özü**, eğer orta yerde insan varsa, iyimser ve umutlu olmamızı anlamlı kılıyor. Reel sosyalizmde insiyatif, ''öncü'' partilerden ve ortodoks Marksizmden yığınlara geçiyorsa bu hem sosyalizmin yeni bir devinim kazanması, hem de Marksizmin en temel tarihsel varsayımının doğrulanmasıdır. Doğu Avrupa'daki gelişmeye damgasını vuracak olan şayet yığınlar olacaksa bundan sosyalizmin kazanacağını düşünmemiz için nedenler vardır. Yığınların reddettikleri **şeyi** ''öncü'' partiler ve ortodoks Marksizm de reddedebiliyor, ama aynı zamanda yığınlara onların kabul ettikleri bir sosyalizm modeli sunabiliyorsa, gelişme varyantı doğal olarak, yığınların devre dışı kaldıkları bir sosyalizm modelinden, yığınların sahip çıkarak temellük edecekleri, daha gelişkin ve gerçek bir sosyalizme doğru olacaktır. Öyleyse bu gelişmeler içinde geleceği sosyalizmden yana belirleyecek olan faktörlerden biri hareket halindeki yığınlarsa, en az bu kadar önemli bir diğer faktör de sosyalist düşüncenin ve sosyalizmin kendini yenileme yeteneği olacaktır. Belki de sosyalizmin reel tarzının en büyük şansı, **insanlar** tarafından reddedilmesi ve böylece kendini yenileme gereğini farketmiş olmasıdır.

Doğu Avrupa'da halk kitleleri sadece hoşnutsuzluk belirtmekle yetinmiyorlar, ortaya belli belirsiz bazı alternatifler de çıkarıyorlar. Ortaya koydukları eğilim sosyalizmin eksik yanlarından birine, demokrasiye vurgu yapıyor. Bu vurguyu kapitalizm kurumlaştırmak, böylece sosyalizm üzerindeki tarihsel restorasyon iddiasını gerçekleştirmek istiyor; ama o bu aşamada reel sosyalizmi eleştiren yığınlara değil, onların eleştirisine dayanıyor; yığınların pozisyonundan yararlanıyor. Halbuki yığınların vurgusu demokrasiyi gene yığınlara dayanarak kurumlaştırmayı başarabilen bir sosyalizm, sadece kendi insanlarının değil, büyük bir ''çıkış'' sancısı yaşayan insanlığın da önünü açacaktır.

Doğu Avrupa'da ''yıkılan duvarlar''ın açtığı mekânda, bir ihtimal olarak kapitalizmin filizlenmesi belki mümkündür fakat aynı mekânda sosyalizmin kendisini daha insani bir düzen olarak yenilemesinin imkanları çoğalmaktadır. Sosyalizm ile kapitalizmin bir kere daha ve 20. yüzyıldan bambaşka koşullarda kapışmalarına tanık olacağımız bir çağa giriyoruz. Dikkate değer olan ve böylece bize sosyalizmin parlak geleceğini de tasarlama hakkını veren şey, reel sosyalizmi tartışanların, karşı konulamaz bir yasallıkla insanlığın geleceğini de tartışıyor olmalarıdır. ''Doğu Avrupa Sorunu'' bu değilse nedir? ■

Duvarın iki yakası

Demokratik Almanya yönetimi, yurttaşlarının yurtdışına pasaportsuz çıkabileceklerini açıklayınca, hafta sonuna rastlayan ilk günlerde 3 milyon kişi F.Almanya'ya gidip, geldi. F.Almanlar'ın kayıtlarına göre 5 bin kişi iltica talebinde bulundu. Böylece, Batı'ya göçmek isteyenlerin Avusturya yolunu kullanmalarına gerek kalmadı. Buna rağmen, binlerce D.Alman Avusturya'ya kimlikleriyle gittiler ama bu kez F. Almanya'ya göçetmek için değil, Viyana'daki Avusturya-D.Almanya maçını izlemek için.

Bizim basında da yeraldığı gibi, 18 milyon Demokratik Alman yurttaşından yaklaşık 1 milyon kadarının önümüzdeki aylarda F.Almanya'ya göçecekleri tahmin ediliyor. F. Alman yetkilileri, göç edecek olanların F. Almanya'da daha iyi olanaklara sahip olamayacaklarını, yer ve iş bakımından sıkıntı çekeceklerini hatırlatarak, D. Alman'ların ancak Batı'da iş bulduktan sonra gelmeleri çağrısında bulunuyorlar. Sürekli 2 milyonu aşkın işsizin bulunduğu F.Almanya'da, belli ki, Doğu'dan kalifiye işgücü bekleniyor. Batı'ya geçişlerin serbest bırakılmasıyla D. Almanyalılar'ın F. Almanya'daki işgücü pazarına girmeleri, iltica yoluna başvurmaya gerek kalmadan, Batı'da iş bulup, ev tutup sonra göçetmeleri olanağı F. Almanya'daki pek çok kişiyi rahatsız ediyor, Batı Almanya'nın ortalama yurttaşları arasında Doğu'dan geleceklere karşı pejoratif sözlerle dile getirilen tepkiler doğuyor. Hatta Nazi Almanyası'nda yahudiler için kullanılan alışılmış birtakım deyimler, ya da Türk aleyhtarlığının küfürleri, bu kez Demokratik Almanyalılar'a da yöneliyor.

□

Batı'ya geçişler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasından sonra en heyecanlı -ve en kalabalık- günler kuşkusuz ki, Batı Berlin'de yaşandı. 28 yıldır her iki Berlin'i ayıran duvar, bugün artık kapılardan karşılıklı geçişlerin serbest olduğu bir sınıra dönüştü.

İlk hafta sonu, Batı Berlin caddeleri, birahaneleri, mağazaları Doğu'dan gelen Berlinliler'le doluydu. Berlin'in Champs Elysee'si ünlü Kurfürstendam gece geç vakitlere kadar bir miting alanı gibiydi.

Deutsche Bank ve Sparkasse, daha sonra hükümetten tahsil edilmek üzere D. Almanya'dan gelenlere 100'er DM veriyorlardı. Banka şubeleri ve seyyar gişelerin önünde uzun kuyruklar oluşuyordu. Böylece 100 DM almak için saatlerce kuyrukta beklemeyi göze alan Doğu Berlinliler'in kimlik cüzdanlarında birisi çıkışta D. Alman sınır görevlilerinin, diğeri ise banka memurlarınınki olmak üzere iki damga bulunuyor.

Berlin'in iki yakası arasında Friedrichstrasse'de birisi yeraltında metroyla geçilen, diğeri yerüstünden otoyla geçilen iki sınır kapısı var. Otomobille geçilen kapıda Doğu yakası terkedilince Amerikan, Fransız ve İngiliz askerlerinin görev yaptıkları ''Checkpoint Charlie'' adlı kontrol noktasından geçiliyor. İlk geçişler başladığında, Batı yakasındaki bu noktada çoğunluğu 16-18 yaşlarındaki Alman gençlerinden ve her yaştan Türkler'den oluşmuş meraklı bir kalabalık vardı. İlk pazar gününden sonra bu ilgi dağıldı, sadece Amerikalı ya da Avrupalı turistler Checkpoint Charlie'ye fotoğraf çekmek için uğrar oldular. Ama, ünlü Brandenburg kapısı önündeki duvarın yıkılacağı, buranın da trafiğe ve yayalara açılacağı öğrenilince, 100'e yakın televizyon ve basın ajansının araçları ve muhabirleri başta olmak üzere, meraklı bir topluluk -tabii gene çok sayıda Türkiyeli'nin bulunduğu bir topluluk- Brandenburg kapısı önünde ve Batı'da kalan Reichstag binası arkasında nöbet tutmaya başladılar. Batı Berlinli gençler, duvarın üzerindeki DDR'li birkaç nöbetçiyle uzun uzun sohbetler yapıyorlar, oradaki askerlik koşullarıyla, F.Almanya'daki askerlik koşullarını karşılaştırıyorlar.

▲ *Checkpoint Charlie.* *Meraklıların uğrak yeri oldu.*

Brandenburg kapısı önünde, duvarın Batı yakasında genişçe bir alan bulunduğu ve kalabalık gece geç vakitlere değin eksik olmadığı için, seyyar büfeler kurulmuş. Her ne kadar, bizdeki gibi çok sayıda sucuk-ekmekçi, kokoreççi, lahmacuncu, turşucu ve sucu bulunmuyorsa da, gene de, Brandenburg kapısı küçük bir panayır yerini andırıyor.

İlgi çekici gözlemlerimden birisi de duvarın Batı yakasından fotoğrafını çeken Almanlara değgin: 28 yıllık bu duvar Batı Berlinliler için fotoğrafı çekilecek bir ilginçlik taşımaktan çıkmıştı. Nitekim, fotoğraf çekenler, Doğu Berlinliler'di. Duvarın, doğu cephesini tanıyorlardı, şimdi de batı cephesinden resim çekiyorlardı.

□

Duvarın öte yakasında ise, mitingler düzenleniyor. Gerek Sosyalist Birlik Partisi'nin gerekse çeşitli muhalif grupların düzenledikleri mitinglerin yanı sıra, sokak forumlarında, kahvehanelerde insanlar tartışıyorlar, düşüncelerini ve taleplerini dile getiriyorlar.

Batı Berlin'deki din adamı bir arkadaşının ölümü üzerine Batı'ya gelmiş bir profesör, bundan sonra DDR'de ne gibi gelişmelerin olabileceği, yapılacak seçimlerde ne gibi bir sonuç çıkabileceği sorusunu yanıtlamak için, kendisinin komünist olmadığı açıklamasını yaptıktan sonra, Batı'ya gezmeye gelmeyi, Batı basınının, televizyonlarının ''Özgürlük'' diye tanıtmalarını içtensiz buluyor ve bunu ''100 Marklık Özgürlük'' diye niteleyerek, kendi ülkesindeki Sosyalist Birlik Partisi'nin (SED) güçlü olduğunu, özellikle genç kuşaklar arasında yaygın ve dinamik bir tabana sahip bulunduğunu, ''baştaki ihtiyarların'' bir an önce gitmeleri gerektiğini söylüyor ve şu ilginç tesbitini dile getiriyor: ''Diğer sosyalist ülkelerde durum nasıldır, bir şey söyleyemem, fakat bizde partinin halk üzerinde diktatörlüğü yoktur, sadece yaşlanmış ve statükocu parti yönetiminin parti üzerinde diktatörlüğü vardır''. Profesör, bir kez daha, kendisinin SED üyesi de, komünist de olmadığını hatırlatarak, bugünkü dinamiklerin, gelişkin bir sosyalizme yol açacak düzeyde olduğunu, bunun için gerekli sınai, teknolojik ve toplumsal kültür bazının DDR'de bulunduğunu söylüyor. ■

RESTORASYON

Kapitalizm ve sosyalizm üretici güçler açısından aynı düzlemin niceliklerindeler. Ama bu, sosyalizm alanının ne genişlemesi ne de daralması için bir garantidir. Geçiş olanakları mevcuttur ancak sadece ekonomi, bu aşamada belirleyici bir öneme sahip değildir.

Gerçekleşmesi mimaride çok değerli, toplumsal yaşamda ise çok acı sonuçlara yolaçan bir sözcük. Eski binanın **ihyası**, yüzyıllardan süzülmüş bir birikimi ayağa kaldırıp yaşatır, eski sosyal düzenin ihyası ise tarihsel gelişimin bir geri kıvrımına tekabül eder, ileri olanın yenilişi, insanlığın duraklayışıdır.

Ekim Devrimi'nin ardından Sovyetler Birliği iki kez restorasyon tehlikesini yaşadı. 1918- 21 arasında içerde karşı devrimciler, emperyalist ülkelerin askeri birlikleri, Karadeniz'de, Baltık'ta, Kuzey Denizi'nde İngiliz, Fransız savaş gemileri... 1939-45 döneminde bir saldırı daha. Bu kez yalnızca dışardan, Nazi Almanyası'ndan.

Sosyalist demokrasinin gelişmesiyle birlikte "müteşebbis ruhlu" insanların toplumla uyum sağlamaları ve onun nihai hedeflerini paylaşmaları kaçınılmazdır. Çünkü toplum, kendi hedefleriyle uyumlu "müteşebbisler" bulmakta sıkıntı çekmeyecektir.

Yaşadığımız günlerde bir karşı devrimci ayaklanma sözkonusu değil. Emperyalist askeri müdahale de yok. Sosyalizmin 70 ve 45 yıllık deneyimleri ekonomide tıkanmalarla, geniş kitlelerde toplumsal gelişime karşı kayıtsızlıkla, milliyetçi kıpırdanmalarla, iktidardaki partilerin yoğun bir biçimde yaşadığı yönetim buhranlarıyla karşı karşıya...

Polonya Birleşik İşçi Partisi artık hükümetin azınlık kanadını oluşturuyor. Macaristan Sosyalist Partisi, iktidar tekelinden vazgeçmeye hazırlanıyor ve bunu yaparken iktidarın bir parçasını elinde tutmak için kendi kendini ameliyat ediyor. Büyük kitle gösterileri birbirini izliyor, alışılagelen yönetim biçimleri ardarda terkediliyor, partiler halkla kopan bağlarını yeniden kurmaya çalışıyor.

İşte bu ortam, restorasyon tehlikesi üzerinde durmayı yeniden aktüel hale getiriyor. Bu hayati konuya ülkemizde önem verenlerden biri de Ahmet Kaçmaz.

Kaçmaz restorasyon **ihtimalini Görüş**'ün Ekim 1989 sayısında "Sosyalizme İlerleyen Sürecin Garantileri" başlığı altında incelemiş ve şu tesbitleri yapmıştı:

▶ Varolan sosyalist uygulamalarda, ne üretici güçlerin gelişkinlik seviyesi ne de üretim ilişkileri geriye dönüşe karşı bir garanti oluşturmaktadır.

▶ Üretici güçlerin gelişkinlik seviyesinin ve mevcut üretim ilişkilerinin bir garanti teşkil etmemesi "kapitalizme geri dönülmesi kaçınılmazdır" anlamına gelmemektedir. Geri dönüş bir **ihtimaldir.**

▶ Bu ihtimali ortadan kaldırmanın çaresi üstyapı kategorilerinde ve en başta da siyasette yani "insanların sosyalizmi istemeleri ve ne bahasına olursa olsun sosyalizmin yerleştirilip geliştirilmesi için kararlı bir şekilde direnmeleri" nde yatmaktadır.

Bu tesbitlerin ilkine ve sonuncusuna bir diyeceğim yok. Ben daha çok ikincisini tartışacağım ve **ihtimale** ne kadar ihtimal verilmesi gerektiği konusundaki farklı düşüncelerimi dile getireceğim.

Ama daha önce Kaçmaz'ın birinci tesbitini biraz açmak istiyorum. Yazısının giriş bölümünde feodalite-kapitalizm açısından geri dönüş sorununu inceleyen Kaçmaz "erişilmiş olan ekonomik temelin" geri dönüşe engel olduğu sonucuna varıyordu. Gerçekten de feodal düzen sürerken işgücünün metalaşması, meta üretiminin üretimin esas karakteri haline gelmesi sosyo-ekonomik yapıda öylesine köklü bir değişiklik yaratır ki bu noktaya ulaşıldıktan sonra üretici güçlerin gelişkinlik düzeyi, geriye dönüşü imkansız hale getirir. Feodal düzenin üretici güçler bakımından uğradığı bu transformasyon belli bir olgunluk derecesinde sınıf egemenliği düzleminde de bir transformasyona yolaçar, burjuva devrimleriyle feodalitenin siyasal yıkımı tamamlanır. İktidardan uzaklaştırılan aristokrasi kaybettiğini kazanmak amacıyla canını dişine takar, siyasal düzlemde gel-gitler olsa da, hatta krallık yeniden ihya edilse de bu siyasal düzlem kendi mütekabilini üretim ilişkileri düzleminde yeniden yaratamaz. Restorasyonun restorasyonu kaçınılmazdır, yeni ve üstün üretim ilişkilerine tekabül eden üstyapı tekrar ve pekişerek kurulur.

İşte soru tam bu noktada sorulmaktadır. Sosyalist ülkelerde, esas olarak Sovyetler Birliği'nde üretici güçler o gelişkin aşamaya ulaşmışmıdır ki bundan böyle bu üretici güçlerle kapitalist üretimi yapmak imkansız hale gelsin? Siyasal düzlemde de bir burjuva sınıf egemenliği söz konusu olamasın?

Şüphesiz sosyalist ülkelerdeki üretici güçlerle "Batı"nın üretici güçleri arasında feodalite ile kapitalizm arasındaki gibi bir nitelik, bir düzlem farkı yok. Feodalitede üretim canlı enerjiye (hayvan ve insanın adalesine) rüzgâra ve suya dayanıyordu, kapitalizmin üretici güçleri ise esas olarak buharın itici gücüne. Oysa günümüzde kapitalizm de sosyalizm de aynı tip enerjileri kullanıyor; karbon esaslı yakıtlar, nükleer enerji, güneş enerjisi, elektrik enerjisi... Kullanılan araçlar, üretimin uygulayımbilimi, yani teknoloji ve üretim gücüne dönüşmüş bilim her iki sistemde de aynı niteliğin, aynı düzlemin sınırları içinde farklılaşıyorlar. Bu farklılaşma emek üretkenliğinde de bir fark yaratıyor. Söz konusu fark kapitalizm lehine ve yapılan hesaplara göre kapitalizm onbeş yıl kadar önde. Sovyetler Birliği'ndeki emek üretkenliğinin 2000 yılında kapitalizmin 1985'teki düzeyine varabileceği hesaplanmış.

Eğer kapitalizmle sosyalizmin yanyana varolduğu bir dünyada sınıfsız toplumun **nitelikçe** üstün üretim güçlerine ulaşabilseydik, o zaman bizzat bu nitelikçe üstün düzeyin geri dönüşü imkansızlaştırdığını söyleyebilirdik. Ama bu olanaksız olduğuna göre farklı sosyal sistemlerde olmalarına rağmen aynı düzlemde bulunan üretici güçlerden, geri dönüşü önleyecek bir garanti beklememiz zaten mümkün değil. Ancak şu söylenebilir, eğer sosyalizm üretici güçlerdeki gelişme temposunu kapitalizmden daha geri bir düzeyde gerçekleştirir ve bir süre sonra iki sistemin üretim güçleri farklı düzlemlerde gerçekleşirse-sözgelimi sosyalist ülkeler **sanayi toplumu** aşamasında kalırken kapitalist ülkeler **bilgi toplumu** aşamasına çıkarsa-üretici güçler arasındaki bu **nitelik** farkı, **garanti**, restorasyona neden olur. Şu anda ise ne kapitalist sistemin tamamiyle bilgi toplumu niteliğine ulaştığı söylenebilir ne de sosyalist ülkelerin bilgi-işlem, enformatik ve sibernetik alanlarında tamamen yaya kaldığı. Demek ki geriye dönüşü kaçınılmaz kılacak bir üstünlüğe kapitalizm sahip değil. Şöyle özetleyebilirim:

▶ Ancak gelişkin sınıfsız toplumun üretici güçleriyle kapitalizm "yapılması" olanaksızdır. Kapitalizmle sosyalizmin yanyana varolduğu bir dünyada, bambaşka enerji kaynaklarına, tamamen farklı makinalara ve teknolojiye ve bambaşka bir insana dayanacak olan gelişkin sınıfsız topluma varılamayacaktır. O halde günümüz dünyasından, kapitalizme geri dönüşü tıkayacak bir üretici güçler seviyesi beklemek mümkün değildir.

▶ Bugün gerek kapitalizm, gerek sosyalizm esas olarak aynı düzlemde bulunan üretici güçlere sahiptir. Bu yüzden de siyasal egemenliğin değişmesi durumunda aynı düzlemdeki üretici güçlerle, egemen olan sınıf arasında

esasta bir çelişki olmayacaktır.

▶ Kapitalizmin ve sosyalizmin üretici güçler açısından aynı düzlemin niceliklerinde bulunuyor olmaları sosyalizm alanının ne genişlemesi için, ne de daralması için bir garanti oluşturmamaktadır.

▶ Böylesi geçiş olanakları kategorik olarak mevcuttur ancak üretici güçlerdeki üstünlük farkı, yani sadece **ekonomi**, bu aşamada belirleyici kertede bir öneme sahip değildir, görünür gelecekte de olmayacaktır.

Şimdi tartışmak istediğim esas yere geliyorum. Geri dönüş ihtimaline ne kadar ihtimal vermeli? Kaçmaz, bu ihtimali mülkiyet ilişkileri alanında kalan gelişmeleri değerlendirerek inceliyor. Ve yerinde bulduğum başlangıç tesbitleri yapıyor. Bazı halk demokrasilerinde sınırlı bir ücretli emek istihdamına izin verilmesinin ekonominin geneline kıyasla fazla bir ağırlığa sahip olmaması; modern üretimin temelini sanayi oluşturduğu için tarımda uygulanması planlanan yöntemlerin etkilerinin tali kalacağı; kapitalist ülkelerde üretimin eriştiği toplumsallaşma düzeyinin sosyalist ülkelerden hiç de geri kalmadığı yani üretimin aşırı toplumsallaşmasına rağmen üretim araçlarının özel mülkiyetinin sürebiliyor olması ve sonuç olarak sosyalist ülkelerdeki üretim araçlarının yeniden özel mülkiyete geçmesinin **nazari planda ihtimal dışı olmadığı**; üretim araçlarının özel mülkiyete geri dönmemesinin başlıca garantisinin, onların mülkiyetinin sadece hukuken değil, fiilen emekçi halkın elinde bulunması olduğu ve bu noktada tüm sosyalist uygulamaların son derece handikaplı olduğu bu yerinde tesbitleri oluşturuyor.

Bir olgunun **nazari planda** gerçekleşme olanağının bulunup bulunmadığı tesbiti elbette tek başına bir anlam ifade etmiyor. Bu olgunun **pratik** planda gerçekleşebilir olup olmadığını, ancak **somut** güçler temelinde bir analizle saptayabiliriz. Kaçmaz'ın analizlerinde hangi somut güçlerin böyle bir **pratik gerçekleşmenin** taşıyıcıları olabileceğine yer veriliyor. Bunlar da tartışmalı olmakla birlikte, bu **gerçekleşmeye** hangi somut güçlerin ve süreçlerin engel olabileceği üzerinde ise yeterince durulmuyor.

Örneğin Kaçmaz, yeni uygulamalarda pazar ekonomisi kategorilerine bir hayli ağırlık tanındığını, pazar ekonomisinin önemli kategorilerinden birinin "teşebbüs ruhu" olduğunu, oysa girişimcilikte temayüz edenlerin, bir süreç boyunca toplumda da imtiyazlı hale gelmeleri ihtimali bulunduğunu söylüyor. Hemen ardından da kâr esasına göre çalışan tek tek işletmelerin "herkese emeği kadar' ilkesini aşındıracağını, "ekstra artı değer" elde eden bir kısım işletmelerin, diğer çalışanlar aleyhine, yaratılan toplumsal gelirden emek dışı paylar almaları sonucunu vereceğini ve hepsinden önemlisi işletmelerin başarılı "müteşebbisleriyle" parti yöneticileri arasında bir seri faktör sonucunda bir **rezonans** durumunun ortaya çıkabileceğini ifade ediyor. Eğer böyle olursa gerçekten de Kaçmaz'ın dediği gibi "burjuva.. sınıfa ait karakteristiklerin bir bölümüne sahip, yönetimde ve ekonomide imtiyazlı bir zümrenin varlığında sosyalist üretim ilişkilerinin yürürlükte olduklarını söylemek.... inandırıcı olmayacaktır."

Gerçekten de işçilerin kendi çalıştıkları fabrikayı, aralarında kuracakları bir kooperatifle işletmeleri, kamuya ait üretim aracını kullandıkları için kamuya bir kira ödemeleri, üretimi elbirliğiyle kotarıp, piyasada diğer kooperatiflerle rekabet etmeleri bir **teşebbüs ruhunun** ortaya çıkmasına yolaçabilir. Zaten hedeflenen biraz da budur. Bence de sosyalist toplum işletmelerinin bu ruha ihtiyacı vardır. Ama bu ruhun, kapitalist devlet ve kapitalist ilişkiler çerçevesindeki müteşebbis ruhla bir ve aynı şeyi ifade edeceğini kim söyleyebilir? Sosyalist devletin plandan tamamen vazgeçmesinin söz konusu olmadığı, gerek tüketicinin, gerek çalışan insanın korunmasını sağlayan yasaların, örgütlerin mevcudiyeti, "girişimcinin" üretim aracı üzerindeki sahipliğinden dolayı değil de, kooperatif üyesi işçiler tarafından seçildiği ve denetlendiği için varolabildiği ve tüm bu **tekil** kooperatiflerin üzerinde halk örgütleri Sovyetler'in, Partinin ideolojik öncülüğünün oluşturduğu bir irade bulunduğu gözönüne alınınca **"bu ruhun bir başka ruh"** olacağı çok açık **değil** mi?

İleri teknoloji uyguladığı için bir malın toplumsal olarak gerekli emek zamanından daha düşük bir emek zamanı kullanarak üretilmesini sağlayan fabrika kooperatifi, evet bir **"ekstra artıdeğer"** elde edecektir. Başka fabrika kooperatifleri aynı teknolojiyi kullanıp toplumsal emek zamanı ile söz konusu fabrikanın ulaştığı emek zamanı arasındaki farkı ortadan kaldırıncaya kadar fabrika bu ekstrayı elde edecek, daha sonra aynı halka yeniden oluşacaktır. Böylece malların üretilmesi için gerekli emek zamanı azalacak bu da toplumun ve sosyalizmin çıkarına olacaktır. Fabrika kooperatifinin elde ettiği "ekstra artı-değer" ise yine sosyalist ülkenin vergi yasalarıyla, üretim araçlarının kiralanmasına ilişkin hükümlerle, sendikaların gelir dağılımının bozulmasına karşı yükselteceği tepkilerle dengelenebilecektir.

İşte ancak böyle dengelenmiş bir süreç Kaçmaz'ın şart gördüğü sonuca varılmasını sağlayabilir: **"İşletmedeki mülkiyetin kolektif olduğu kadar sosyalist nitelikli olabilmesi için orada çalışanların işletmenin sahipliği ile sosyalist düzenin sahipliğini uyumlaştırmaları."**

Yine böyle bir süreçte fabrika kooperatiflerinin başında, sanki üretim aracının sahibi bir kapitalist gibi, aynı müteşebbis ruhlu elemanların kalması mümkün değildir. Çünkü çok başarılı bir fabrika yöneticisinin oğlu, fabrikanın sahibi olmadığı için, babasının yerini alamayacaktır. Bu müteşebbis ruhlu insanlar bir "sınıf" teşkil edemeyecektir. Üstelik sosyalist demokrasinin gelişmesiyle birlikte bu "müteşebbislerin" toplumla uyumlu ve onun nihai hedeflerini paylaşan insanlar olmaları kaçınılmazdır. Çünkü toplum, kendi hedefleriyle uyumlu "müteşebbisler" bulmakta sıkıntı çekmeyecektir.

Bu başarılı müteşebbislerin asalak bir zümre olmasını engelleyecek pek çok faktör sayılabilir. Ben yukarıdakilerle yetiniyorum. Ama bu kadarıyla bile, bunlarla parti yöneticileri arasında bir **rezonansın** ortaya çıkabileceği şeklindeki endişenin abartılı olduğunu gösterebiliyorum kanısındayım. İşin parti tarafı hakkında elbette söylenebilecek şeyler daha az değildir. Monolitik olmayan bir parti, sadece ideolojik öncülüğü hedefleyen ve yönetim alanından çekilmeye başlayan bir partidir söz konusu olan. Sovyet seçimlerinde partisiz adaylarla yarışmak zorunda olan üyelere dayanan bir partidir bu. Parti, ya halkla sağlam bağlar kurabilecek ve bu sayede ideolojik öncülüğünü sadece hegemonik araçlarla gerçekleştirebilecek ya da ipin ucunu kaçıracaktır. Böyle bir partinin toplumun gelişme dinamikleri doğrultusunda kadrolarını hızla yenileyebilen bir parti olması kaçınılmazdır. Öncülük anayasal bir hükümle garanti altında olmayacaktır. Anayasal garantilerin halk demokrasilerinin partilerini muktedir kılmaya yetmediği görülmüştür. Öncülüğü her gün yeniden üretmek, yeniden hak etmek gerekmektedir. Yöneticiliğin iki dönemle sınırlı olduğu da gözönüne alınırsa "müteşebbislerle" sürekli olarak rezonansa gelebilecek **kast biçiminde kalıcılaşmış** parti yöneticilerinin varolamayacağı görülebilir sanıyorum.

Bir de işin şu yönünden bakalım: Tüm devrimlerin hemen ardından büyük üretim araçları kamulaştırılmıştır. Halk demokrasilerinde 45, SSCB'de 72 yıldır bu kamu mülkiyeti geliştirilip büyütülmüştür. Günümüzün sosyalist ülkelerinde büyük kitleler değişim istemekle birlikte özlemlerini kapitalizm olarak, emek gücünün metalaştırılması isteği olarak, üretim araçlarının kişilere devri talebi olarak dile getirmemektedirler. Sosyalist ülkelerde karşı devrim gibi ani bir alt üst oluş beklenmediğine göre, birikmiş kamu mülkiyetinin özelleştirilmesinin altından hangi "babayiğit" kalkabilecektir? Eğer -ani bir geriye sıçrama anlamında- bir karşı devrim söz konusu olsaydı, toplumsal mülkiyeti, anında bireysel mülkiyete geri çevirebilirdi. Ama bunun tarihsel treni kaçmıştır, eski egemen sınıflar artık mevcut değiller. Günümüzün kamu mülkiyeti ise, onlardan kamulaştırılanlarla kıyaslanmayacak kadar büyük. Demek ki söz konusu olabilecek olan, yeni bir egemen sömürücü sınıfın yavaş yavaş türemesidir. Hiçbir sosyalist ülkede, varolan devasa toplumsal mülkiyeti, özel mülkü haline getirebilecek bir "yeni" sınıf bugünden yarına türeyemez. O halde olsa olsa bir restorasyon sürecinden sözedebiliriz, bir restoratif "sıçrama"dan değil.

70 yıl önce kapitalizmin siyasal ve giderek toplumsal olarak ilga edilişini yaşamış bir ülkenin insanları ve esas olarak işçiler bu restoratif sürece direnmeyecekler mi?

Şimdi de soru şudur: Bazı "eski" halk demokrasilerini **bir kenara bıraksak bile** bundan 70 yıl önce kapitalizmin, siyasal ve giderek toplumsal olarak ilga edilişini yaşamış bir ülkenin insanları ve esas olarak işçiler bu restoratif sürece direnmeyecekler midir?

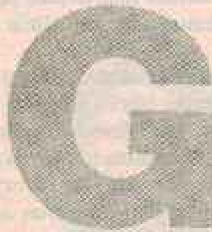
Görüldüğü gibi ben, geri dönüş ihtimaline Kaçmaz kadar **ihtimal** vermiyorum, bu ihtimale ivme verecek faktörlerden çok, onu durduracak faktörleri öne çıkarıyorum.

Kaçmaz'ı ve beni yakından tanıyanlar, onun gerçekçi bir insan, benim ise "iflah olmaz bir iyimser" olduğumu iyi bilirler. Umuyorum ki bu sefer, ben gerçekçiyimdir de Kaçmaz kötümser olsun.

Eğer pratik kanıtlarsa konuya ilişkin bu rol değişimine en çok sevinecek olan da o olur. ■

SOSYALİZME EVRİLİŞ...

Sosyalizmi inşa ederken binbir çeşit zorlukla karşılaşmayı göze almak ve dünyamızın sosyalizme evrilmesine karınca kararınca katkıda bulunmak... İşte dünyayı değiştirmenin yolu!

örüş'ün Ekim 89 sayısında "Sosyalizme İlerleyen Sürecin Garantileri" başlığı altında yayınlanan yazımda konunun bir de **dış dinamik** -ya da **dünya dinamiği**- açısından tartışılması gerektiğini söylemiştim. Bu yazıda bu vaadimi yerine getirmeye çalışacağım.

Bazı formüllerimiz vardır, pek benimsemişizdir; onun için de, muhakeme yürütürken böylesi "tartışılmaz" postülalardan hareket etmek bize rahatlık verir. Bunlardan pek bilinen birisi de "**dış dinamiğe kıyasla iç dinamiğin esas belirleyici olduğu**"dur. Ben bu "formülün" doğruluğundan kuşkuluyum. Bu belirlemenin altında yatan saik kanımca şu: "Devrim ihraç edilemez!" Ama buradaki "edilemez" kelimesi bence "edilmemeli" kelimesinin yerine ikame edilmiş. Çünkü tarihe bakıyoruz, devrimler pekâlâ ihraç edilebiliyor. Yani "iç dinamiğin esas olduğu" formülü, bir gerçeği ifade etmekten çok etik-moral bir düstur mahiyetinde. Demeye getiriyor ki, "ey devrimciler, sosyalistler vb. kendi ülkenizdeki işinizden en başta sorumlu olanlar sizlersiniz, başkalarından medet ummayın!" Formül sadece bu maksatla kullanıldığında buna ben de katılırım. Ama enternasyonalist dayanışmayı da gözardı etmeden. Örneğin İspanya İç Savaşı sırasında Franko'ya karşı Enternasyonal Tugaylar'ın Cumhuriyetçilerle gerçekleştirdiği dayanışma göğsümüzü kabartan bir olaydır. Çünkü faraza Franko yenilgiye uğratılsaydı ve Halk Cephesi'nin seçimleri kazanmasıyla başlayan süreç sosyalizme doğru ilerleme imkânına kavuşsaydı devrim bir ölçüde ihraç edilmiş olacaktı. Ve bu farazi ihtimal gerçekleşseydi sanırım hiçbirimiz gocunmayacaktık.

Bugün Demokratik Almanya'da olup bitenlerden sonra "Almanya'nın doğusundaki sosyalizm uygulamasında dış dinamik belirleyici rol oynadı da ne oldu?" diye sorulabilir.

Halk Cephesi içinde sosyalizmi hedefleyen güçlerin zaten başı çektiği, Franko'nun Alman ve İtalyan faşizminden gördüğü büyük desteğe karşı enternasyonalist dayanışmanın sonuna kadar haklı olduğu türünden gerekçelerle İspanya örneğinin iyi seçilmemiş olduğu öne sürülebilir. Ancak burada bile, aksi yönde de olsa bir **dış etken** (Franko'nun aldığı yardım) **belirleyici** rol oynamış gözüküyor. Bu nedenle ben "kendi işimizi kendimiz görmeliyiz" ikazı dışında, iç ve dış dinamiklere ilişkin formülün, özellikle analizlerde kullanılmasının yanıltıcı olacağı kanısındayım. Hele günümüzün küçülen dünyasında neyin ne kadar iç dinamik, neyin ne kadar dış dinamik olduğunu belirlemek hiç de kolay olmuyor. Örneğin devasa transnasyonal şirketlerin varlığında tek tek ülkelerdeki finans-kapital zümrelerin politikalarının iç ve dış dinamikler açısından değerlendirilmeleri bir hayli karmaşık bir problem olsa gerek.

Ayrıca tartışmakta olduğum, **kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci** açısından iç dinamikle dış dinamik ilişkisinin bir başka özelliği var. Sosyalizm bir dünya sistemi. Onun için de geçiş süreci tüm dünyayı ilgilendiriyor. Bu nedenle tek tek ülkeler - ya da ülkeler bloğu- sözkonusu olduğunda dış kategoride sayılan dinamikler, sosyalizmin dünya boyutundaki serüveninde bir bakıma **içselleşiyorlar**. Dolayısıyla hangi dinamiğin esas belirleyici olduğu bu açıdan da bize bir kolaylık sağlamıyor.

Bütün bunlara rağmen basitlik uğruna sosyalizme ilerleyen süreci dış dinamikler açısından incelemeye çalışacağım. Yaptığım "girizgâh"ın diyeceklerimin, demek istediğim gibi algılanmalarına yardımcı olacağını umuyorum.

Başlayalım Ekim Devrimi'nden. Ekim Devrimi'nde belirleyici faktörün Çarlık Rusyası'nın iç dinamikleri olduğunu iddia etmek sanırım pek inandırıcı olmaz. Devrimi, Bolşevikler'in başını çektiği Rus işçi, köylü ve asker Sovyetlerinin gerçekleştirmiş olmaları, iç dinamiğin esas olduğunun kanıtı sayılamaz. Devrim'in bunlar sayesinde gerçekleştiği, bunlar olmasaydı devrimden de söz edilemeyeceği tartışmayı absürdleştirir. Çünkü iç veya dış dinamikler verili toplumsal şartlar temelinde değerlendirilmek zorundadır. Bu esas alındığında kolayca iddia edilebilir ki, o günlerde dünyadaki olağanüstü değişiklikler olmasaydı Çarlık Rusyası'nın iç dinamiği ile Ekim Devrimi'ne erişmek bir hayalden öteye gidemezdi. Benzeri şekilde ilk işçi-köylü devletinin ölüm kalım savaşını atlatması da yine dünyanın o günkü şartları sayesinde mümkün olabildi. Birinci Dünya Savaşı'nın halklarda yarattığı bezginlik, savaşa duyulan nefret, öte yandan Devrim'in tüm dünyada uyandırdığı sempati ve yeni bir toplumun yaratılmakta olduğu inancı emperyalist ülkelerin saldırısı karşısında ilk işçi-köylü devletinin hayatta kalabilmesini mümkün kıldı. Aksi halde sonuç Paris Komünü'ndekinden farklı olmayabilirdi.

Kanımca, sonrasında da, yani SSCB'de denenen sosyalist uygulamanın ilerleme sürecinde de dış faktörler belirleyici kertede rol oynadı. Emperyalistleşerek nihai aşamasına gelmiş olan kapitalizmin dünya çapında yaşamakta olduğu krizi atlatamayacağı ve emperyalist zincirin en zayıf halkadan kırılmasıyla bir seri ülkede kapitalizmin sosyalist devrimlerle çöküntüye uğrayacağı beklentisi gerçekleşmemiş ve sosyalizme giden yolun emperyalist kuşatma altında, -hem de sanayii geri bir tarım ülkesinde- tek ülkede döşenmesi zorunluluğuyla karşı karşıya kalınmıştı. Bu, dünyanın kapitalizmden sosyalizme geçişine ilişkin öngörüler açısından olağandışı bir durumdu. Ama ne yapalım ki önceden kesin hesaplarla belirlenmeyecek kadar değişken içeren, alabildiğine karmaşık bir dokuya sahip tarihin ilerleyişi böyle tecelli etmişti. Bu durumda ilk sosyalist uygulamada da **olağandışılıklar** kaçınılmazdı.

Örneğin, teoriye göre sosyalist kuruluşun ilerlemesiyle birlikte devletin öneminin ve etkinliğinin azalması sözkonusuydu. Oysa SSCB'de bunun tam tersi oldu. SSCB emperyalist kuşatma altında olmasaydı, bir başka deyişle Marksistlerin Ekim Devrimi öncesindeki tahminleri gerçekleşip Avrupa'nın ağırlıklı bölümünde kapitalizme son verilmiş olsaydı, milis, gizli servis, Kızılordu, çalışma kampları vb. devlet kuruluşları giderek güçleneceklerine herhalde etkinliklerinden kaybedeceklerdi. Ancak güçlü bir dış destek imkânıyla gerçekleşebilecek karşı devrim kabusunun ürettiği ve farklı görüşleri safdışı etmenin en kestirme bahanesi haline gelen "karşı devrimci", "komplocu", "emperyalist ajan" vb. suçlamalar inandırıcı olmayacağı için iktidarın çok dar bir çevrenin elinde toplanması son derece zorlaşacaktı. Bunlara sosyalist ülkeler arasındaki dayanışmanın SSCB'ye sağlayacağı imkânlar da eklenince sosyalist demokrasinin yerleşip kökleşmesi ve gelişmesi için elverişli bir zemin oluşacaktı. Böylece sosyalizmin inşasında hayati öneme sahip "kitle inisiyatifi" -ki günümüzde sosyalist dünyada olup bitenlerin verdiği başlıca ders kanımca budur- yaratıcı bir şekilde devreye sokulmuş olacak, en önemlisi bu yoldan **düzeni bizzat sahiplenen bireyler**den oluşmuş bir topluma ulaşılabilecekti.*

Biliyorum bütün bunlar spekülasyon. Bunu bilerek yapıyorum; sırf dünya sistemi olarak dünyamıza damgasını vuran ve onu küçülten kapitalizmin bağrında tek tek ülkeler açısından dış dinamiklerin nasıl tayin edici rol oynadıklarına dikkati çekmek için...

Dış dinamik, sosyalizmin tek ülkede olmaktan çıkarak çok ülkeli bir "dünya sistemi" haline gelmesinde de belirleyici işlev gördü. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın batısında kapitalizm daha gelişirken, doğusunda sosyalizme geçilmesinin esas nedeni herhalde iç dinamik değildi. Evet, ABD faktörü olmasaydı B.Avrupa ülkeleri de kuşkusuz değişik bir süreçten geçeceklerdi, ama Yugoslavya hariç Doğu'nun sosyalistleşmesinde SSCB herhalde tayin edici rol oynadı. Dış dinamiğin gücünü en çarpıcı bir şekilde ortaya koyan sanırım "iki Almanya" örneğidir. Almanya'nın batısı kapitalist kalırken doğusunda sosyalizme geçilmesinin esas saiki herhalde iç dinamik değildi.

Bugün ADC'de olup bitenlerden sonra "Almanya'nın doğusundaki sosyalizm uygulamasında dış dinamik belirleyici rol oynadı da ne oldu?" diye sorulabilir. Dahası bu olayın, dış dinamiğin yetersizliğini ve iç dinamiğin esas olduğunu kanıtladığı, ADC'de sosyalizm için gerekli toplumsal önşartlar yetersizken dış dinamikle yapılan zorlamanın tutmadığı ileri sürülebilir. İlk bakışta haklı gibi gözüken bu tür değerlendirmeler olup bitenleri kavramamıza yetmez. Bugün ADC'nin geçirdiği süreç dünyada sosyalizmin yaşadığı bunalımdan bağımsız ele alınamaz. Sosyalizmin krizinin temelinde ise bana göre kapitalizmin dünya sistemi olarak ağır basmakta devam etmesi ve bütünleşen dünyada kapitalist kuşatma altında, kapitalist dünyadan bağımsız, kendi içinde yeterli ve sonuna kadar geliştirilmesi mümkün bir sosyalizmin imkânsızlığı yatmaktadır. Yani bugün ADC'de olup bitenler, diğer sosyalist ülkelerdekine benzer şekilde ülkenin iç dinamiğinden çok genel olarak sosyalizmin **global çaptaki iç dinamiği** ve onu da kuşatan kapitalist dünyadan yansıyan dış dinamik ile açıklamak sanırım daha inandırıcı olur.

Bu durumda ben dünyamıza tepeden, bir başka deyişle dışardan, adetâ bir "Merihli" gibi bakılmasında yarar bulunduğu kanısındayım. Ülke sınırlarına bakılmaksızın dünyayı bir bütün olarak kavramaya çalışıyorum. Gördüğüm şu: Kapitalist ilişkilerin egemen olduğu bir dünya. Üretim genel olarak üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanıyor. Ancak yer yer bunun istisnaları var. Buralarda üretim araçlarının tamamı ya da bir bölümü özel mülk olmaktan çıkarılmış ve kamu mülkü haline getirilmiş; üretimin sosyalist temele oturtulması için çeşitli denemeler yapılıyor. Bu denemelerde başarılı olunduğu da oluyor, başarısız kalındığı da... Başarılar sosyalizmin kapitalizme üstünlüğünü pratikte kanıtlıyor. Ancak henüz başarılar ağır basmaktan bir hayli uzak; çünkü özel mülkiyetten çıkarılan üretim araçları bizzat onları kullanan **bireylerin** büyük çoğunluğu tarafından henüz sahiplenilmiş, sosyalist düzen çalışanların çoğunluğunca benimsenmiş olmaktan uzak. Bunda, hem sosyalist uygulamalarda kitlenin yaratıcı ve yapıcı enerjisinin yeterince seferber edilmemiş olmasının, dolayısıyla içinde yaşadığı toplumu hakkıyla algılayıp onu daha yetkinleştirerek yeniden üretmeyi esas bilen sosyalist insanın yetişmesinde bir hayli yaya kalınmış olmasının, ama esas olarak ileri bilim ve teknoloji ile donanmış kapitalizmin, kendi bağrında boy veren sosyalizme pek çok bakımdan ağır basmasının rolü var.

Biliyoruz, Marx'a göre bir toplumsal devrimde önce altyapı değişikliğe uğrar, yani eskiyen ve üretici güçlerin gelişmesine dayanamayan üretim ilişkileri yerini yenisine bırakır, bunu **siyaset dahil** üst yapıdaki devrimci değişiklikler izler. Yine biliyoruz, bu tanım sosyalist devrim için, kapitalist üretim ilişkilerinin varlığında, üretim araçlarının kolektif mülkiyetine dayanan sosyalist üretimin gerçekleşmesinin imkânsız olacağı gerekçesiyle **"revize"** edilmiş ve sosyalist devrimde, siyasi devrime **tayin edici öncelik** tanınmıştı. Ben tek tek ülkeler için geçerli olabilecek bu "revizyon"a -ki şimdiye kadarki dünya devrimci pratiği buna uygun düşüyor- dünyamızın bütünü sözkonusu olduğunda gerek olmadığı, bir dünya sistemi olarak kapitalizmin yerini sosyalizme bırakmasında Marx'ın klasik toplumsal devrim tasvirinin geçerli olduğu kanısındayım. Dünyamız bir bütün. Buna kapitalizm damgasını vurmuş. Ancak kapitalizmin keskinleşen iç çelişkileri sosyalizmi gündeme getirmiş. Sosyalizmin güçleri dünyanın kapitalizmden sosyalizme geçmesi için mücadele veriyorlar. Bunu hem dünya çapında yürütüyorlar, hem de tek tek ülkelerde. Ve şartlar olgunlaştığı ölçüde tek tek ülkelerde siyasi devrimi gerçekleştirip sosyalist inşaya geçiyorlar. **Böylece kapitalist dünyanın bağrında sosyalist üretimin örgütlenebilmesi mümkün oluyor.** Dünyaya bir bütün olarak bakıldığında Marx'ın toplumsal devrim kuramı aynıyla geçerli: Eski kapitalist üretim tarzının bağrında, yeni, sosyalist üretim boyveriyor. Ve tüm dünyada hükmünü sürdüren uluslararası kapitalist pazarın şartlarında bu üretimi yürütmek şu veya bu ölçüde mümkün olabiliyor.

Buradan varacağımız sonuç şu: Sosyalizmi hedefleyenler, bugün dünyanın burasında, yarın şurasında, öbür gün orasında, nerede nasıl imkânını bulurlarsa sosyalist üretimi örgütlemenin yoluna bakacaklar. Bunlardan kimileri şimdilik Macaristan ve Polonya örneklerinde olduğu gibi kalıcı olmayabilecek. Hatta belki de 20. yüzyılda dünyamızı saran ilk sosyalizm dalgası emperyalizmin bastırması sonucu kalıcı bir sosyalist üretim adacığı dahi bırakmadan sönümlenip gidecek. Ama ne olursa olsun sömürüden ve baskıdan arınmış, eşit ve özgür insanların yaşadığı bir dünya özlemi, bunun mücadelesini veren toplumsal güçler varlığını koruyacak. Önceki sosyalizm deneyleri olumlu ve olumsuz yanlarıyla sonrakilere örnek olacak. Çıkartılan dersler le her seferinde kapitalizmin saldırısına daha dayanıklı sosyalist yapılar gerçekleştirilecek. Ve bugün kapitalist dünyanın bağrında bir bakıma kurtarılmış bölgelerde ayakta tutulmaya çalışılan sosyalist inşa girişimleri kimi zaman ağır aksak, kimi zaman gerileyerek de olsa -belki de şimdiden kestiremeyeceğimiz geniş boyutlu sıçramalarla- dünyanın bütününde ağır basmaya başlayacak. Kanımca ancak bu noktadan sonra kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinde tek tek ülkeler ve dünyanın bütünü için kapitalizmin restorasyonu tümüyle ihtimal dışına çıkacak!

Öngördüğüm -ve tartışılmasında yarar bulduğum- böylesi bir geçiş süreci perspektifi sanırım biz Marksistlere önümüzdeki dönem için yol gösterici bazı ipuçları veriyor. Sosyalizmin tek tek ülkelerde geri dönülmez bir sağlamlığa ve oturmuşluğa erişebilmesinin garantisi, onun dünya çapında kapitalizme üstün gelmesi olacaksa, bütün ülkelerin Marksistleri kendi halklarının geleceği kadar dünyanın da geleceği ile ilgilenmek zorundadırlar. Bunun somut anlamı "sosyalist bencillik" diyebileceğim bir dar görüşlülükten uzak durmak, enternasyonalizmin gereklerini, adet yerini bulsun anlayışıyla değil gerçekten işlevli bir şekilde, ama **ayakları yere basan** politikalarla yerine getirmektir. Unutmayalım ki enternasyonalist dayanışmanın güçlenmesi, onu yüreğiyle ve kafasıyla benimseyecek, yani çok yönlü yetişme sürecindeki işçilerin hızla çoğalmasına bağlıdır. Böyle olunca da tek tek ülkelerdeki Marksistlere çalışan insanların yetkinleşmelerinin imkânlarını artırmakta hayati sorumluluk düşer.

Bu noktada ülkemiz için öngördüğümüz sosyalizm projesi tayin edici önem kazanır. Dünyamızın sosyalizme doğru evrilişinin tekdüze olmayan mekanizmasını -isterseniz bu evrimin diyalektiğini- kavramaya ilişkin bu yazıda tartışmaya çalıştığım yaklaşım kaçınılmaz olarak ülkemizde de sosyalizm uğruna mücadeleyi daha acilleştirir, her şeyin üstüne koymayı gerektirir. Sosyalizm için önşartları Türkiye'den çok daha elverişli bazı ülkelerde sosyalizmin tutturulamamış olmasının ve kapitalizmin restorasyonuna doğru gidilmesinin yarattığı ve yaratabileceği ideolojik-psikolojik olumsuzlukları aşmanın yolu buradan geçer. Sosyalist uygulamaların sevaplarından ve günahlarından daha çok öğrenerek, kapitalist dünyanın bağrında sosyalist inşa için bir **"kurtarılmış bölge"** daha yaratmayı hedeflemek ve mevcut sosyalist uygulamaların başına gelenlerin aynılarıyla değil ama binbir çeşit zorlukla karşılaşılacağını bilerek bunu göze almak ve böylece dünyamızın sosyalizme evrilmesine karınca kararınca katkıda bulunmak... İşte dünyayı değiştirmenin yolu! ■

Bugün kapitalist dünyanın bağrında, bir bakıma kurtarılmış bölgelerde ayakta tutulmaya çalışılan sosyalist üretim girişimleri, kimi zaman ağır aksak, kimi zaman gerileyerek de olsa -belki de geniş boyutlu sıçramalarla- dünyanın bütününde ağır basmaya başlayacak.

** Bu noktada, tarihin ilerlemesinde determinist bir kesinlik aradığım, tarihte insanın ve tesadüfün rolünü hesaba katmadığım yollu eleştirilere uğrayabilirim. Bu yazının amacı ve kapsamı gözönüne alındığında bu tür eleştirileri haklı bulmam. Bu yazıda genel hatlarıyla dış dinamiğin etkisini tartışıyorum. Tarih tek düze gitmiyorsa böyle olmasında kuşkusuz tesadüflerin ve kişi faktörünün önemli yeri var. Örneğin Almanlar "zırhlı tren"e izin vermeseydiler yüzyılımızın tarihi nasıl tecelli ederdi? Bu soruya kesin bir cevap bulamayız. Ama böyle olması dünyamızın sosyalizme doğru ilerlediği genel doğrultuyu herhalde değiştirmeyecekti.*

Yine kişilere ilişkin sevaplar ve günahlar da tartışılmayacak bir öneme sahip. Örneğin NEP politikasından dönülmesi ve tarımda cebri kolektivizasyon bugün eleştiriliyor ve bunlar hata olarak görülüyor. Doğru olabilir. Ama bu politikaları uygulayanların kendilerine göre, en azından ellerindeki teorik sosyalizm projesine bakarak haklı sebepleri vardı. Yanıldılarsa bunda sosyalizm için ön şartlar aiabildiğine yetersizken pratiği teoriye uydurmada iradenin rolünü abartmalarının payı olabilir. Ayrıca böylesi yanılgıların bir mazereti bulunabilir, ama örneğin Sovyetler sayesinde gerçekleşen bir devrim sonrasında o Sovyetler'i Parti'nin tasdik mekanizmasına dönüştürmek herhalde daha o gün bağışlanmaması gereken bir cürüm idi.